

Alain Braconnier

Cum să fii un tată bun pentru fiica ta

Introducere

Un tată poate uneori să-și iubească prea mult fiica? Destinul de femeie al fiecărei fete depinde de relația pe care o are cu tatăl ei. Această relație îi va consolida întreaga existență atunci când, din fetiță, ea va deveni adolescentă, apoi femeie, iubită sau soție.

A înțelege relația pe care o fată o are cu tatăl ei înseamnă a înțelege rolul pe care acesta îl joacă în formarea ei ca tânără și, apoi, ca femeie. Amprenta lăsată este pozitivă atunci când fiicele se simt încurajate de dorința taților și de nevoia ca aceștia să fie mândri de ele: mândria este un stimulent nemaipomenit, fără egal pentru viața profesională, familială și amoroasă, și fetele au nevoie să fie motivate de dorința paternă, cu condiția ca aceasta să nu fie una superficială sau egoistă. Dar această amprentă poate fi și una negativă atunci când, de exemplu, există prea multă iubire sau când relația a lăsat o rană adâncă.

În ziua de azi, numeroase femei așteaptă de la un bărbat ca el să fie la înălțimea tatălui lor, dar să nu aibă defectele acestuia, ci să le trezească admirația și, în același timp, să știe să le dea afecțiunea pe care n-au primit-o îndeajuns sau deloc. Oare faptul că așteptările legate de „tatăl ideal” nu le-au fost satisfăcute să fie motivul pentru care ele continuă uneori să-l caute mult timp? Oare pentru că vor un bărbat care să aibă toate calitățile tatălui lor, unele fete nu găsesc „perla rară” care ar putea să se ocupe de ele și să le ajute să se realizeze în viața lor de femei?

Toți tații au un rol determinant în destinul fiicelor lor, și asta se adevărește încă din primele zile, din primele luni de viață. Așadar, cum trebuie ei să se comporte pentru a elibera fetei lor acest pașaport de feminitate de care ea va avea atâta nevoie mai târziu pentru a-și edifica viața de femeie? Ce trebuie ei să facă și ce trebuie să nu facă pentru ca fiica lor, crescând mare, să poată fi fericită alături de ei, datorită lor, și nu împotriva lor? Bineînțeles, nu putem rezuma povestea unei femei la relația pe care o are cu tatăl ei, dar câte satisfacții și insatisfacții feminine pot fi totuși analizate în cadrul ei, dacă ne dăm osteneala să ne gândim la acest lucru!

Rolul și funcția taților nu mai sunt aceleași ca acum cincizeci de ani. Locul pe care îl ocupă sau pe care ar trebui să-l ocupe lângă fiica lor, încă din

primii ani de viață ai acesteia, s-a schimbat considerabil. S-a trecut de la un model patriarhal, inaccesibil, la un model paternal cu care o fiică poate direct să se identifice, cu condiția ca acest lucru să merite efortul. Și, inevitabil, relația între un tată și fiica lui s-a modificat din această cauză. Astăzi, un tată participă afectiv și concret la formarea fiicei lui încă din primele ei luni de viață; toate studiile pe această temă confirmă acest lucru. Ce transformare în doar câteva decenii! Astăzi, mai mult decât ieri, fetele se pot identifica cu tatăl lor în toate domeniile vieții: în viața școlară, în modul lor de viață, în independența pe care o au, în viața afectivă și amoroasă, în reușita socială. Așteptările lor în privința tatălui s-au schimbat dintr-o dată în mod profund. Care sunt ele? Cum se manifestă și ce semnifică în realitate? Se știe că relația dintre o mamă și fiica ei este marcată de ambivalență, că relația dintre un tată și fiul lui este dominată de complicitate și rivalitate și că între o mamă și fiul ei predomină dragostea și nevoia de distanțare. Dar între un tată și fiica lui ce există de fapt? Cum poate fi calificată această legătură și cum pot fi explicate principalele dificultăți întâlnite în epoca noastră? Chiar dacă este diferită pentru fiecare fiică în parte, inclusiv în cadrul aceleiași familii, cred că povestea care îl leagă pe un tată de fiica lui are la bază lucruri nerostite, rezultat a unei pudori la fel de puternice ca și sentimentele trăite, dar și a furiei și decepțiilor acumulate de-a lungul timpului. Este și cazul fetelor care conștientizează faptul că tatăl lor nu s-a detașat suficient de propria lui copilărie și continuă să proiecteze asupra tuturor femeilor, inclusiv asupra fiicei lor, imaginea propriei lui mame.

* * *

Caterina de Medici, mamă a trei regi ai Franței*, își datorează energia, forța de caracter și gustul pentru putere descendenței ei paterne, care a făcut din Florența, în epoca tatălui său, Lorenzo al II-lea, și în cea a bunicului său, Lorenzo Magnificul, centrul Europei? Dacă e să judec după Caterina de Medici, devenită regină a Franței prin mariajul cu Henric al II-lea (1547), a guvernat Franța, după moartea acestuia (1599), ca regină-mamă în timpul domniei celor trei fii ai ei: Francisc II, Carol al IX-lea și Henric al III-lea. (N. F.)

Experiența mea profesională, amprenta pe care o lasă un tată asupra fiicei lui nu e rezervată doar regilor și prințeselor. Să ne întoarcem la tinerele femei de astăzi. Cum să nu considerăm că relația cu tatăl lor le-a marcat, într-o anumită privință, existența? Să luăm cazul lui Anaïs. Această tânără femeie modernă, căreia îi place independența, nu este mulțumită de relația ei de cuplu. Ea spune că ar vrea să se simtă iubită, liberă, susținută și „impresionată”. Să-l luăm acum pe tatăl lui Anaïs. Ca mulți bărbați din generația lui, era un tată autoritar, uneori coleric, dar care își iubea copiii; un bărbat distant, dar care reușise pe plan social; un bărbat foarte implicat, de asemenea, în viața lui ex-trafamilială, fie ea profesională sau extraconjugală. Când era mică, lui Anai's i-ar fi plăcut ca tatăl ei să fie mai prezent, să-i vorbească mai des, să se intereseze mai mult de ea. Ar fi vrut să simtă că ea era totul pentru el, dar tatăl ei nu era genul de bărbat care să-și arate sentimentele. Ajunsă la vârsta maturității, această femeie de treizeci de ani, inteligentă și debordând de energie, dorește, desigur, ca multe dintre contemporanele ei, ca soțul să o ajute, să împartă cu ea bucuriile și dificultățile

cotidiene, să nu o decepționeze tot timpul, dar ea dorește, de asemenea, mai mult decât atât, să poată regăsi în relația cu el unele sentimente pe care i le-a trezit tatăl ei. Acest „tip de tată” a suscitât la fiica lui un amestec de furie, admirație și pudoare.

Totul se schimbă o dată cu înaintarea în vârstă, iar fetele sunt probabil mai conștiente de acest lucru decât tații lor. Adeseori, aceștia din urmă nu suportă să vadă că fiica lor a crescut, le e greu să o descopere femeie în brațele unui alt bărbat, să audă cum îi cere sfatul altuia, să o vadă acceptând altă autoritate decât a lor. Chiar dacă se estompează cu timpul, această dorință de întâlnire, această căutare a tatălui nu se epuizează niciodată. În definitiv, fiicele și tații nu sunt „chiar atât” de diferiți, dar sunt suficient de mult încât să încerce, uneori timp îndelungat, să-și vorbească și să se întâlnească. Într-un film foarte frumos, Pe heleșteul auriu (On Golden Pond), recompensat cu trei premii Oscar, Jane și Henry Fonda joacă rolul unei fiice și al unui tată care fac bilanțul uimitoarei lor relații. În timp ce stau amândoi pe marginea unui lac, Chelsea (Jane Fonda) își dă seama că i-a lipsit comunicarea cu tatăl său și dragostea pe care o aștepta de la el. Norman (Henry Fonda), un om mândru și de o ironie uneori corozivă, descoperă și el toate greșelile pe care le-a făcut neînțelegând ce voia fiica lui de la el. Această fiică și tatăl ei se confruntă atunci cu intensitatea unei afecțiuni pe care absența comunicării și distanța aparentă dintre ei n-o lăsau să se întrevadă. Fiicele și tații au nevoie de o viață întreagă ca să se întâlnească? Într-o zi, am întrebat-o în glumă pe o prietenă, care se plângea de egoismul masculin, până la ce vârstă l-a iubit pe tatăl ei. Ea mi-a răspuns cu umor: „Până la doi ani, când am descoperit că era bărbat!” Apoi, devenind deodată serioasă, a adăugat pe un ton confidențial: „Cred că tata a fost mereu bărbatul cel mai important din viața mea. Mi-ar plăcea să i-o spun într-o bună zi, dar cu o condiție: să-și facă timp să mă asculte, să nu se simtă vexat dacă îi fac reproșuri și să renunțe la tonul paternalist care m-a enervat atât de des, ca și cum aș fi tot o fetiță!”

* * *

Femeile care mi-au vorbit îndelung despre tatăl lor mi-au vorbit adesea și despre dificultățile cu care se confruntau în relația cu el. M-am întrebat și eu o dată cu ele: de ce, în această relație uneori dură, făcută din dragoste și din pudoare, unora le trebuie o viață întreagă ca să comunice cu adevărat, să se apropie și să-și spună că se iubesc? Se întâmplă asta fiindcă relația cu tatăl cimentează existența fiicelor și fiindcă cimentul este un material care are nevoie de timp pentru a se întări și pentru a permite realizarea unui edificiu reușit? Așadar, cu timpul, fetele devin femei și păstrează multă vreme, dincolo de aparențe, admirația pe care o aveau, fetițe fiind, pentru tatăl lor. La rândul lor, cu timpul, tații sfârșesc prin a accepta faptul incontestabil că fiicele lor au devenit femei și că ei continuă să le iubească, chiar dacă într-un mod diferit. Adevărata întâlnire dintre aceste două ființe necesită uneori ani de zile pentru a permite un recul suficient și o comunicare fără culpabilizare, fără agresivitate, ca între doi adulți care se iubesc profund. Timpul, numai timpul rezolvă mereu totul.

Nu trebuie să tragem de aici concluziile care se impun înainte de a fi prea târziu? Nu putem să favorizăm astăzi acest dialog, mai dificil decât ar părea, între fiice și tați? Tații trebuie să admită că fetele lor au intuiții și așteptări, chiar dacă ele nu și le exprimă în mod direct; fetele trebuie să știe că tatăl lor simte adesea tandrețe, iubire și stimă pentru ele, chiar dacă el nu este un campion în exprimarea sentimentelor. Fiecare are de făcut un pas către celălalt.

În centrul relației dintre fete și tatăl lor se află o puternică nevoie de pudoare care protejează cel mai adesea de marile momente pasionale; neputând fi înlăturat cu totul, acest obstacol trebuie cel puțin ocolit. Această carte reunește confesiunile unor fiice în legătură cu tații lor, confesiuni făcute unui bărbat, dar și unui terapeut, deci cuiva cu un rol special. Indiferent dacă relația cu tatăl lor a fost sau nu fericită, toate m-au asigurat, mai devreme sau mai târziu, de importanța capitală pe care acest bărbat a avut-o în viața lor. Evident, am luat în considerare și ceea ce mi-au spus tații sau ceea ce mi-au povestit mamele. Am încercat să înțeleg ceea ce mi s-a spus în mod clar și direct, dar am căutat să descopăr și sensul ascuns al altor cuvinte. Am vrut să vă transmit ceea ce am aflat, în speranța că fiicele de azi și de mâine nu se vor mai simți singure în fața întrebărilor pe care și le pun despre tatăl lor și că viața lor va fi mai ușoară, dar și în ideea că tații vor afla astfel mai multe despre ceea ce fiicele lor așteaptă de la ei și le vor înțelege mai bine. La urma urmei, în aceste pagini, încercăm să răspundem la întrebarea fundamentală pe care și-o pun fiicele: „Cine este tatăl meu?” și la aceea, la fel de tulburătoare și esențială, pe care și-o pun, în oglindă, tații: „Cine este, așadar, fiica mea?”

Cine ești tu, tată? Cine ești tu, fata mea?

Ofată care vorbește despre tatăl ei propune foarte repede o imagine care îl țintuiește într-una dintre posturile lui. Această imagine lasă să se vadă aspectul pe care ea vrea să insiste cel mai mult, cel care a preocupat-o îndeaproape. Panorama pe care o prezintă aici regroupează „fotografiile” pe care le-am auzit evocate adesea. Ea nu este chiar completă, nu reflectă întregul evantai de posibilități, dar evidențiază reprezentările cele mai frecvente, cele mai determinante. Evident, dincolo de aceste imagini, legăturile dintre o fată și tatăl ei sunt bogate și mult mai complexe decât o simplă etichetă. Acestea fiind spuse, un clișeu rămâne un reper; el este punctul de plecare pentru înțelegerea mizelor unei relații speciale, cu totul deosebite. O fată se poate agăța de imaginea generală pe care o are despre tatăl ei – „Erai atât de autoritar!” – dar, odată clișeul descoperit, merită să fie înțelese motivele care au făcut-o să se focalizeze pe această imagine.

Ce povestesc femeile despre tatăl lor.

Fetelor le este adesea frică de tatăl lor și această teamă persistă multă vreme. Totuși, ele își iubesc tatăl. Este unul dintre paradoxurile cele mai notabile ale relației dintre fiice și tați. Poți să te sature să iubești, dar niciodată nu te sature să fii iubit: frica pe care fetele o încearcă față de tatăl lor vine din teama de a nu mai fi iubite? Sau este legată de poziția de autoritate simbolică pe care o întruchipează tatăl lor? Începând cu vârsta de 6-7 ani, fetele meditează la ceea ce reprezintă tatăl pentru ele și, în mod incontestabil, emit aprecieri despre genitorul lor. Până unde poate merge așadar această iubire? La

ce deziluzie poate ea ajunge? Să vedem toate acestea, ra-portându-ne la câteva cazuri.

„A fast mereu lângă mine”: tatăl ideal.

Valerie, o prietenă cu care discutam despre proiectul acestei cărți, mi-a spus la un moment dat: „Sper că n-o să vorbești numai despre probleme. Știi, eu m-am înțeles mult mai bine cu tatăl meu decât cu mama. El mi-a dat mereu sentimentul că este lângă mine.” Există mulți „tați buni” sau, pentru a parafraza formula pediatrului și psihanalistului Winnicott, tați „suficient de buni” *. Este un dar înăscut, un model fericit care să le fi fost

* Donald Woods Winnicott (1986-1971) – medic, pediatru și psihanalist britanic, considerat părintele fondator al psihanalizei copilului în Marea Britanie. În lucrările lui, atribuie o importanță deosebită mamei și relației copilului cu mama, introducând conceptul de „mamă suficient de bună” („good-enough mother”). (N. T.)

Transmis de propriul lor tată? Sau, dimpotrivă, e vorba de o „reparație” față de un tată pe care nu-l vor fi iubit și pe care, mai ales, n-ar vrea să-l imite? Sau de o filiație în legătură cu o mamă atât de iubită încât i-au căutat imaginea în fiica lor? Fiecare caz este singular, dar regăsim aproape mereu, la aceste fiice, la aceste femei, ideea că tatăl lor era cel mai bun, că va fi mereu lângă ele: ceilalți bărbați din viața lor pot fi la înălțime? Aceasta este adevărata întrebare care se pune atunci când tatăl este considerat perfect și incapabil să facă ceva rău.

E cazul lui Diane, studentă la limbi străine, care a rupt de curând relația cu prietenul ei. E tristă și simte nevoia de mângâiere. Ea vorbește despre asta cu cea mai bună prietenă a ei și cu fratele său, care îi este confident, dar care trăiește acum în Anglia. Relația cu mama ei este o relație mamă-fiică tipică, bazată pe complicitate și rivalitate. Conflictele sunt frecvente. Diane se simte singură și această solitudine o apasă. Trece printr-un moment dificil. O întreb: „Și tatăl tău?” Pentru întâia oară, în această primă ședință, un zâmbet îi luminează fața. Îmi răspunde: „Eu și tata nu ne vorbim prea mult, dar știu că el mă iubește; m-a iubit întotdeauna mult. Cred chiar că sunt preferata lui. Știu că mă pot baza pe el”. Sentimentul că un tată va ști mereu „să răspundă prezent” este o constantă la toate fetele care au o imagine bună, dacă nu una foarte bună, despre tatăl lor. În mod evident, această bază de securitate – pe care psihologii care studiază atașamentul au atribuit-o mamei – revine, în cazul lor, tatălui.

Cât despre Laurence, ea își face griji în legătură cu serviciul. Se simte maltratată de directoarea ei; s-a ajuns la limita hărțuirii morale. Ea îmi spune că nu este obișnuită să trăiască asemenea conflicte. Părinții ei sunt foarte diferiți, dar au fost, și unul, și celălalt, foarte precauți cu copiii lor. Mai ales cu ea. Părinții ei erau ușor an-xioși – mai ales mama, adaugă ea; ei se certau uneori, dar evitau mereu ca problemele lor personale să aibă repercusiuni asupra copiilor. Laurence a păstrat amintirea unui tată care, atunci când ea era mică, venea în fiecare seară să se așeze pe patul ei ca să-i povestească o „întâmplare” și să-i spună noapte bună. Își mai amintește că tatăl ei o ajuta, atunci când putea, să-și repete lecțiile; o făcea fără să se enerveze și fără să-i

ceară să fie o elevă perfectă; se arăta interesat de viața ei școlară, de notele pe care le lua; participa la ședințele cu părinții. Devenită adolescentă, Laurence a simțit nevoia să se distanțeze de tatăl ei, ceea ce el a suportat, spune ea zâmbind, destul de bine. El nu s-a amestecat niciodată în flirturile ei, n-a făcut nici o apreciere la adresa iubitorilor ei. Totuși, era acolo, foarte prezent. Via mama ei, evident, care îl ținea la curent cu confidențele. În ziua bacalaureatului, Laurence își amintește că tatăl ei a însoțit-o dimineța, fără să-i pună nici o întrebare, fără s-o streseze; i-a cumpărat doar un corn cu ciocolată, mic-dejunul ei preferat.

I-au rămas în memoria afectivă o serie de mici detalii, aparent fără importanță. Laurence crede că întotdeauna i-a fost ușor să vorbească cu tatăl ei. Această amintire este prețioasă în momentul în care ea trebuie să înfrunte dificultăți profesionale. Are în minte imaginea unui tată care i-a dat mereu sfaturi bune, care a căutat să-i ofere afecțiune. Ea nu-l vede ca pe un tătic mămos, care ar fi iubit-o prea mult. Nici ca pe un tată egoist sau indiferent.

Acest bărbat, orfan de tată din copilărie, a fost crescut împreună cu sora lui de către mamă și de bunicii din partea tatălui. Laurence crede că, deși nu vorbește niciodată despre asta, tatăl ei n-a avut o copilărie fericită. Asta să fie motivul pentru care s-a arătat mereu atât de atent cu copiii lui? A moștenit de la mama lui un caracter optimist? Sau are, pur și simplu, talentul de a fi un tată bun? Laurence nu știe răspunsul, dar este convinsă că va putea mereu să conteze pe afecțiunea lui atât timp cât va trăi și, fără îndoială, chiar și după aceea.

Povestea lui Emilie este aparent la antipozii celei a lui Laurence. Aceasta se consideră prea capricioasă, i se pare că are mereu nevoie de siguranță. După ce a făcut studii de decorațiuni, ea a lucrat în mai multe ateliere, dar niciunul nu i-a convenit. Emilie și-a dat repede seama că are nevoie de un șef care să o facă să se simtă liniștită. A găsit unul și, de atunci, se simte mult mai puțin anxioasă, în viața privată, s-a îndrăgostit de un bărbat cu cincisprezece ani mai în vârstă decât ea; îl admiră, iar el îi dă o senzație de siguranță pe care n-a mai simțit-o lângă nici un băiat de vârsta ei. De unde vine această nevoie de a se simți protejată? Cu siguranță de departe, spune ea. Își amintește că, încă din copilărie, era foarte anxioasă; simțea nevoia să facă lucruri bune și să ia note mari. Își amintește, de asemenea, că, atunci când un profesor i se părea mai sever sau nu îi înțelegea felul de a fi, ea era descumpănită și începea să ia note proaste. Talentată la desen, Emilie se refugia, în momentele de angoasă și îndoială, în camera ei, pentru a visa și a desena. Astfel că, în mod firesc, ea s-a îndreptat către studiile de artă plastică.

Emilie a crezut mult timp că a moștenit această anxietate de la mama ei. Ea îl considera pe tatăl ei un om foarte protector, riguros, care i-a dat mereu ceea ce a avut nevoie, fără să o răsfețe. „El a știut, spune ea, să nu dea atenție capriciilor mele. Se ocupa de toate în casă. Fără îndoială, spune ea, din cauza anxietății mamei mele, pentru care orice constituia o problemă.” După ce a terminat școala de arte plastice, tatăl ei, neținând cont de opinia soției lui, a acceptat ca ea să plece în străinătate pentru a-și continua studiile și pentru a deveni mai autonomă. Anul acela i-a confirmat dificultățile pe care le avea în a

relaționa cu ceilalți, din cauza faptului că era capricioasă și prea dependentă. Ea a atribuit aceste aspecte ale caracterului ei angoaselor pe care le încerca, ceea ce am crezut și eu la începutul curei. Privind în urmă, Emilie crede că tatăl ei a lăsat-o să facă greșeli, dar că el a exercitat întotdeauna o autoritate pe care o consideră pozitivă. La întoarcerea în Franța, ea s-a mutat singură, dar a continuat să aibă dificultăți de relaționare și probleme în viața de zi cu zi. Se simțea incapabilă să facă demersuri, să se ocupe de documente administrative, să gestioneze viața cotidiană. Un exemplu relevant a fost acela al cumpărării mobilei. Ea l-a chemat în ajutor pe tatăl ei, sub pretextul că era bun negociator, deși știa că era un pretext fals.

După relația cu un bărbat mult mai în vârstă decât ea, relație despre care știa că este mai mult expresia unei dorințe de protecție decât a unui real sentiment de iubire, ea a întâlnit un bărbat de vârsta ei care a știut s-o înfrunte – atunci când devenea prea exigentă sau prea dependentă – dar și s-o liniștească prin securitatea afectivă și materială pe care i-o oferea. Deși își iubea în continuare tatăl, Emilie a avut sentimentul că de acum înainte putea să se detașeze de el și chiar să-și permită să-l critice, fără ca prin asta să-l respingă. Ea a devenit conștientă de binefacerile pe care i le aducea un tată tandru, protector și care îi respecta dorința de independență. Aceste calități le așteaptă și de la tovarășul ei de viață atunci când vor avea copii.

Ca în orice lucru, măsura este bună: tandrețea și protecția paterne trebuie să lase posibilitatea tinerei fete să-și câștige autonomia și să-și asume propriile responsabilități. Aceasta înseamnă că un tată „suficient de bun” trebuie uneori să dea dovadă de iubire și de fermitate, adică să nu fie ambivalent. Atenția despre care vorbesc nu este sinonimă cu sufocarea, iar fermitatea nu este răutate sau nedreptate: atenția este interesul pentru celălalt, iar fermitatea este coerența și stabilitatea unei atitudini care ia în calcul punctul de vedere al celuilalt. O fiică poate să nu aprecieze pe moment atitudinea tatălui ei, dar, mai târziu, ea va spune: „În definitiv, am știut întotdeauna că o făcea pentru binele meu; avea dreptate”. Pentru o fată, capacitatea tatălui ei de a-i accepta chiar și greșelile care o fac să se confrunte cu greutățile vieții este dovada talentului său educativ.

Fiecare mamă știe că dozajul între un sentiment protector și necesitatea de a favoriza autonomia copilului său este dificil. La fel este și pentru un tată, în relația cu fiica lui. Fără afecțiune ori protecție, o fiică se poate simți nefericită și în pericol, dar, dacă sentimentele paterne sunt prea intense sau se prelungesc prea mult, ele pot totodată s-o sufocă. Dincolo de ceea ce reclamă în mod conștient, ființa umană este mereu gata să se lase în grija altuia – fără îndoială, trebuie să vedem în asta o nostalgie inconștientă a copilăriei. Așa cum o mamă nu-și iubește niciodată prea mult fiul, cu condiția să-și iubească copilul, și nu pe ea însăși prin intermediul acestuia, tot așa un tată trebuie să știe să-și dozeze dragostea astfel încât fiica lui să nu se simtă nici abandonată, nici sufocată. O fată va simți că tatăl ei o iubește dacă el o iubește pentru ceea ce este, cu defectele și calitățile ei, cu certitudinile și temerile ei, și nu pentru ceea ce ea suscită în el ca satisfacție personală.

Ceea ce o fată așteaptă de la tatăl ei și ceea ce primește adesea o determină să-l considere o ființă tandră și protectoare. Manifestările concrete sunt foarte importante în acest caz. Când un tată o întreabă pe fiica lui, în timp ce mănâncă ceva: „Ție cum ți se pare chestia asta?”, el manifestă un interes și un respect care trec dincolo de fraza anodină rostită. Când un tată știe să-și întrerupă munca și să se arate imediat disponibil atunci când fata lui se confruntă cu o problemă serioasă – fie ea școlară, universitară, profesională, de sănătate sau materială – ea nu simte nevoia să-l audă spunându-i că o iubește, ci constată aceasta concret, prin atitudinea lui, prin faptul că o ascultă și că îi acordă atenție. Când un tată cumpără o carte, răsfoiește un ziar, se uită la o emisiune de televiziune sau pe un site de pe internet recomandate de fiica lui, prin toate acestea, el îi spune cât de mult contează ea pentru el. Am putea da multe exemple care să arate că, dacă gesturile de afecțiune și cuvintele tandre contează, comportamentele sunt la fel de importante. În definitiv, pentru o fată, un tată tandru și protector este un om puternic, ferm, jovial, demn de încredere, care știe să o apere, un tată prevenitor, atent, tandru, iubitor și afectuos. Acest tată ideal este, fără nici o îndoială, un om care cumulează calitățile masculine și feminine de forță și tandrețe. Chiar dacă, în ziua de azi, nu toți tații sunt capabili încă de toate acestea, cel puțin mulți încearcă. Dar oare aceasta este imaginea pe care o păstrează despre ei fiicele lor și pe care o vor păstra și atunci când vor căuta un bărbat pe măsura așteptărilor și speranțelor lor?

„Când eram mică, mi-era frică de el.”: tatii autoritari.

De câte ori am auzit această frază, chiar din gura femeilor ajunse la maturitatea deplină. O fetiță poate fi terorizată de tatăl ei, și această amintire rămâne mult timp impregnată în inima ei. Adulții le provoacă întotdeauna puțină teamă copiilor, chiar și atunci când nu este vorba de violență verbală ori fizică: ei sunt mari, sunt impresionanți, comandă, aparțin unei alte lumi. Fetițele încearcă acest sentiment în special față de tatăl lor, care nu este mereu conștient de efectul pe care-l pot produce vocea, statura, absențele sau misterul lui. Oricum, indiferent dacă sunteți tată sau mamă, nu trebuie să refuzați să vă exercitați autoritatea de părinte; trebuie pur și simplu ca această autoritate să fie justă, proporționată și adaptată la sensibilitatea copiilor.

Există, incontestabil, unele caractere mai autoritare decât altele, și unii tați confirmă acest lucru. Este adevărat, de asemenea, că unele fete sunt mai sensibile decât altele: o privire dezaprobatoare poate avea pentru ele o nuanță represivă nejustificată. Trebuie ca tatăl să se adapteze la caracterul fiicei lui și invers. În psihologie, numim asta „adaptare reciprocă”. O tânără, hipersensibilă încă din copilărie, îmi povestea: „Era de ajuns ca tatăl meu să se uite urât la mine pentru ca să mă retrag în cochilia mea. Chiar și astăzi, deși mă simt adultă, deși duc o viață de adult, deși mă comport ca un adult, e de ajuns să fiu în fața lui ca să redevin fetița emotivă de altădată”.

Așadar, bazându-ne pe ceea ce spun fiicele, între autoritatea protectoare și dezaprobarea la limita răutății, frontiera este uneori instabilă. Să ascultăm mărturia acestei colege de bransă, doctoriță: „Eram preferata tatălui meu, o simțeam foarte bine. El era nedrept cu sora mea, o teroriza. Am avut uneori

impresia că n-o iubea. N-am înțeles niciodată de ce. Acest lucru i-a pus mari probleme surorii mele, bineînțeles, dar și mie. Sora mea are astăzi tot felul de greutăți în viață, ea n-a știut niciodată să se afirme. De fapt, cred că e depresivă și mă gândesc că tatăl meu are o mare contribuție la asta. Mi-am dat seama foarte devreme de acest tratament diferit între ea și mine. Acest lucru mă făcea să mă simt vinovată, dar, în mod paradoxal, cel mai penibil pentru mine era faptul că făceam totul pentru ca tatăl meu să mă placă: eram prinsă între dorința ca el să n-o mai trateze pe sora mea așa cum o trata și frica de a nu-mi face și mie la fel. Deodată, am devenit o adolescentă foarte prudentă; cea mai neînsemnată privire a lui, care mă făcea să mă tem că nu mai eram cea care se aștepta el să fiu, îmi înfrâna pornirile de revoltă. Am fost foarte cuminte, să știți.”

Acești tați sunt adesea bărbați care consideră, mai mult sau mai puțin conștienți, că femeile trebuie „să se supună”. Fiicele lor înțeleg adeseori asta destul de târziu; într-o bună zi, ele devin brusc conștiente sau constată pur și simplu că, în viață, se simt prea supuse față de un reprezentant al sexului masculin – un prieten, un coleg de serviciu, un patron etc. Este și cazul lui Severine, care încearcă să renunțe la slujba actuală de asistentă de director și, în acest fel, la relațiile de supunere excesivă care o leagă de patron. Ea recunoaște că, încă de la intrarea în viața activă, a căutat un „mentor” și constată că acum l-a găsit. Mai mult decât se aștepta. La început, Severine se simte mai degrabă umilită decât revoltată, dar suferă din ce în ce mai mult din cauza exigențelor patronului, a supunerii pe care o așează față de el, a caracterului mani-pulant al „șefului”. Cu timpul, ea începe să reacționeze, se revoltă cu prudență și inteligentă. Ajunge să spună nu, ceea ce nu mai făcuse înainte. Severine a înțeles, în cele din urmă, motivele acestei supuneri excesive care o împiedică să-și realizeze dorințele: tatăl ei a fost și rămâne un bărbat autoritar și violent prin ceea ce spune; el și-a arătat mereu forța și puterea prin banii pe care îi câștiga și de care familia lui era dependentă. În mod semnificativ, concomitent cu emanciparea față de patron, Severine a îndrăznit pentru prima oară să-i spună tatălui ei cât câștigă pe lună: este, fără îndoială, modul ei de a-i arăta că nu mai are nevoie de el. Totuși, un asemenea demers nu se face fără o oarecare dificultate. În unele momente, lui Severine îi este frică de ceea ce poate să spună sau să facă, dar ea are acum certitudinea că, dacă nu se afirmă, va rămâne toată viața profund nefericită. Fizic, de multe ori încearcă o senzație de sufocare; ea știe că, în felul acesta, corpul ei exprimă ceea ce trăiește ea în plan psihic, dar este foarte convinsă că, în timp, strădania ei de afirmare a sinelui o să învingă această angoasă.

Am constatat frecvent că fetele care reacționează împotriva unui tată prea autoritar prezintă dificultăți în a-și recunoaște propriul lor exces de autoritate. Ele au tendința să se revolte, să spună „nu” când trebuie să spună „da”, să fie idealiste și să-și gestioneze prost forțele și puterea. Ca și cum aceste femei s-ar identifica involuntar cu tații lor pentru a se apăra mai bine de ei. Sabine, de exemplu, are două surori și un frate. Ea este singura care s-a revoltat împotriva unui tată autodidact care voia ca toți copiii să lucreze în afacerea familiei încă de la sfârșitul școlarității obligatorii. Sabine s-a luptat ca să-și continue studiile

și a fost susținută de unchiul din partea mamei, pe care îl adora și care, se pare, era șocat de atitudinea cumnatului său. Ea a plecat de acasă la 18 ani pentru a face cursuri de infirmieră, reușind să se întrețină singură. În timp ce lupta împotriva tatălui ei pentru a-și câștiga autonomia, Sabine era fericită, ceea ce nu însemna însă că nu avea și momente de furie și descurajare, în schimb, când s-a confruntat cu alți tineri de vârsta ei, în relațiile de prietenie sau amoroase, ea și-a dat repede seama de propria ei intransigență și de caracterul ei autoritar, ceea ce o face să sufere! Este încă un reproș pe care i-l face tatălui ei: i-a transmis genele!

„Acasă, se purta ca un adolescent.”: tatii amici.

Ne vin adesea în minte „mamele-cloșcă” atunci când vrem să evocăm prea marea apropiere pe care unii părinți o au față de copilul lor. Nu voi relua aici ceea ce am scris deja în altă parte cu privire la această problemă. În schimb, mi se pare că se poate face o paralelă cu cei numiți în mod familiar „tații amici”. Într-adevăr, un tată poate da și el impresia că-și iubește prea mult fiica, că nu marchează îndeajuns distanța. Cel mai adesea, asta se întâmplă pentru că el se identifică acum cu tinerețea copilului său: are pentru el o iubire care ar putea fi calificată drept narcisistă, o iubire îndreptată mai degrabă către sine decât către celălalt. Imaginea „tatălui amic” trimite adesea la bărbați care nu reușesc să devină adulți și cărora le e frică să-și exercite funcția paternă, la bărbați care întâmpină greutăți în a-și asuma statutul de părinte și sunt ei înșiși dominați de nevoia infantilă de a fi iubiți, uneori atât de mult, încât stabilesc o relație de fuziune cu fiica lor.

Aceste relații de amicitie pun adesea mari probleme fiicelor, când acestea cresc, și mamelor, care nu găsesc sprijinul patern necesar pentru a-și crește copilul. Acești tați amici au aceleași centre de interes ca fiica lor și ca prietenii de vârsta ei – seriale tv, modă, muzică. Ei supralicitează uneori, discutând despre iubiții sau despre flirturile fetei lor, chiar și atunci când aceasta nu ține mortăș să facă așa ceva, preferând, cum e și normal, să-și păstreze confidențele din acest domeniu pentru prietenele ei sau, eventual, pentru mamă.

Când sunt încă foarte tinere, fetele acestor tați amici pot gândi, ba chiar le pot da de înțeles celor din anturaj, și chiar tatălui lor, că au noroc să poată împărți totul în acest fel. Dar acest sentiment lasă locul mereu, la un moment dat, unei jene care le face să instaureze, cu mai multă sau mai puțină pricepere, o distanță care nu exista. De asemenea, uneori, mai ales în adolescență, ele se folosesc de opoziția dintre comportamentele celor doi părinți: dacă, de exemplu, mama lor spune „nu”, ele îl vor face pe tatăl lor să spună „da” – dar, procedând așa, ele își dau seama, fără nici o plăcere, că-și pot manipula tatăl după cum vor. Îmi amintesc de o fată care și-a schimbat astfel radical părerea despre tatăl uneia dintre prietenele ei. După ce a început prin a-mi spune că prietena ei avea mult noroc să aibă un „tată amic”, care îi vorbea fără ocolișuri despre viața lui și căruia ea putea să-i spună tot, un tată care, pe scurt, nu era ca al ei, care nu-i înțelegea pe tineri, ea și-a schimbat părerea. Și-a dat seama că prietena ei nu era fericită să-și vadă tatăl comportându-se ca un adolescent de vârsta ei. Ea a fost chiar dezgustată când prietena i-a povestit că tatăl ei îi propusese să fumeze împreună marijuana. Dintr-o dată, l-a privit

cu alți ochi pe propriul său tată, pe care-l considera acum mult mai respectabil. Eu sunt, ca mulți alții, convins de necesitatea menținerii „barierei dintre generații”, care constă în respectarea diferitelor vârste ale vieții și diferitelor statute din sânul grupului familial. Un tată este un tată: nu e un amic. Un amic este un amic: nu e un tată. Această distincție nu împiedică deloc dragostea filială, dimpotrivă.

„În afară de el, nu mai există nimici”: tații egocentrici.

Și la tații egocentrici există o dominantă narcisistă, dar nu este vorba de un narcisism proiectat asupra copilului, ca în cazul precedent al tatălui amic, ci de unul „amibi-an”, unde totul se reduce la sine, la propriile dorințe, la propriile nevoi. „Femeile erau hrană afectivă pentru tatăl meu, îmi povestește Géraldine. El se comporta egoist față de ele; nu le privea niciodată pentru ceea ce ele erau, ci pentru imaginea despre el însuși pe care acestea i-o ofereau. Am fost și eu victimă a egoismului său și am suferit.” Dacă trebuie să te iubești pe tine însuși pentru a-i iubi pe ceilalți și pentru a-ți construi propria identitate, dacă narcisismul are, așadar, propria sa utilitate, aceasta nu înseamnă că narcisismul nu poate deveni și un obstacol în calea lui Oedip, adică a romanului de dragoste care constituie trama relației pe care părinții o întrețin cu copiii lor și, mai ales, tații cu fiicele. Când Narcis îl detronează pe Oedip, atunci egoismul este cel care domină schimbul.

Nici o fată nu are de câștigat dacă este fiica ideală a tatălui ei, deoarece această identificare foarte puternică cu dorința paternă riscă să se facă în detrimentul existenței ei de femeie și de mamă. Să ne gândim la redutabila zeiță Atena, fiica lui Zeus, cel mai mare dintre toți zeii greci: atotputernică și de temut cum este, ea rămâne fără bărbat și fără copil, nu este nici femeie, nici mamă. Să ne gândim, de asemenea, mai aproape de noi, la fiica cea mică a lui Freud – voi vorbi de ea și mai încolo: Anna a fost singurul dintre copiii lui Freud care a ajuns psihanalist și a călcat pe urmele tatălui său, dar ea nu s-a ridicat niciodată la înălțimea fondatorului psihanalizei, iar destinul ei a fost același cu al Atenei, glorios, dar solitar.

Adesea, când o fată caută să se identifice în mod excesiv cu tatăl ei, aceasta se datorează admirației pe care i-o poartă și sentimentului că nu va putea niciodată, în ceea ce o privește, să atingă un asemenea ideal. Atitudinea tatălui în acest tip de raporturi nu este nici pe departe neutră: dacă acceptă să se arate imperfect în ciuda tuturor calităților sale², el poate domoli dorința de identificare a fiicei lui; în schimb, dacă se lasă purtat de egocentrism, fiica lui va fi foarte probabil confruntată cu o insatisfacție personală a cărei origine n-o va recunoaște uneori decât târziu în viață.

Kati explică în acest fel lipsa încrederii în ea însăși. Ea nu încearcă sentimente ostile față de tatăl ei, se simte aproape de el, îi cere sfatul atunci când se află în dificultate. „Totuși, spune ea, tatăl meu m-a crescut în ideea că trebuie să fii puternic și să nu ai nevoie de nimeni.” Ea se simte prinsă între două tendințe contradictorii: pe de o parte, admirația pentru un tată care nu își arată niciodată slăbiciunile, care face față încercărilor vieții cu combativitate și curaj, ca de exemplu în cazul concedierii lui din motive economice; pe de alta, refuzul de a considera, asemenea lui, că nevoile afective sunt un semn de

slăbiciune. Ea a făcut totul ca să-și ascundă lipsurile și frustrările. Și, cum nu a reușit întotdeauna, s-a simțit vinovată și uneori rușinată: trebuia ca tatăl ei să-i dea dreptate și era cu atât mai rău când n-o făcea.

Dezaprobaria paternă este periculoasă pentru o fată atunci când are la bază un exces de exigență narcisică. Ea poate lua diferite expresii și se poate, de exemplu, manifesta prin atitudinea refractară, mai mult sau mai puțin flagrantă, față de orice relație cu un bărbat, niciodată destul de bun din cauza disprețului celui care a fost totuși promovat la rang de ginere! Prin comparație, conflictele soacră-noră, atât de des evocate, par mai ușor de „gestionat”, căci sunt mai conștientizate și mai bine exprimate: dezamorsarea lor este posibilă; între bărbați, așa ceva este de neimaginat: miza rivalității este însoțită de tăcere sau de negare. Nu cred că un tată își imaginează cât de mult o face să sufere pe fata lui atunci când îl respinge pe bărbatul ales de ea.

Acest gen de tată are în privința fiicei lui așteptări nemăsurate. Exigența lui se referă în general la diferite domenii: intelectual, profesional sau material; ea nu exclude, după cum o să vedem, domeniul amoros, unde se manifestă sub forma unei căutări a idealului masculin, niciodată satisfăcut, nici un pretendent nefiind destul de „bun” pentru o fiică atât de iubită. Un asemenea comportament ascunde cel mai adesea, la tată, o dorință inconștientă de realizare personală, ba chiar intenția de a o păstra alături de el pe cea pe care o consideră moștenitoarea lui în toate sensurile cuvântului. Evident, un tată este îndreptățit să fie exigent pentru binele fiicei lui, dar nu exigent în mod sistematic, pentru că atunci ar părea că are în vedere doar binele lui personal. Niciodată nu-ți dai mai bine seama de asta decât atunci când un tată își „subminează” direct fata, pentru că ea nu-i satisface propriile aspirații, nu-i împlinește așteptările, numeroase și ridicate. În aceste situații, totul este luat în seamă: fizicul fetei, capacitățile ei intelectuale, viața ei socială, ocupația – în definitiv, tot ceea ce este ea, tot ceea ce face. Nu mai e vorba atunci de rivalitatea oedi-piană, vizând excluderea oricărei concurențe masculine sau a oricărei emancipări feminine, ci de o nevoie sadică, mai mult sau mai puțin conștientă, de a-și umili propria fiică. Din fericire, aceste cazuri sunt relativ rare.

„De fapt, nu era niciodată prezent”: tații inaccesibili.

Câte fete și femei nu se plâng că au avut un tată inaccesibil! Motivele invocate sunt variate; cel mai des întâlnit este hiperimplicarea lui în muncă și slaba disponibilitate pentru propria familie. Se întâmplă adesea ca, o dată cu timpul, acest reproș să se schimbe în recunoașterea unei stări de fapt: „Dacă muncea atât, era ca să ne facă nouă viața mai ușoară”. Alt motiv frecvent invocat: personalitatea introvertită a tatălui. Un tată introvertit și puțin comunicativ este mai întâi „prost văzut” de fiica lui, care suferă mult timp din cauza tăcerilor sau stângăciilor lui; o dată cu vârsta sau cu trecerea timpului, acest reproș dureros lasă locul unui regret mai senin, acceptării realității unui bărbat care nu se va schimba. Crescând, fetele se resemnează în privința tatălui tandru și afectuos pe care nu l-au avut; ele își dau, de asemenea, seama că acea carapace paternă are rolul de a proteja de o anumită suferință, că ea este dovada unei timidități asumate cu dificultate sau a unei forme de

psihorigiditate penibilă, dar inevitabilă. La nivel superior, rana rămâne, în general, dureroasă, în pofida trecerii anilor. Există, într-adevăr, o categorie de tați a căror inaccesibilitate vine din faptul că nu și-au dorit niciodată fiica și nu s-au interesat niciodată de ea. Distanței prea mici despre care vorbeam în cazul taților amici i se opune aici distanța prea mare care duce nu la decepție sau furie, ci la un sentiment de abandon și de vid. Această durere este una terifiantă pentru un copil; ea lasă urme pe viață. În sfârșit, putem întâlni femei care, o dată cu experiența vieții, ajung la o constatare dureroasă: tatăl lor le pare inaccesibil pentru că ele nu-i vor înțelege niciodată complexitatea. În biografia ei, la capitolul „Tata”, Jane Fonda scrie despre tatăl ei, marele actor Henry Fonda: „Henry dădea impresia unui om deschis, dar și inaccesibil, blând, dar și capabil de accese de violență bruscă și periculoasă, foarte critic, în primul rând față de el însuși, întemnițat și încercând să-și smulgă gratiile, dar și temându-se de lumină, opunându-se în mod maladiv oricărei constrângeri exterioare, dar și impunându-și o disciplină de fier. Fața lui reflectă aceste conflicte interioare.” „îmi amintesc că țipa tot timpul.”: tații colerici.

Furia face parte din cele cinci mari emoții omenești și ne privește pe fiecare dintre noi. Acestea fiind spuse, ușurința cu care este exprimată pare mai mult masculină decât feminină, ceea ce nu înseamnă că femeile resimt mai puțină furie, doar că ele o manifestă mai puțin. Unele crize de furie se declanșează în mod exploziv și frecvent, uneori din motive neînsemnate: acestea sunt cele de care fiicele se tem cel mai mult, căci nu numai că ele le provoacă o frică fizică, așa cum se întâmplă adesea cu manifestările de autoritate ale tatălui, dar, în plus, ele nu au un mod de exprimare pe care să-l folosească preponderent.

În fața furiei unui tată, o fiică nu posedă neapărat mijloacele de răspuns necesare, mai ales dacă aceste furii sunt imprevizibile, dacă ele îi apar disproportionat în ceea ce privește intensitatea sau frecvența lor în raport cu ceea ce ea trăiește; se simte neputincioasă și își imaginează cu ușurință o dramă pe care este gata s-o născocoască. Géraldine își amintește de accesele de furie paternă care o înspăimântau când era copil, pentru că nu le înțelegea motivele; treptat, s-a obișnuit cu ele. Asta n-a împiedicat-o să-l iubească pe tatăl ei, pe care îl vedea puțin, și să trăiască plină de emoție momentele lor fericite – când era mică, îi spunea o poveste; când a crescut mai mare, venea, când putea, s-o aștepte atunci când ieșea de la școală. Totuși, și după trezeci de ani, țipetele lui îi mai răsună încă în urechi. Ea vede în toate acestea o legătură directă cu dificultatea ei de a se confrunta cu cel mai mic conflict, de a se afirma pe plan personal, social și profesional în lumea adultă. Intuitiv, ea asociază amintirea, rămasă în memorie, a furiilor tatălui său cu obsesia pe care o are pentru orice subiect de dispută sau de eventual dezacord. Evident, un adult nu are de ce să-și interzică să se înfurie, atunci când situația o justifică, dar atunci când se află în poziție paternă, poziție care e una de autoritate, de protecție și de securitate, mai ales față de fiica lui, el are datoria de a ține cont de cauzele sentimentului pe care îl trăiește și de consecințele pe care manifestările acestui sentiment le poate avea asupra copilului său: accesele de furie, incomprehensibile și imprevizibile, riscă, într-adevăr, să inducă o

„angoasă flotantă”, o inhibiție în gândire sau tendința de a dramatiza toate situațiile existenței.

„Din punct de vedere material, nu mi-a lipsit niciodată nimic.”: tații „bancheri”

Există tați ale căror fiice resimt în mod dureros faptul că aceștia nu se gândesc decât să le asigure un anumit confort material și financiar. În trecut, statutul patriarhal al tatălui pune în prim-plan acest rol de furnizor pentru nevoile familiei; Moș Goriot de Balzac este una din mărturiile cele mai ilustre. Astăzi, acest statut de „tată bancher” se întâlnește în două situații distincte. Prima este cea a taților a căror muncă este extrem de solicitantă și despre care fiica spune: „El nu este niciodată prezent, nu facem nimic împreună, dar datorită lui trăim cum trăim.”; în schimb, atunci când fiicele lor au probleme, acești tați avansează cu plăcere următorul argument: „Trebuie să muncesc pentru a-mi hrăni familia.” Cealaltă situație este mult mai recentă, fiindcă privește familiile despărțite, unde copiii trăiesc cu mama, iar tatăl contribuie cu o pensie alimentară care să le acopere nevoile. Povestea lui Caroline combină aceste două aspecte. De la vârsta de opt ani, când părinții s-au despărțit, ea trăiește cu mama și cu fratele ei. Adolescența s-a instalat cu brutalitate, și ea traversează de ceva timp o perioadă dificilă, datorată cu siguranță vârstei, dar nu numai. Caroline începe prin a se plânge de mama ei, care, după părerea ei, a fost mereu prea nervoasă, cu o dispoziție instabilă, care îi cere, de exemplu, să o ajute la treburile casnice, dar o tratează, în același timp, ca pe o fetiță. Am întrebat-o dacă îl vede pe tatăl ei și ce relație are cu el. Răspunsul ei este prompt: „Aproape că nu-l văd deloc pe tatăl meu. Muncește mult, oricum. Ce face cel mai bine este să ne dea bani; îi varsă mamei o pensie pentru studiile mele și ne face un cadou foarte frumos de Crăciun, mie și fratelui meu. Altfel, am impresia că sunt o străină pentru el.” În realitate, această adolescentă îi reproșează tatălui ei lipsa de interes și de afecțiune. Ea se gândește ca într-o bună zi să meargă să stea cu el, dar îi e prea frică de un refuz care ar face-o să sufere și mai mult, fără a mai vorbi de culpabilitatea pe care ar simți-o la gândul că-și abandonează fratele și mama. Asemenea lui Caroline, o fiică așteaptă ca tatăl ei să-i arate interes și ca acest interes să se traducă mai puțin prin condiții materiale confortabile sau prin cadouri frumoase, cât printr-o prezență, a lui, care este de neînlocuit. Acest lucru era, fără îndoială, valabil și în trecut, dar poate că astăzi, o dată cu disputa pentru egalitatea sexelor, este și mai actual.

„într-o zi, l-am văzut plângând.”: tații depresivi.

Un tată care plânge este, fără îndoială, pentru o fetiță, unul din tablourile cele mai impresionante și, în același timp, cele mai tulburătoare, într-atât ea ar vrea să-l vadă puternic și fericit ca în povești. Un asemenea spectacol, chiar unic, chiar fantasmatic, va lăsa o amprentă puternică în mintea ei, suscitând sentimente de revoltă sau de nedreptate, de furie sau de culpabilitate, declanșând o interogație profundă asupra vulnerabilității oamenilor și a fragilității aparențelor.

Așa s-a întâmplat cu Mathilde, care a venit să mă vadă din cauza problemelor cu soțul ei. Amândoi sunt profesori, s-au cunoscut în timpul

studiilor. S-au îndrăgostit unul de altul, s-au căsătorit și au acum trei copii. Până în urmă cu șase luni, Mathilde îl admira mult pe soțul ei, Paul, pentru gusturile artistice, cultura și calitățile lui de profesor. Astăzi, ea nu-l mai înțelege. De ceva timp, nu mai este interesat de munca lui, vrea să reia cursurile de teatru pe care le-a întrerupt la vârsta de 20 de ani, nu mai face nimic în casă: este cu mintea în altă parte atunci când este acasă. Mathilde se plânge că trebuie să-și asume de una singură viața conjugală și familială. Ea muncește mult și se ocupă cu plăcere de copii, dar, și repetă mereu acest lucru, nu poate să facă totul. Relația de cuplu se degradează, conflictele devin din ce în ce mai frecvente, și Mathilde simte din ce în ce mai puțină atracție pentru soțul ei. În ceea ce-l privește, Paul are tot dreptul să vrea să-și schimbe viața, dar, în realitate, ceea ce simte ea la el este mai puțin o dorință pozitivă de a face altceva cât, mai ales, o fugă care ascunde o formă de depresie.

Situația cuplului său îi amintește de o poveste mai veche, trăită în timpul copilăriei, de care i-a fost greu să se detașeze. Nu este prima dată, recunoaște ea, când un bărbat pe care îl iubește cade în depresie. Când avea 10 ani, tatăl ei, fără să se știe prea bine din ce motive, a traversat o veritabilă depresie al cărei diagnostic ea n-a putut să-l pună decât retrospectiv. Își adora tatăl și era foarte mândră de el. Era un pictor cu o anumită reputație în regiune. Ea era cu atât mai atașată de el cu cât avea o mamă autoritară, dură, insensibilă. În amintirile ei, tatăl său e un om blând, calin, tandru, care o lua în brațe când era îngrijorată sau avea vreun necaz. Și apoi a urmat criza. O perioadă de timp pe care ea nu o poate determina, tatăl ei a încetat să mai meargă să picteze afară; rămânea închis în atelierul lui, unde ea nu avea dreptul să intre, își amintește că uneori a rămas culcată în fața ușii atelierului, pretextând că-și face temele, pentru a fi mai aproape de el și pentru a-l asculta cum plânge. Se pare că tatăl lui Mathilde nu și-a mai revenit niciodată din acest episod depresiv. Neglijându-și creația artistică, el și-a găsit câteva slujbe provizorii, puțin valorizante și prost plătite, cauzând probleme materiale și neliniști întregii familii. Din acel moment, el n-a mai fost niciodată același, repetă Mathilde; ea a continuat ani de zile, până la dispariția lui, să-l sprijine în felul ei, încercând cu orice preț să-l liniștească, să-l facă să zâmbească, să-i aducă puțină mulțumire, în special prin studiile pe care le-a făcut.

Astăzi, Mathilde are sentimentul că drama se repetă. Conștientă de legătura care există între situația ei actuală și cea din copilărie, ea nu vrea ca și copiii ei să treacă prin această încercare. Va trebui să fie toată viața puternică și să trăiască lângă un bărbat pe care trebuie să-l susțină, cu riscul de a se sacrifica? A se sacrifica sau a fi liberă, alegerea este dificilă. Mathilde înțelege că acum nu e vorba de tatăl, ci de soțul ei, pe care trebuie să-l pună în fața responsabilităților lui. Ceea ce și face. Discuția deschisă, dar calmă, pe care o are cu Paul îi provoacă o reacție salutară partenerului ei de viață, care, somat să ia o hotărâre, reușește să facă un compromis acceptabil între slujba lui de profesor și pasiunea pentru teatru, să regăsească o speranță în viața din care Mathilde și copiii lui fac parte.

Un caz special: „Tatăl meu, eroul.”

Oare pentru că tatăl ei a scris: „Eu gândesc așa cum o fată își scoate rochia” 3, Laurence Bataille, fiica scriitorului George Bataille, a spus: „Când scrii, ar trebui să te gândești la progenitura ta? 4” într-adevăr, nu este ușor să fii fiica unui om celebru. Toate femeile pe care le-am cunoscut în cursul practicii mele profesionale m-au făcut să ajung la concluzia că relația cu un tată cunoscut și recunoscut pentru competențele lui sportive, pentru talentul său artistic, pentru ambițiile politice sau pentru munca lui intelectuală avea ceva pasional, ba chiar pasional în exces. Trebuie să recunoaștem că dragostea, atașamentul și admirația pe care orice fetiță le simte pentru tatăl ei devin și mai puternice datorită notorietății acestuia. În adolescență, în mod semnificativ, fetele își adoră tatăl sau îl urăsc. Apoi, ele încep să se desprindă de această influență paternă, pentru a încerca să existe prin ele însele, iar această dorință legitimă de independență pune uneori serioase probleme. Comentariile pe care le-au făcut în mod public copiii starurilor sunt ecoul acestei dificultăți. Astfel, Julie, fiica lui Gérard Depardieu, mărturisea: „Fac parte dintr-o familie unde totul era lipsit de măsură. Ceea ce mă îngrijorează este că am peste 30 de ani și n-am făcut încă nimic, n-am copii, n-am familie.” 5” Cât despre Elizabeth Jagger, ea va refuza să asculte muzica ilustrului ei tată, Mick Jagger: „Un lucru este sigur, chiar ar fi declarat ea, mai târziu voi fi orice altceva, dar nu star rock.” Asta n-o împiedică pe „Lizzie” să fie manechin și să arate dramul de nebunie paternă, pozând în ținute foarte excentrice 6.

Cum își iubesc fiicele tații.

Ca în povestea lui Mathilde, relația, fericită sau nefericită, pe care o fiică o are cu tatăl ei îi poate influența mult destinul de femeie sau raporturile cu bărbații. Totuși, majoritatea taților își iubesc fiica, adeseori mai presus de orice. Uneori o iubesc chiar prea mult, astfel încât le e frică de ea, așa cum le e frică de femeile de care sunt îndrăgostiți. În acest caz, pentru a se apăra, ei pot să se arate indiferenți, clasându-le de bunăvoie în „cealaltă tabără”. Ei invocă eterna rivalitate dintre sexe sau o ireductibilă diferență de natură, așa cum fac când se simt refuzați.

„Tatăl meu contează pentru minei”: fiicele care se simt bine în pielea lor.

Contrar unei idei preconceptuate, viața unei fete este influențată în aceeași măsură atât de mamă, cât și de tată, și uneori chiar mai mult de acesta din urmă. În general, o fiică ce se simte bine în pielea ei și care este independentă resimte dragoste și respect pentru tatăl ei, dar, dacă ea se simte bine în pielea ei și este independentă, aceasta înseamnă, că și ea a primit, la rândul ei, dragoste și respect de la tatăl ei; ea a ignorat excesele pe care cele două sentimente le generează: respectul extrem, care poate fi perceput ca indiferență, și dragostea excesivă, care împiedică astfel câștigarea autonomiei.

Stephanie descoperă că alegerile pe care le-a făcut în adolescență au fost motivate inconștient de dorința ca tatăl ei să fie mândru de ea. Dacă a ales să susțină bacalaureatul la literatură, a făcut-o pentru a continua tradiția paternă, bunica ei din partea tatălui fiind profesoară de literatură, iar tatăl ei fiind jurist. În momentul intrării în viața activă, Stephanie a ales să lucreze într-o mare companie din domeniul resurselor umane, aceeași în care a lucrat și tatăl ei o viață întreagă și unde s-a simțit fericit. În anul următor, s-a

căsătorit cu un coleg din această companie. Între ei există o iubire profundă, durabilă, bazată pe complicitate intelectuală și multă tandrețe.

Din câte se pare, Stephanie este o femeie echilibrată, energică, are încredere în ea, își acceptă limitele ei și pe ale celorlalți. Soțul ei nu este câtuși de puțin îngrijorat de relația strânsă pe care ea o are cu tatăl ei; fiecare din cei care formează acest trio rămâne la locul lui și petrec excelente momente împreună, punând lumea la cale sau discutând probleme de serviciu, ceea ce nu împiedică deloc cuplul să aibă clipele lui de intimitate pe care nu le-ar împărți pentru nimic în lume cu altcineva. Chiar dacă păstrează o relație puternică cu tatăl ei, mai ales pe plan profesional, Stephanie a reușit să-și construiască în mod autonom o viață de cuplu și de femeie.

După câțiva ani de la intrarea în viața de adult, Stephanie începe să se plictisească la serviciu, unde nu se bucură de recunoașterea pe care ar dori-o. Ea se gândește atunci să-și schimbe profilul de activitate. Plănuiește să creeze un site pentru vânzarea de flori pe internet, împreună cu cea mai bună prietenă a ei. Acest proiect, care i-ar da mai multă libertate și i-ar ameliora confortul material, o motivează. Soțul ei o încurajează să-și pună în practică ideea: îi dă energia să meargă mai departe și să creadă în ea. Tatăl ei o ascultă și el. Fără a fi împotriva, el se arată mai prudent și îi propune s-o ajute să facă un plan financiar al afacerii. Această analiză evidențiază atunci fragilitatea afacerii imaginate de Stephanie.

Chiar dacă este puțin decepționată, lui Stephanie nu-i este rușine să recunoască, chiar în fața tatălui ei, că s-a înșelat; ea nu vrea să se încapățâneze din orgoliu. Își dă seama, retrospectiv, că ceea ce i-a permis să elaboreze acest proiect este dragostea pe care i-o poartă partenerul ei; de asemenea, a putut să-i vorbească tatălui ei despre aceasta datorită excelentei relații pe care o are cu el și încrederii pe care i-o poartă. După ce a reflectat mai bine, această tânără luptătoare de aproape 30 de ani va hotărî ca, în loc să schimbe domeniul de activitate, să schimbe pur și simplu firma și să acceadă la un post mai bun în domeniul resurselor umane. În forul ei interior, ea le mulțumește celor doi bărbați din viața ei, cum îi place să le spună, pentru că au fost alături de ea, fiecare în felul lui, pentru că au ascultat-o fără s-o judece, pentru că au ajutat-o la proiectul ei, chiar dacă acesta era nerealist, pentru că au știut, ca întotdeauna, să îmbine respectul pentru independența ei cu grija de a o proteja.

„Niciodată fără Tati”: dependentele.

Precum mica sirenă de pe stânca ei din Copenhaga, o fiică prea dependentă de tatăl ei poate avea un destin de singurătate și tristețe. Comparația nu e anodină. Născută în splendoarea lumii marine, mica sirenă, eroina poveștii lui Andersen, se îndrăgostește de prințul pe care l-a salvat în timpul unei furtuni. Ea își dorește atunci să aibă corp de femeie și bea o licoare magică. Însă această licoare o face să-și piardă vocea fermecătoare, iar prințul, decepționat de această frumusețea mută, îi întoarce spatele. Pentru a-și recăpăta corpul de sirenă și pentru a-i regăsi pe ai ei, ea trebuie să accepte să-l înjunghie pe prinț, dar nu găsește forța necesară să facă acest gest. Se aruncă atunci în mare, sortită unei eternități de singurătate și tristețe. O fiică trebuie

să știe „să-șiucidă”, în mod simbolic, tatăl, adică să se detașeze de el pentru a se autorealiza și pentru a-l găsi pe bărbatul vieții sale. Altfel, ea riscă să rămână singură și probabil tristă.

Desigur, nu este întotdeauna ușor să faci deosebirea între o relație armonioasă dintre un bărbat și o femeie – la origine, între o fiică și tatăl ei – în cadrul căreia există o anumită dependență, dar în care fiecare evoluează respectând autonomia celuilalt, și o relație în care dependența femeii față de bărbat, și în special a fiicei față de tatăl ei, este invalidantă. În unele cazuri totuși, nu există nici o îndoială, și se poate afirma clar că unele fiice sunt prea dependente. Și nu fiindcă ele manifestă o atitudine infantilă în momente de angoasă sau de inactivitate, acest lucru i se poate întâmpla oricui; fiicele de care vorbesc aici așteaptă de la părinții lor, de la prietenii lor, de la partener, de la celălalt, în general, să aibă grijă de ele în mod constant, să le satisfacă dorințele, capriciile, într-un cuvânt, să se confrunte cu realitatea în locul lor.

Mai există și un alt caz, mai complex și mai puțin evident. Unele fiice sunt stăpânite de o frică profundă și irațională, și anume că ceilalți vor în permanență să le agrezeze. Logica ar spune că, fiind neîncrezătoare, ele ar trebui să păstreze o distanță. Însă, în mod paradoxal, se produce exact contrariul, și vedem aceste fiice dependente, neîncrezătoare, căutând fără încetare o relație în care ar putea să se simtă în siguranță, până într-atât încât, uneori, să uite de ele însele și de ceea ce vor. Schematizând, apar două situații: fie întâlniri superficiale care nu pot niciodată să se dezvolte în mod durabil și care lasă o amărăciune profundă; fie relații aparent reușite, dar care nu pot să alunge gustul amar al neîncrederii care continuă să persiste, minând povestea din interior.

Evident, această dependență nu este mereu conștientă. E cazul lui Ophelie, o tânără fermecătoare, traducătoare de profesie, care n-a putut niciodată să se integreze într-o firmă unde ar fi putut totuși să câștige mult mai mulți bani și în mod mult mai constant. Motivul principal este că se simte incapabilă să-și respecte contractele. De altfel, chiar și lucrând ca free-lancer, a pierdut mai mulți clienți în acest fel, fapt pe care-l regretă și care o face să se simtă vinovată. Ophelie se întreabă de unde vine această incapacitate. Ea are doi copii mici, un soț care este adesea acasă și care o ajută cu numeroasele treburi casnice și, în plus, îi place meseria de traducătoare. Atunci, de ce nu poate să-și facă treaba corect? De ce riscă uneori, nefăcând ceea ce trebuie? De unde provine nepăsarea aceasta care o cuprinde din când în când? De ceva timp, ea a găsit o soluție salvatoare: vine să lucreze într-unui din birourile tatălui ei, care are o firmă. Mirat, acesta i-a spus, mai în glumă, mai în serios: „Ei, ce zici, nu ești cam prea dependentă de bătrânul tău tată?”

Poți să fii dependentă de tată fără să fii neapărat conștientă de asta; ceea ce nu înseamnă că acest lucru nu rămâne o sursă de handicap și de blocaj. Ophelie își amintește că, atunci când era doar o fetiță, tatăl ei o ajuta seara să-și facă temele și că a reușit să termine școala numai datorită acestei susțineri care s-a prelungit până la bacalaureat, în schimb, atunci când și-a început studiile superioare, s-a confruntat cu mari dificultăți și a fost nevoită să repete primul an de universitate. Și-a revenit apoi, dar, în perioada de sfârșit a

școlarității, a muncit mult. Ophelie face legătura cu tatăl ei, o legătură la care nu se mai gândise niciodată până atunci. După ce a luat bacalaureatul, sprijinul tatălui ei a încetat; ea a avut chiar sentimentul că studiile n-o mai interesau. Pe moment, a apreciat libertatea pe care el i-o lăsa: a ieșit în oraș, și-a făcut de cap, dar, de fapt, nu căuta, așa cum face și azi, susținerea tatălui? Dificultatea de a lucra singură, deși ar vrea să facă acest lucru, și senzația că lucrează mai bine într-un birou care o apropie de tatăl ei vin în sprijinul acestei ipoteze. Ophelie conștientizează subit că a rămas și mai dependentă decât credea de tatăl ei.

Oricine știe că iubim așa cum suntem iubiți. Iubirea dintre părinți și copiii lor lasă o urmă care le va marca viața. Tandrețea și iubirea dintre o fiică și tatăl ei pot, în unele cazuri, să provoace o impresie prea puternică, în sensul fotografic al termenului. Îmi amintesc de o prietenă care a refuzat un post foarte interesant din cauza relativei nesiguranțe pe care o prezenta. Ea și-a explicat opțiunea astfel: „După cum știi, tatăl meu a lucrat mereu în aceeași firmă; el i-a rămas foarte fidel patronului și fiului său când acesta i-a succedat. Am crezut mult timp că sunt mai dependentă de mama decât de tata, dar probabil că nu e adevărat.” Această prietenă tocmai înțelesese că încerca dintotdeauna să semene cu tatăl ei pentru a-i face acestuia plăcere.

Amprenta tatălui poate fi atât de puternică, încât ea poate conduce la o căutare inconștientă a idealității în mintea și sufletul fiicelor. Devenite femei, acestea vor căuta mai târziu, la bărbații pe care îi vor întâlni, sentimente, calități, uneori chiar trăsături fizice ale tatălui lor: nu e interzis să cauți ceea ce ți-a plăcut, chiar dacă acest lucru provine de la tatăl tău, dar un asemenea demers nu este o garanție a fericirii. Ajunsă femeie, fiica riscă să-i „lanseze” într-o bună zi soțului, care este nerăbdător, furios, îi trasează sarcini legate de menaj sau îi reproșează că a cheltuit prea mult: „Parc-ai fi taică-meu!” Invers, soțul, într-un moment de enervare, riscă să-i spună ce are pe suflet de mai mult timp: „Ai fi făcut mai bine să te măriți cu tai-că-tu.” În astfel de cazuri, faimosul complex al lui Oedip, care ține de o fantasmă și care nu e decât metafora iubirii unui copil pentru părintele lui, riscă să-și găsească o obiectivitate pe care n-a căutat niciodată să o aibă.

Așa stând lucrurile, în relațiile umane suntem prea des tentați să nu punem în lumină decât aspectele simpliste sau negative. Or, dacă în psihicul fiicei se produce o identificare inconștientă între ea și tatăl ei sau între acesta și bărbatul de care s-a îndrăgostit, asta se întâmplă pentru că ea vrea să regăsească mai degrabă calitățile tatălui decât defectele. A fi portretul tatălui său nu dă în mod obligatoriu o viziune peiorativă a identificării: o fată poate găsi la tatăl ei și calitățile care îi vor permite să se realizeze și să reușească.

„Liniștește-mă.”: anxioasele.

Dacă băieții, așa cum spuneam mai înainte, sunt în mod natural mai colerici, se pare că fetele sunt în mod natural mai anxioase; în orice caz, că și recunosc mai ușor anxietatea și o exprimă fără multă dificultate. Anxietatea, când este excesivă, provoacă suferință.

Beatrice știe ceva despre toate acestea, căci poartă eticheta de anxioasă de când era copil. La 30 de ani, această femeie vorbește despre ea ca despre o

caraghioasă mult prea susceptibilă, care reacționează la cea mai mică critică și pândește cu atenție cel mai mic semn, din partea celor din jur, care amintește de o critică sau o dezaprobare. Ea atribuie acest caracter anxios unei situații speciale, înțeleasă greșit de tatăl ei: faptul că are o soră geamănă de care este extrem de apropiată și de care, în același timp, ea a căutat dintotdeauna să se diferențieze. Beatrice își amintește de câte ori se simțea agasată la școală de colegii ei atunci când aceștia îi spuneau fără rea intenție: „E ciudat. Nu știi niciodată cu care din voi două vorbești.” Dacă ea însăși avea sentimentul că are aceleași gusturi ca sora ei, în același timp o irita ca aceasta să facă totul ca ea, să vrea să aibă aceleași haine, să facă aceleași lucruri ca ea. Astfel, ea era pasionată de tenis, sport pe care l-a practicat în mod regulat. Până în ziua în care sora ei a vrut să-l practice și ea. „Nu există nimic mai penibil decât să ai sentimentul că trăiești în umbra cuiva. Spune Beatrice. Știu că și sora mea încearcă același sentiment în ceea ce mă privește. Asta m-a făcut să fiu mult mai atentă la ceea ce ar putea alții să vrea de la mine, să aștepte, să-mi ia, la modul lor de a-mi aprecia comportamentul. Tatăl meu, de exemplu.”. Mai exact, în ceea ce-l privește pe tatăl ei, Beatrice consideră că el n-a înțeles nimic din problema ei: în condițiile în care ea avea nevoie ca el să o privească, pentru a simți că există, el își petrecea cea mai mare parte a timpului ștergând diferențele dintre cele două fiice ale sale.

„Ba chiar cred, adaugă ea, că era agasat de anxietatea și de susceptibilitatea mea. Poate că din acest motiv o prefera pe sora mea. În orice caz, el a reacționat oribil.” în timp ce ea voia ca tatăl ei să înțeleagă această trăsătură de caracter din cauza căreia ea însăși suferea și care era consecința angoaselor ei de soră geamănă, el nu făcea, prin remarcile sau comentariile lui ironice la adresa susceptibilității ei, decât să-i intensifice acest sentiment. Și astăzi, Beatrice continuă să aștepte de la tatăl ei un cuvânt care să o liniștească.

Povestea lui Gabrielle nu este deloc diferită. Și ea îi reproșează tatălui, într-o anumită măsură, anxietatea excesivă pe care o trăiește. Crede că a fost prea sever cu ea, că n-a înțeles niciodată cât era de sensibilă. Această severitate era în principal legată de tonul și vocea lui, fiindcă, în fond, Gabrielle știe că tatăl ei nu e un tip rău și că o iubește mult. La puțin timp după consultație, această femeie drăguță de 25 de ani are un interviu cu un șef de la resurse umane pentru o nouă slujbă. Ea se teme de această întrevvedere, pentru că îi e foarte greu să se simtă evaluată. De altfel, motivul pentru care a venit să mă vadă este lipsa de siguranță care o face să sufere de mult timp și pe care a ajuns, cu timpul, s-o considere un handicap în viața personală și profesională. Această lipsă de siguranță o neliniștește cu atât mai mult, cu cât știe de ceva timp că ceilalți au încredere în ea. Această contradicție o exasperează.

Gabrielle este mereu gata să-i ajute pe ceilalți, să-i asculte, să le facă un serviciu. De altfel, ceilalți nu se înșală în această privință: apelează la ea atunci când au o problemă. În urmă cu câteva luni, din cauza acestui comportament, tatăl ei i-a reproșat că este prea „amabilă” cu oamenii și a supranumit-o „sora Tereza”. Felul ei de a se comporta nu este recent, dimpotrivă. Ea își amintește că, arunci când era mică, sora ei mai mare o

trimitea sistematic să-i salute pe invitați, atunci când părinții lor aveau musafiri la cină: ea se ducea și era mulțumită să-i facă pe plac surorii ei, avea sentimentul că este utilă. Pe la 10 ani, bunicul ei dinspre mamă, de care era foarte atașată, a murit pe neașteptate și, din acel moment, mama ei a căpătat obiceiul de a i se confesa în momentele de tristețe. Gabrielle se miră că a fost mereu atât de grijulie față de ceilalți, încercând mereu să-i ajute. Totuși, a fost deja decepționată de mai multe ori de cei pe care i-a ajutat. Ultima oară, i s-a întâmplat chiar cu prietena ei cea mai bună, pe care a susținut-o vorbind mult cu ea la telefon. „De altfel, adaugă ea, toată lumea mă sună.”

Gabrielle face parte din categoria anxioaselor devotate care se tem mereu de viitor și care încearcă să se apere de acest fond anxios acordându-le o atenție deosebită celorlalți. Ea spune că este mereu preocupată, mai ales atunci când nu deține controlul sau nu stăpânește ceea ce se spune sau se petrece în jurul ei. În schimb, este uimită de faptul că spune uneori lucruri pe care le regretă. Ea se consideră regina gafelor și nu știe care e cauza. Treptat, conștientizează faptul că latura ei foarte devotată este probabil excesivă, că ea are fără îndoială nevoie, din când în când, să exprime ceea ce simte, chiar dacă poate fi ceva negativ, în special la adresa tatălui său, care, după părerea ei, n-o înțelege și nu încearcă să o liniștească, deși e singurul care ar putea să o facă cu adevărat.

Se vede de aici cât de mult te împiedică o atitudine autoritară să-l ascuți pe celălalt. O astfel de atitudine este atribuită taților sau tații înșiși și-o atribuie, crezând că acesta e rolul pe care trebuie să-l joace. În plus, trebuie știut faptul că tații, ca bărbați, au în general tendința să dea bir cu fugiții în fața anxietății celuilalt, a fiicei lor deopotrivă. Tot într-o manieră tipic masculină, reacția lor este să caute o soluție concretă la problemele care apar sau să provoace iritare, ceea ce înrăutățește situația.

„Dacă aș îndrăzni.”: timidele.

O timiditate spontană și parțială este cât se poate de normală la un copil mic: este o formă de rezervă provocată de întâlnirea cu necunoscutul, imprezizibilul sau in-controlabilul. Așa că e foarte normal ca un tată să poată spune, peste ani, că, încă de când era un bebeluș, fiica lui părea foarte temătoare. Studiile au arătat că timiditatea este comportamentul cel mai stabil în copilărie. Educația nu rezolvă totul, chiar dacă ea poate apoi să atenueze sau să intensifice această trăsătură inițială de caracter⁷: 25% din copiii clasați în categoria „timizilor” când erau bebeluși mai sunt încă și la vârsta de 7 ani.

Fetele care, atunci când cresc mari, rămân în categoria copiilor prea timizi manifestă adeseori ulterior o inhibiție excesivă. Când această inhibiție persistă, se observă în general intensificarea ei în perioada adolescenței. Timiditatea riscă atunci să afecteze nu doar câmpul relațional, ci și pe cel intelectual. Tânăra va manifesta o deosebită lipsă de încredere în ea, care o va face să se îndoiască de ceea ce știe, de ceea ce scrie, de ceea ce poate spune în clasă. Chiar dacă această timiditate sau inhibiție nu constituie un handicap școlar, neîncrederea în sine riscă s-o determine să facă alegeri, de orientare în special, care nu corespund capacităților ei reale.

Ca și în cazul anxioaselor, comportamentul tatălui este adesea invocat de timide ca element determinant în nașterea și mai ales în dezvoltarea acestui sentiment. O atitudine înțelegătoare la un bărbat care trece drept reper și model, care este temut și foarte iubit, ar fi putut contribui la dezinhibarea lor, dar, cel mai adesea, tinerele timide n-au întâlnit decât tăcerea sau iritarea tatălui lor: din acest motiv, frica lor a devenit și mai puternică, ca și lipsa de încredere în ele însele. Ajunse femei, tinerele timide păstrează o amintire dureroasă despre această „lipsă” paternă. Astfel, un prieten îmi povestea despre sora lui mai mică, care, muncind foarte mult, își luase cu brio examenul de bacalaureat, acest lucru permițându-i să se gândească la studii superioare complet satisfăcătoare. Ea voia să urmeze Medicina și avea în mod incontestabil chemarea și capacitățile necesare pentru așa ceva. Doar că nu se simțea la înălțime, considerând că fetele care făceau asemenea studii trebuie să fie neapărat mult mai bune decât ea. Tatăl prietenului meu, un absolvent strălucit de Politehnică, n-a „tresărit” aflând că fiica lui hotărâse să fie esteticiană; el a fost probabil decepționat și nefericit din cauza lipsei de ambiție a fiicei lui, dar n-a știut să găsească cuvintele potrivite pentru a discuta problema cu ea. El s-a mulțumit pur și simplu să spună sec: „Cum vrei tu.” Prietenul meu mi-a spus că era convins că, în acel moment, sora lui ar fi dat orice pentru un cuvânt de încurajare din partea tatălui ei. Dar, neîntâmplându-se nimic, ea se simțise probabil abandonată, aproape trădată. Acest sentiment n-o părăsise, fără îndoială, nici treizeci de ani mai târziu: trebuie că nu-l iertase pe tatăl lor că nu crezuse în ea, nici în ziua aceea, nici în altele, dar nu spusese niciodată nimic despre asta. La cincizeci și ceva de ani, continua să trăiască închisă în ea însăși, fără prieteni, fără viitor.

Din exterior, lucrul cel mai frapant este timiditatea relațională care conduce la retragerea în sine, la refuzul exprimării, la lipsa îndrăzelii de a lua cuvântul într-un grup, la imposibilitatea de a participa la o activitate colectivă, chiar dacă cel în cauză își dorește s-o facă. Ceea ce nu știu în general tații timidelor este că fiica lor are o existență fantas-matică și imaginară deosebit de bogată și dezvoltată, că ea vorbește puțin de față cu el, dar și de față cu alții, pentru că se teme ca nu cumva aceste fantezii ori fantasme să fie descoperite, mai ales dacă unele o privesc personal. Timiditatea este frecvent asociată fie cu o culpabilitate față de dorințele sexuale sau față de dorințele agresive, fie cu rușinea, care este oglinda, în negativ, a ceea ce fiica și-ar dori să fie în ochii tatălui ei – ea dorește înainte de toate ca acesta să fie mândru de ea. Evident, această timiditate se atenuază progresiv o dată cu intrarea în viața adultă, dar ea poate persista, ca în cazul surorii prietenului meu, numeroși ani.

„Te iubesc, te părăsesc”: provocatoarele.

Un tată îmi telefonează neliniștit. Fiica lui nu s-a întors seara acasă. „De data asta, a întrecut măsura! Zice el, enervat. E numai vina tipului mai în vârstă decât ea, pe care-l frecventează de o lună de zile! Va trebui ca asta să se schimbe! Nu mai poate continua.” Din fericire, Elodie s-a întors la domiciliul familial. După două zile, a venit la mine cu părinții ei.

Fata nu-și dorește să fie acolo, asta e clar; ea refuză să vorbească. Tatăl îmi explică situația; mama pare și ea foarte îngrijorată și furioasă pe fiica ei.

Aflu că ele se ceartă frecvent și din ce în ce mai violent. Elodie a fost recent mutată la un alt colegiu, pentru a nu mai fi sub influența „elementelor negative” care erau în clasă. Mama mi-o descrie pe fiica ei ca pe un copil cu un caracter puternic, tenace, un copil îndărătnic și dotat cu o mare sensibilitate. Tatăl intervine: „Da, este adevărat, este foarte sensibilă. Și a avut mereu această atitudine provocatoare.” La școală, unde este o elevă bună, profesorii au evidențiat mereu această atitudine la Elodie. Tatăl își motivează distanța pe care a luat-o față de prostiile fiicei lui și uneori agresivitatea prin refuzul de a intra în ceea ce el consideră provocări. Elodie intervine pentru prima oară și spune privind-și mama: „Am cu cine să semăn!” îi cer să-mi explice ce vrea să spună. Ea revarsă atunci un potop de reproșuri asupra mamei, acuzând-o mai ales de faptul că mereu vrea să atragă atenția prin felul ei țipător de a se îmbrăca.

Tatăl lui Elodie pare un bărbat căruia i-a fost greu să-și impună cu fermitate poziția paternă. După ce a agresat-o verbal pe mama ei, Elodie se întoarce acum spre el. Îi spune cu mine de față că n-are dreptul să-i interzică să iasă în oraș, să meargă unde vrea, să se întâlnească cu cine vrea; în orice caz, dacă i-o interzice, ea tot o s-o facă! Luându-mă drept martor, tatăl mă întreabă atunci dacă mi se pare normal ca un băiat de 25 de ani să iasă cu o fată care are abia 15. Mă gândesc că, fără să vrea, acest bărbat se pune pe o poziție de rivalitate cu iubitul fiicei lui, în loc să-și exercite autoritatea asupra ei. Îl întreb ce crede despre relația lui Elodie cu un băiat mult mai în vârstă decât ea și care nu are, după cum mi s-a relatat mai înainte, o reputație bună în cartier. Această întrebare îl lasă dezarmat. Mama lui Elodie intervine agresiv: „în orice caz, tu n-ai fost niciodată lângă ea când trebuia!” Apoi, o văd pe Elodie singură. Ea se simte mai în largul ei și îmi vorbește mai ales despre disputele neîncetate dintre părinții ei. Își amintește că ei s-au certat întotdeauna și că această situație o face să-și dorească să plece de acasă. Îi pun și ei întrebarea pe care i-o pusesem deja tatălui ei. Ea îmi răspunde că știe foarte bine că acest băiat nu e potrivit pentru ea, dar că face asta pentru a-i scoate din sărite pe părinții ei, pe care, în adâncul sufletului, îi iubește. Mai ales pe tatăl ei, cu care a avut dintotdeauna o relație strânsă, chiar dacă nu-și spun prea des unul altuia cuvinte de dragoste. După această întrevedere, Elodie îmi apare ca o fată lipsită de repere și limite, o fată care își caută inconștient tatăl, pe care îl provoacă în mod direct prin comportamentul ei, el înțelegând, de altfel, bine acest lucru, chiar dacă îi este greu să și-l asume.

Când o fată mimează provocarea, pe cine caută ea să provoace cel mai adesea? Pe tatăl ei. De ce? Pentru ca el să se intereseze de ea, s-o liniștească, s-o protejeze. Provocarea este una dintre modalitățile unei fete de a-și căuta tatăl. Prin definiție, orice provocare reclamă o reacție din partea celui căruia această provocare îi este adresată. De câte ori n-am întâlnit la ședințele de psihanaliză femei tinere care adoptau comportamente în mod evident exagerate doar cu scopul de a atrage atenția, de a suscita un interes mai mare! Câte adolescente n-am văzut manifestând dificultăți școlare, relaționale sau comportamentale doar pentru a-l face pe tatăl lor să se preocupe de ele! Simpla prezență a acestuia din urmă la întâlniri atenua deja problema.

O femeie poate manifesta un veritabil caracter opozant, acesta nu este nici apanajul bărbaților, nici chiar al adolescenților. Ea spune atunci în mod sistematic „nu” propunerilor care i se fac, fie că sunt favorabile sau nefavorabile, fie că sunt făcute sub formă de ordin categoric, de invitație sau într-un spirit de conciliere. Această atitudine de opoziție corespunde unei trăsături generale de caracter, care nu este în mod sistematic orientată împotriva tatălui sau, mai târziu, a partenerului. Prin această atitudine, se exprimă o dispoziție considerată adesea familială, a cărei origine poate fi descoperită la unul din părinți sau la unul din bunici – „E mama ei întregă!”, „E bunicul ei întreg!”, dar și „E tatăl ei întreg!” Situația este cu totul diferită când această tendință „contestatară”, acest caracter opozant, nu se manifestă decât față de tată. În acest caz, cel mai adesea, critici-le aduse de fete tatălui lor, în special în adolescență, nu sunt dovada lipsei de dragoste, ci a unei nevoi extrem de puternice de a se detașa de un tată pe care îl iubesc cu pasiune, a necesității de a-și afirma independența ca să se poată întoarce mai târziu către un alt bărbat.

Este adevărat că, pentru a-ți găsi propria identitate și pentru a te defini, este adesea indispensabil să te opui. Oricine știe că autonomia nu se dă, ea se cucerește; ceea ce este valabil pentru popoare sau națiuni este valabil și pentru individ. Opoziția și criticile, semne ale unei distanțări, sunt cu atât mai necesare, cu cât legăturile profunde sunt puternice. Acest lucru este adevărat pentru unii băieți în relația cu mama lor și pentru unele fete în relația cu tatăl lor. Adevărata dificultate pentru aceste fete este de a depăși faza de opoziție, de a-și asuma nevoia de independență: unele ajung repede la aceasta, altele nu reușesc niciodată sau foarte târziu.

„Nu vreau să cresc mare”: eternele fetițe.

Precum Alice în țara minunilor, unele femei dau impresia că au rămas blocate în stadiul copilăriei. Este adevărat că este plăcut să fii tratată ca o păpușică datorită drăgălășeniei tale, solicitudinii aparente față de ceilalți, blândeții tale. Totuși, dezavantajele legate de acest stil de viață sunt factori de suferință. Să rămâi o eternă fetiță înseamnă, dincolo de ceea ce-ți dorești, să rămâi în imaginar sau să-ți fabrici o identitate plecând de la ceea ce așteaptă alții: femeia se simte constrânsă să fie fiica ascultătoare, prințesa cea bună, eroina tragică sau soția plină de farmec și docilă. Insatisfacția care rezultă din faptul de a te simți pasivă, fără autonomie, de a nu te împlini, de a nu-ți asuma forța și puterea potențialului tău și responsabilitățile care decurg din aceasta apare într-o zi, apoi revine din ce în ce mai regulat și nu mai dispăre niciodată.

Myriam vine să mă vadă pentru că a conștientizat faptul că nu reușește să crească. Ea vine după o ruptură sentimentală cu un băiat care îi plăcea, dar de care nu se simțea cu adevărat îndrăgostită. Ea își dă seama că aștepta de la el să se ocupe de ea, să îi ofere afecțiune și siguranță. Această situație s-a repetat deja de mai multe ori în viața ei. Myriam interpretează această repetiție ca fiind semnul unei dificultăți importante și profunde. Ea nu știe să se stimeze suficient, să aibă încredere în ea, să se implice, ceea ce o face mereu să caute pe cineva care să-i ofere liniște și protecție. Fină și inteligentă, această tânără a reflectat deja mult și a încercat să înțeleagă singură ce anume o împinge să se

comporte astfel. Ea stabilește o legătură cu copilăria ei, cu atașamentul tatălui ei față de ea, cu divorțul părinților care a fost bulversant pentru ea. Avea patru ani și își amintește că a plâns mult în acea perioadă, fapt de care părinții ei, susține ea, nici nu-și mai amintesc. Această uitare o șochează la început, apoi se întreabă dacă nu cumva își ascundea tristețea în spatele unei aparente indiferențe sau veselii. Ea crede că, deși nu a arătat-o, s-a simțit abandonată și că astăzi caută ceea ce a pierdut în copilărie. În timp, după multe ședințe, această conștientizare dureroasă o ajută să creadă că are în ea o forță pe care nu o exploatează. Myriam acceptă să se confrunte cu imaginea decepționantă a părinților săi, în special a tatălui ei. După luni de zile de terapie, ea găsește forța de a deveni ea însăși fără a mai aștepta ca tatăl ei să-i dea această forță; altfel spus, ea crește și acceptă să-și depășească copilăria. Pentru a lăsa în urmă statutul de eternă fetiță, o fiică trebuie să-și abandoneze, la un moment dat, vechile scheme și să accepte să se angajeze în viață prin propriile forțe.

Să dictezi în locul tatălui: amazoanele.

Spre deosebire de femeile care rămân eterne fetițe, cele numite „amazoane” au adoptat trăsături ale temperamentului masculin și, în loc să se identifice cu valorile feminine, se identifică cu puterea și forța bărbaților. După cum ne amintim, amazoanele din legendă îi foloseau pe bărbați ca pe niște obiecte pentru procreare; ele îi exploatau și îi transformau uneori în sclavi, eliminau figura tatălui procreator, făcându-l anonim. Amazoanele de astăzi nu mai sunt așa de exigente, dar ele se identifică în mod excesiv cu masculinul – adesea, ele primesc încă din copilărie eticheta de „băiețoi”. Dacă ne interesăm de tatăl lor, ne dăm seama că, în mod clar, acesta era cel mai adesea iresponsabil, absent, neglijent sau prea slab. Fără nici o îndoială că acest lucru explică ostilitatea amazoanelor ori lipsa lor de încredere în bărbați, astfel încât uneori ele ajung să-i disprețuiască. Aceste femei „războinice” pot cunoaște o remarcabilă reușită socială și profesională, pot fi superwomen sau superstaruri; ele demonstrează prin aceasta câtă nevoie au să reușească și să reacționeze împotriva unui tată iresponsabil, fiindcă, prin ceea ce fac, oferă dovada că nu este atât de greu să fii responsabil și puternic. Nu este vorba aici de punerea în discuție a figurii femeii puternice, active și fericite că e așa, ci de conștientizarea faptului că a-și construi viața în jurul imaginii tatălui său poate fi un obstacol în calea dezvoltării unei fete, alimentându-i un sentiment de neputință sau, dimpotrivă, o atitudine prea dominatoare, rezultată dintr-o dorință permanentă de control.

O poveste de dragoste de-a lungul timpului.

Viața mea profesională îmi confirmă mereu cugetarea genialului Einstein: „Trebuie să faci ceea ce e complex să fie cât mai simplu posibil, dar nu mai simplu decât posibil.” Înțelegerea relațiilor dintre o fiică și tatăl ei este mult mai complexă decât descrierile pe care le poate face ea la un moment dat sub forma unor afirmații de genul: „Tatăl meu îmi provoacă frică” sau „Tatăl meu este un etern adolescent”.

Când sunt mici, fetele manifestă multă dragoste față de tatăl lor. Apoi, când cresc, repede, un voal pudic le ascunde sentimentele, gândurile, judecățile. Cuvinte de dragoste, cuvinte pline de ură, cuvinte spuse la furie,

cuvinte de împăcare: ele nu-și vor exprima adevăratul sentiment decât în momentele speciale ale vieții sau în perioadele de criză.

Fără a minimaliza importanța legăturilor pe care le are o fată cu mama ei, aș vrea să examinez aici diferitele etape care compun povestea unei fete și a tatălui ei.

Se pare că, într-adevăr, relația lor se transformă pe măsură ce însăși fata se transformă, pe măsură ce bebelușul care era devine fetiță, apoi adolescentă, apoi femeie tânără și, în fine, femeie în toată firea, bine ancorată în viață. În fiecare din aceste stadii și în pofida tuturor diferențelor pe care o să le vedem, o nevoie primează la o fiică: să simtă mândria tatălui ei pentru ea. Mândria este un stimulent fără egal pentru viața amoroasă, familială, profesională, și toate fiicele, la toate vârstele, au nevoie să fie purtate de dorința tatălui lor de a le vedea realizându-se – cu condiția să nu fie o dorință superficială sau egoistă.

La numeroase fiice, amintirile din copilărie cu tatăl lor sunt dominate de tandrețe, bucurie și nostalgie. Desigur, aceste amintiri sunt, în parte, reconstruite; desigur, ele fac dovada unor sentimente profunde pe care orice copil le are pentru părinții lui, a legăturilor care s-au țesut între ei de-a lungul timpului, a relațiilor elaborate în vârtejul evenimentelor, într-un cuvânt, a ceea ce structurează o existență umană. Dar o fetiță își vede tatăl cu ochii iubirii, și această imagine este una puternică, pregnantă, care o va însoți de-a lungul întregii sale vieți, indiferent care vor fi dezamăgirile sau dramele care își vor pune ulterior amprenta pe prima ei poveste de dragoste.

La ce visează fetițele?

Pediatrul și psihanalistul Winnicott a format generații întregi de medici și psihologi, inițiindu-i în conceptul fundamental al „mamei suficient de bune”, adică a unei mame care nu se situează nici în omnipotență, nici O poveste de dragoste de-a lungul timpului 63

În fuziune*, nici, evident, în respingere. Această aptitudine de a fi o mamă suficient de bună depinde de calitățile personale ale femeii, dar este determinată, în parte, și de rolul pe care-l joacă tatăl. Ce este atunci un tată „suficient de bun”? Este vorba mai întâi de un tată capabil să-i arate copilului său, și în special fetei lui, că și-a dorit ca ea să se nască și, foarte repede după aceea, de un tată capabil să marcheze, prin prezența lui, o diferență în raport cu ceea ce reprezintă mama. Astfel, în timpul dezvoltării lor, fiicele vor trece prin etape succesive, în cursul cărora tatăl va rămâne o referință pe care ele n-o vor uita niciodată. Dar să începem cu începutul: nașterea fetiței.

Primul bărbat pentru care contezi.

Cum să nu crezi că acceptarea fericită sau decepția în fața faptului că un nou-născut este fată sau băiat are influență asupra sentimentului de identitate al aceluși copil? Acest lucru este valabil atât pentru dorința mamei, cât și pentru cea a tatălui. Eu cred, fără a face din aceasta un determinism absolut, că, la naștere, fericirea sau, dimpotrivă, decepția părintelui în fața sexului bebelușului contează. Este cu atât mai adevărat, cu cât astăzi se studiază, de altfel, dorința mamei sau a tatălui chiar și înainte de naștere: „Identitatea concepțională apare în spațiul parental de gestație psihică din diferențierea și identificarea psihică a ființei concepute. Ea își găsește locul în dezvoltarea

personalității și participă la constituirea sentimentului de identitate psihologică a ființei umane.¹”

* Fuziunea se referă la imposibilitatea perceperii unei distincții între subiect și obiect. (N. T.) „Ea se declină plecând de la identitatea celor care l-au adus pe lume și arată că există o continuitate psihică între ființa umană concepută și cei care i-au dat viață.²”

Dorința unui tată de a avea o fetiță lasă asupra acesteia o amprentă de neșters. Invers, cuvintele negative, chiar dacă ele nu sunt auzite ca atare de bebeluș, provoacă un rău care poate deveni un veritabil handicap. E vorba de cazul când o fetiță aude un membru al familiei sau pe cineva din afară spunându-i că tatăl său voia un băiat: este, de asemenea, cazul când tatăl îi încredințează direct și fără ocolișuri dezamăgirea că ea nu fusese un „băiețel”. Am auzit adesea această reflecție dureroasă din gura femeilor, mult timp după nașterea lor: „De fapt, tatăl meu nu mă dorea”.

În afară de cazul în care se confundă inegalitatea, care este o noțiune de drept, cu diferența, care este un fapt, nu se poate nega că, încă de la naștere, primirea părinților, mamă și tată, este orientată în funcție de sexul copilului: culoarea scutecelor, tapetul camerei, lenjeria pentru pătuț. Stereotipurile sociale și culturale ale epocii continuă să-i ghideze pe părinții de azi, chiar dacă ei nu mai sunt conștienți de asta; ele corespund unei realități obiective: o fată nu e un băiat și invers. Producătorii de hăinuțe sau de jucării o știu bine, ei adaptându-și strategia de marketing în funcție de acest dat inevitabil. Aceasta nu înseamnă că tații nu trebuie să manifeste interes față de „universul feminin” în care trăiește, social, cultural și comercial, fetița lor încă de la naștere; dimpotrivă, ei trebuie să intervină, să contribuie activ la dezvoltarea copilului lor încă din primii ani de viață, căci ei sunt purtătorii diferențelor esențiale: o relație tată-fiică este impregnată de influențe paterne, oricât de puțin știu tații să le exprime.

Spre deosebire de ceea ce se observă între o mamă și fiul ei, unde există dintr-odată o diferență, recunoașterea alterității cu o fetiță implică în mod necesar trei persoane: mamă, copil și tată. Mamele fac, de altfel, foarte devreme o diferență între un fiu și o fiică. Se știe, de exemplu, că ele nu au aceleași gesturi cu bebelușul lor, în funcție de sexul acestuia, și aceasta încă din primele zile de viață. De exemplu, ele se obișnuiesc mai bine cu mișcările corpului, cu ritmul somnului și al alimentației, cu expresia dorințelor băieților lor decât cu cele ale fetițelor. Acestei diferențe i s-au dat mai multe interpretări. Unii specialiști au estimat că mamele resimt o fragilitate mai mare la sugarii de sex masculin; alții au avansat ideea că mama era „erotizată de copilul de sex masculin din cauza senzațiilor sexualizate pe care feminitatea ei le trezește.”³ Eu aș propune aici o a treia ipoteză: mamele știu în mod intuitiv că fetele, mai mult decât băieții, vor primi o altă dragoste decât a lor, cea a tatălui. În ceea ce le privește, fetele au față de tatăl lor un atașament care este la înălțimea celui pe care îl încearcă inițial pentru mamă, dar la această dragoste pe care o au pentru cei doi părinți, ca orice copil, indiferent de sex, se adaugă, în cazul lor, seducția pe care tatăl lor o exercită asupra lor și importanța vitală pe care o are pentru ele detașarea de mamă.

Să fii tatăl unei fetițe, să fii tatăl unui băiețel.

Numeroși părinți cred că trebuie să dea aceeași educație copiilor lor, chiar dacă recunosc că fiecare este diferit, că are propriul temperament, propriile nevoi. În particular, ei sunt gata să recunoască faptul că fetițele și băieții nu au același fel de a fi și, mai ales, aceleași manifestări pentru a exprima ceea ce doresc și ceea ce nu le place, dar nu-și dau seama de diferențele pe care ei înșiși le induc prin comportamentele lor.

O tânără mamă îmi spunea într-o zi: „Soțul meu nu-i schimbă scutecele Juliei în același fel ca mine.” Aș putea adăuga: „Nu o atinge în același fel, nu îi vorbește la fel, nu o ține în brațe la fel etc.” Specialiștii în primele relații au arătat, observând cu atenție comportamentele față de cei doi părinți, că bebelușii percep aceste diferențe, oricât de mici ar părea ele, și chiar le pândesc pentru a-și putea construi în mod clar identitatea sexuală. Ca și mamele, tații participă în mod precoce la formarea identității copiilor lor. Lucrările în domeniu au arătat, de exemplu, că toate fetițele se îndreaptă mai spontan și mai devreme decât băieții spre cei din anturaj și, în special, spre tată, care, acum, le ascultă mai mult. La fel, când încep să vorbească, pentru că sunt mai vorbărețe și exprimă mai bine în cuvinte ceea ce doresc și ce simt, ele au conversații relativ mai consistente decât băieții cu mama lor, dar și cu tatăl.

Băieții învață mai mult acționând, iar fetele vorbind: tații ajung în mod spontan la această constatare, subliniată de toate studiile. În același timp, dacă în cazul fiilor, ei intervin mai mult pe plan fizic, pentru a le dezvolta spiritul combativ și curajul, pe fiice au tendința să le stimuleze mai mult în sensul prudenței și al delicateții. Tandrețea lor nu se manifestă nici ea deloc la fel. În timp ce dezmierdările oferite băiatului sunt adesea fizice, „virile” – ei îl apucă de mijloc, îl strâng la piept, îi înfundă capul în puloverul lor – pe fată o iau în brațe în mod diferit – cu blândețe, lăsând-o să-și sprijine capul pe pieptul lor. Afecțiunea nu este inegală, însă diferită. De altfel, când sunt întrebați despre rolul tatălui, băieții vorbesc cu plăcere de „cadru”, de „interdicție”, în timp ce fetele se referă mai mult la funcția „protectoare”, chiar dacă ele reperează și funcția de autoritate, agreabilă sau detestabilă. O fiică are nevoie să citească admirație și mândrie în privirea tatălui, are nevoie să descopere o confirmare fericită a feminității ei.

Să fii mama unei fetițe, să fii tatăl unei fetițe în ultimii douăzeci de ani, s-au înmulțit observațiile minuțioase despre interacțiunile între bebeluși și mediul lor înconjurător. Dacă majoritatea acestor studii se referă la interacțiunile mamă-bebeluș, cele referitoare la tați au adus informații bogate: locul, funcția și rolul pe care aceștia îl ocupă foarte de timpuriu în viața bebelușilor nu fuseseră imaginate anterior.

Acestea fiind spuse, pentru un bărbat, primele perioade ale paternității sau ale paternalității nu sunt de o simplitate evidentă. În timp ce, la femei, nașterea fizică a unui copil și nașterea psihică proprie ca mamă coincid cel mai adesea, nu același lucru se întâmplă și pentru un tată: se constată uneori un serios decalaj între cei doi. Mulți bărbați întâmpină dificultăți în a se interesa de fe-țița-sugar, de care nu se simt atașați imediat, așa cum se întâmplă cu mamele. Le va trebui puțin timp „pentru a trăi emoțional, și nu doar

intelectual, ca tată al acelui copil, pentru a simți că el este cu adevărat copilul lor și pentru a se descoperi treptat pregătit pentru a-și asuma locul, rolul și funcția de tată⁴”.

Pe de altă parte, să precizăm că, dacă tatăl are nevoie de puțin timp pentru a parcurge drumul și a-și recunoaște bebelușul lui în acel copil, fetița, la rândul ei, îl va recunoaște mult mai repede decât își imaginează el⁵. Plecând de la un model experimental desemnat drept „joc triadic”, o echipă elvețiană⁶ a demonstrat astfel că sugarii de doar câteva luni se uitau diferit la fața mamei sau la cea a tatălui, pentru a stabili momente interactive în doi sau în trei, alternativ. La fel, psihiatrul pediatru Daniel Stern⁷, binecunoscut pentru lucrările lui despre acordajul efectiv și armonizarea emoțiilor la bebeluș, a stabilit că acesta din urmă reperează destul de repede diferențele existente între stilurile interactive ale celor doi părinți.

Studiind dezvoltarea copilului foarte mic, cercetătorii au pus în evidență existența, foarte de timpuriu, a momentelor de „atenție asociată⁸”, definită drept capacitatea de a-și orienta privirea în prezența unui părinte – în cazul de față, tatăl – către celălalt părinte – în cazul de față, mama – cu care se interacționează. Această atenție asociată ar începe să se dezvolte între 2 și 4 luni și ar putea fi pe deplin eficace către sfârșitul primului an de viață. Capacitatea unui copil de a distinge între două figuri majore din jurul său se manifestă în mod precoce, în teoria lui despre atașament, englezul John Bowlby estimează că o figură de atașament secundar – în general, mama – și o figură de atașament secundar – în general, tatăl – sunt perceptibile încă din al doilea semestru al vieții. Și mai interesant: dacă se ia un grup destul de mare de copii de vârstă mică, se observă aceleași proporții de atașament securizat atât față de tată, cât și față de mamă – în aproape două treimi din cazuri, din populația generală.⁹ Luați individual, este interesant de remarcat faptul că există o slabă corespondență între tipurile de atașament pe care copilul mic îl manifestă față de mamă și față de tată, acesta putând să se arate în siguranță în prezența tatălui și anxios față de mamă, și invers. În schimb, bebelușii care beneficiază de o relație securizată atât cu mama, cât și cu tatăl vor fi avantajați în dezvoltarea lor, spre deosebire de copiii care nu au decât un singur atașament securizat sau niciunul.¹⁰ Plecând de la aceste lucrări despre observația directă a bebelușilor, psihanalista franceză Genevieve Haag a arătat foarte bine importanța reperării precoce de către copiii foarte mici a obiectelor distincte, pe care ea le denumește metaforic „obiecte-mamă” și „obiecte-tată”, în concordanță cu elaborarea, deja efectuată la această vârstă, a perechilor contrastante, precum cald și rece, neted și aspru, moale și tare.

Masculin, feminin: ce înțelege din aceasta o fetiță în raport cu fiica, o mamă este în avans cu o poveste, și anume povestea ei. Asta le face de altfel pe fiice, în momentul adolescenței, să simtă conștient și să exprime în mod explicit sentimente de rivalitate față de ea. În schimb, dacă mamele încearcă să le transmită fiicelor propria lor experiență și să aibă cu ele o relație de complicitate și feminitate împărtășită, ele însele nu sunt private de gelozie, mai mult sau mai puțin conștientă, atunci când se confruntă cu capacitatea de seducție și de independență a adolescentelor lor. S-ar părea totuși, și acesta e

punctul care ne aduce aici, că această ambivalență, cel puțin din partea fiicelor, începe mult mai devreme decât ne-am fi imaginat altădată, cu mult înaintea perioadei oedipiene, unii amplasând-o chiar în momentul nașterii: nevoia mamei și dorința prezenței ei vor fi însoțite foarte repede de dorința de a se distanța de ea. Oricum ar fi, expresia manifestă, și unanim acceptată, a acestei mișcări este cea care se produce în general între 18 și 24 de luni și care coincide cu achiziția a două mari competențe care favorizează autonomia: mersul și limbajul. O expresie caracteristică a acestei tendințe, remarcată de toate mamele din lume, este înclinația fetei lor spre a spune „nu” la tot ceea ce i se propune sau i se cere. Această tendință de a vrea să-și afirme autonomia și independența este naturală la orice ființă umană la o asemenea vârstă mică, dar ei i se adaugă, într-un mod foarte sensibil la orice fetiță, căutarea complexă a unui sprijin pe lângă celălalt părinte, adică pe lângă tată. În general, în lucrările consacrate locului tatălui, găsim această funcție de a fi cel de-al treilea, care desparte de mamă, funcție în legătură cu care semnalăm mai înainte că pare să se exerseze mult mai precoce decât s-a crezut mult timp. Totuși, astăzi, mulți specialiști estimează că tatăl are în același timp o altă funcție determinantă. Așa cum scrie psihiatrul pediatru Bernard Golse, „oricare ar fi fantasmele tatălui în legătură cu acest subiect, ca și ale mamei înseși, totul ne arată astăzi că tatăl exercită mai degrabă o funcție de legătură și de contextualizare față de diada mamă-bebeluș¹¹.” Tatăl va interveni ca un „orizont împărțit” de mamă și de bebeluș, „orizont care mai mult îi apropie decât să-i îndepărteze unul de celălalt”: el va însufleți cuplul mamă-bebeluș. Această schimbare de punct de vedere este capitală, căci duce la concluzia că locul tatălui nu este doar o construcție maternă propusă și/sau impusă bebelușului, ci este rezultatul unei co-participări a diadei mamă-bebeluș.

Evident, aceasta nu înseamnă că funcția de „separator” nu mai există. Ba chiar ea e cea care îl va ajuta pe bebeluș să decodeze anumite mesaje materne, tatăl îndeplinind, în anumite condiții, rolul de „traducător al limbii materne”¹². Tot ea îl va proteja pe bebeluș de o confruntare continuă sau prea intensă cu mama, făcând din tată un fel de „camarad de război” sau, mai pașnic vorbind, al treilea animator pentru copilul mic.

Oricum ar fi, de acum înainte, pare incontestabil că triunghiul emblematic tată-mamă-copil iese în evidență mult mai precoce decât ar dori-o clasică triangulație oedipiană. Importanța acestor diferite puncte de vedere rezidă în faptul că tatăl nu mai este considerat ca „separator” sau „castrator”, ci i se recunoaște o dimensiune de amploare și de legătură ignorată înainte de această perioadă precoce a dezvoltării.

Primul bărbat care contează înzestrată rapid pentru limbaj și capabilă să-l perceapă pe cel al altora, o fetiță își dă seama imediat că există tonalități diferite, moduri de expresie diferite care îi sunt propuse, dar și că o parte a limbajului mamei îi este destinată ei, în timp ce alta se duce în altă parte. Ea conștientizează că acest cuvânt care îi scapă se adresează unui al treilea și, printre altele, evident, tatălui, ceea ce o face să se întrebe: „Cine este acest personaj care nu este nici eu, nici ea?” O să descopere repede: este primul bărbat din viața ei.

O disimetrie fecundă se instaurează dintr-o dată între fiică și tată, nu atât pentru că ea este un bebeluș și el un adult, căci asta e valabil și pentru mamă, fiind expresia unei „situații antropologice fundamentale” 13, sursă a „seducției primare” pe care o exercită un adult, mamă și tată, asupra unui bebeluș care se naște, ci pentru că tatăl este primul bărbat din viața fiicei sale, în timp ce ea nu este prima femeie din viața lui. Această disimetrie evidentă în relația fiică-tată constituie ceea ce Jean Laplanche a numit „semnificant enigmatic” 14, în mod evident inconștient pentru un bebeluș care tocmai a venit pe lume.

O prietenă îmi povestea cât de mult îi plăcea, când era copil, să-l observe pe tatăl ei în prezența propriei lui mame – bunica ei din partea tatălui – în timpul prânzurilor pe care le instituiseră între ei trei. Ea observase că tatăl ei se comporta diferit cu această ocazie, că era mult mai puțin impresionant decât în timpul meselor familiale la care luau parte mama, fratele și sora ei. Este adevărat că, pentru un bărbat, prima femeie din viața lui este și rămâne propria mamă, iar nașterea unei fetițe, pentru că este o fetiță, se înserează bineînțeles în această parte a istoriei personale a tatălui. Înainte de a deveni tată, un bărbat a fost fiu ori frate și, inconștient, poate proiecta asupra fetiței lui fantasmă privind această lume feminină. Astfel, un bărbat îmi povestea într-o zi: „Nu știu de ce, dar, de cum am văzut-o pe fiica mea în brațele mamei ei la maternitate, m-am gândit la sora și la mama mea, la relațiile pe care le aveam; am trăit un sentiment dezagreabil gândindu-mă că soția mea o să repete cu fiica noastră ceea ce se petrecuse între mama și sora mea.”

Totuși, pentru că ea este copilul lui, un tată o să-i dea fiicei sale un loc diferit de cel pe care-l va fi dat altor femei din viața lui, și în special propriei mame sau soției. Pentru o fetiță, tatăl este, așadar, primul bărbat din viața ei. Ea își dorește, de altfel, să-i placă, ceea ce este normal, tot așa cum este normal ca un tată să-și iubească fiica și să-și dorească să fie iubit de aceasta. Totuși, în mod paradoxal, cu cât și unul, și celălalt conștientizează mai repede aceste sentimente, cu atât simt mai multă teamă și cu atât riscă să se rănească reciproc. Cum se poate menține această legătură puternică și vie fără a cădea în idealizare sau respingere? Poate conștientizând faptul că o relație tată-fiică evoluează și că actorii nu trebuie să se cantoneze într-un singur rol: fata mereu în partea femininului, tatăl mereu în partea masculinului.

Descoperirea lumii.

Toate lucrările de psihologie care compară interacțiunile unui bebeluș cu tatăl lui cu cele existente între un bebeluș și mama lui au pus în evidență puncte comune, dar și divergențe. Printre aceste diferențe există constatarea că unul dintre rolurile principale jucate de tată ține de capacitatea sa spontană de a încuraja copilul mic, fată sau băiat, spre lumea exterioară. Tatăl cu jocurile, mama cu grijile? Nu, evident că nu, mai ales astăzi¹⁵, dar stilul de schimburi în timpul jocurilor nu este, obiectiv vorbind, același între cei doi părinți. În timp ce o mamă încearcă să capteze atenția copilului său, mai ales cu ajutorul jucăriilor, în scop didactic, el, tatăl, se arată mai activ, mai fizic, sti-mulându-i interesul pentru lumea înconjurătoare. Asta ar putea explica, de altfel, legătura observată la copilul de cinci luni între sociabilitatea lui și implicarea paternă¹⁶.

În cartea lui, *Contes cruels pour Anae'Ue*¹⁷, Michel Field îi povestește fiicei lui, sub forma a cincisprezece basme, ceea ce s-a petrecut pe cele cinci continente în timpul acelei zile obișnuite care a fost ziua extraordinară a nașterii ei. El pune în mod remarcabil întrebarea numărul unu a tatălui: „Cum să-i spui despre lume unui copil care tocmai s-a născut?” O mamă are incredibila competență să sesizeze în mod intuitiv ceea ce simte bebelușul ei, să vorbească despre aceasta, să creeze un dialog imaginar care să sune just; un tată procedează altfel, el îl pune pe copilul său în legătură cu ceea ce îl înconjoară și va spune: „Uite ce frumoși sunt copacii.”, „Acesta este un prieten de-al lui tata.”, „Când vei fi mare, vei avea și tu o mașină frumoasă.”. În aceeași ordine de idei, se observă că el are un efect securizant în privința a tot ce înseamnă inițiativă, riscuri și exploatarea lumii: obser-vându-i pe bebelușii care înoată, s-a constatat, de exemplu, că aceștia răspundeau mai mult la incităriile tatălui lor decât la cele ale mamei¹⁸.

Descoperirea alterității.

Deschiderea către alteritate este facilitată, așadar, în mod incontestabil, atât de mamă, cât și de tată, chiar dacă în mod diferit. Mai ales că, în relația dintre o fiică și tatăl ei, e vorba mereu și de puțină deschidere către o altă alteritate fundamentală: diferența dintre sexe. Cuvântul „diferență” vine din grecescul, *phorein* și din latinescul *ferre*, din aceeași rădăcină ca „fertil”: diferența e fertilă; diferența sexuată este fertilă, în toate sensurile termenului. Ea poate fi sursă de opresiune, de dominare, de respingere, dar și de structurare. Cum scrie, pe bună dreptate, Jean Cournut, „diferența deranjează pentru că separă. Ea structurează, creează, este la baza progresului, ea deschide drumul necesar gândirii; ea permite mișcarea, ea este mișcarea ce rupe monotonia repetitivă și plictisitoare a invariantului, a clonei, a ceea ce există mereu pentru totdeauna, fără schimbare. Această diferență constructivă pune capăt repetiției¹⁹”.

Pentru un copil mic, în special pentru o fetiță, diferența personajului fundamental care este mama poate fi reprezentată de ceilalți: doica, sora mai mare, bunica. În schimb, diferența fundamentală între masculin și feminin, cel puțin în societățile noastre contemporane, este în mod esențial absorbită de tată. Modul în care un tată își ia fiica în brațe, tonul vocii lui, cuvintele pe care le folosește, felul cum o privește, chiar mirosul lui și, mai ales, primele sentimente pe care în mod intuitiv ea le simte ca venind din partea acestui „străin” sunt foarte diferite de cele pe care le percepe venind de la mamă. Va fi ea profund marcată de acest lucru? Nimeni n-o poate spune, dar, în deschiderea originală a fiicei către lume, cu siguranță nu există doar mama.

Iubirea oedipiană și urmările ei.

Un jurnalist îmi spunea recent râzând: „Scrieți o carte despre relația tată-fiică? Mă interesează! Se pare că am un complex oedipian de proporții.” Complexul oedipian este fără îndoială conceptul crucial, cel mai cunoscut al psihanalizei. Să ne amintim că, la fetiță, este vorba despre o metaforă pentru a explica criza, normală, pe care o traversează între 3 și 6 ani, cea în care, în mod imaginar, ea își dorește ca tatăl ei s-o iubească așa cum o iubește pe mama ei. Această dorință este esențială, căci este un element constitutiv în formarea

identității ei sexuale, a dorinței de a ști ce gândește celălalt despre capacitatea ei de seducție și despre capacitatea ei de a face față rivalității pe care o presupune orice relație umană. Așa stând lucrurile, pentru ca acest complex oedipian al fetei să se construiască, mai trebuie ca ea să simtă că reprezintă pentru tatăl ei ceva important.

Fiica adorată.

O fetiță a simțit, înaintea vârstei de 3 ani, dragostea pe care i-o poartă tatăl ei. Lumea i-a confirmat-o: basmele pe care le-a ascultat înainte de a adormi seara i-au oferit imaginea unei fiice îndrăgite de tatăl ei, fie un tată rege precum cel al lui Pocahontas, prințesa celor două lumi, fie unul protector ca acela al Cenușăresei. Când apare faimoasa criză oedipiană, e vorba, în realitate, de prima criză de iubire din viața acestui copil – cea pe care celelalte crize amoroase de mai târziu nu vor face decât s-o repete, într-un mod sau altul: fetița este atunci, pentru prima dată în viața ei, confruntată cu următoarea dilemă: „Îi iubesc și îmi doresc ca el să mă iubească, dar nu-l pot iubi atât de mult pe cât aș vrea să i-o arăt, iar această iubire nu va putea să dureze la fel de mult pe cât mi-o doresc eu astăzi.”

Diferențele dintre o fată și un băiat apar mai clar când copilul intră în această faimoasă etapă oedipiană – a cărei precocitate, în raport cu ceea ce era descris în mod clasic, este astăzi mai bine acceptată. Freud, primul care a teoretizat universalitatea complexului Oedip, pornind de la miturile foarte vechi ale umanității, povestește: „Am descoperit în mine, ca pretutindeni, sentimente de dragoste față de mama mea și de gelozie față de tatăl meu, sentimente care sunt, cred, comune tuturor copiilor mici.” Este vorba aici de consacrarea tatălui-terț sau, pentru a relua o sintagmă a psihanalistului Jean Guillaumin, „partea a treia a tatălui²⁰”, care, așa adăuga eu, permite fetei „să intre în posesia lui Eu”. Evident, pentru fetiță situația este, după cum spuneam mai înainte, inversă decât cea prezentată aici de tatăl psihanalizei: sentimentele de dragoste sunt îndreptate spre tată, iar gelozia spre mamă. Asta și explică, de altfel, de ce Freud însuși a considerat că „a deveni femeie” este sarcina psihică cea mai dificilă a unei fete, deoarece presupune ca ea să renunțe la „obiectul” matern pentru a se întoarce către tată. În acest scop, ea trebuie să se arate foarte activă pentru a realiza această mișcare pe care un băiețel nu trebuie să o facă. Este momentul în care ea va începe să-i spună mamei: „Tata îmi dă să mănânc. Tata mă îmbracă. Tata în sus. Tata în jos.” Aceste faze sunt absolut normale, pentru că, dacă tatăl nu se înscrie realmente în psihismul copilului, ceea ce psihanalistul Jacques Lacan numea „decăderea din drepturi a Numei-Tatălui”, acest lucru poate avea consecințe grave.

Se știe că, în interpretarea freudiană, apelul făcut de fetiță către tatăl ei ar fi consecința descoperirii că mama este „castrată”: ceea ce o încurajează să se întoarcă spre tatăl ei ar fi dorința de penis. Acest punct de vedere metaforizat se inspiră cu precădere din descoperirile curelor psihanalitice, dar este incontestabil că o mamă nu poate niciodată să împlinească toate așteptările copilului său și, mai ales, ale fiicei ei. Căci o fată așteaptă altceva: „Nu este exagerat să susținem că, în acest sens, intervenția tatălui este suscitată de fiică cu scopul de a-și oferi prin el un. Oedip” 21.

O relație fiică-tată se plasează sub o lumină pasională, în măsura în care ea este ecoul pasiunii materne primitive, dar și pentru că iubirea se poate dezvolta în scenarii imaginare fără ca acestea să fie realmente realizate. Acesta este motivul pentru care nu se observă din ea decât niște indicii, în cuvinte, jocuri, desene, comportamente, și care explică, de asemenea, faptul că ulterior aceste scenarii sunt uitate. În plus, s-ar putea spune că aceste scenarii sunt puternic refulate ulterior, căci, crescând, fata înțelege importanța reală a acestora și nu-și mai dă voie să le imagineze în mod conștient.

Privirea unui tată o construiește pe fiica lui „Dacă un tată n-o interesează pe fiica lui, scrie psih-analista Catherine Mathelin, ea nu va trece niciodată la stadiul de Făt-Frumos” 22. Este foarte adevărat, totuși, un tată nu ia locul unui îndrăgostit, ceea ce ar face să se sub-înțeleagă că nu există diferență între un copil și un adult. Iubirea oedipiană se înscrie mai mult în curentul tandreții decât în cel al sexualității: „Oedip este Oedip, nu este incestul.” Rolul pe care îl are tatăl în acest moment al existenței fiicei sale se înscrie în triangulația familială: un tată este tatăl fiicei sale și soțul mamei acesteia.

În relația mamă-fiică, cel de-al treilea – soț și tată – este în același timp un altul, un martor, o limită. Miză a iubirii, căutând inconștient și, uneori, mult mai conștient, să fie iubiți de cele două părți, unii tați pot avea sentimentul că sunt indispensabili bunei funcționări a trioului pe care-l constituie împreună cu soția și fiica lor și că participă la el în mod activ. De-a lungul dezvoltării fiicei lor, și chiar și ulterior, acest sentiment nu-i va părăsi, de altfel, niciodată în totalitate. Alți tați, în schimb, nu sunt liniștiți cu această situație. Ei pot atunci „să dea bir cu fugiții”, sub diferite forme, fiind prezenți cât mai puțin posibil, nevrând să intervină niciodată, înfuriindu-se brusc, adesea în mod exagerat. Din această cauză, ei provoacă în acest caz consoartei lor reacții de genul: „Nu ești niciodată aici când e nevoie de tine!”, „Tu nu înțelegi nimic din ce se petrece.” sau „Intervii mereu când nu trebuie!”, ceea ce le permite, în forul lor interior, să replice, având conștiința curată: „Dacă așa stau lucrurile, atunci descurcați-vă singure și nu contați pe mine să vă rezolv problemele.” Or, în aceste situații, ceea ce îi cere fetița tatălui ei este, mai exact, să recunoască faptul că ea există – să o privească oarecum²³. Unii au mers până acolo încât au vorbit despre un „Oedip radiosco-pic²⁴” pentru a sublinia importanța acestei priviri paterne în momentul în care fetița se întoarce spre tatăl ei ca să se detașeze de legătura maternă. A se lăsa privită „îndelung” ar fi chiar vital în acel moment, o fetiță riscând să ac-ceedă mai greu la feminitatea ei fără privirea unui tată care să o susțină. Într-adevăr, o fetiță n-are nevoie doar de un tată care, în mod imaginar pentru ea, o iubește, nici de un tată simbolic care să exercite o a treia funcție în raport cu mama: ea are nevoie de un tată real și prezent care să o privească. Fără această privire, ea e amenințată să devină „fiica invizibilă”, sentiment deosebit de dureros, ale cărui consecințe se observă ulterior, de exemplu, la unele tinere deprimare sau anorexice.

Disimetria fundamentală care există între un tată și fiica sa, și care se poate rezuma prin formula următoare: „Eu sunt ceea ce îți lipsește” suscită un sentiment amoros: jocul iubirii apare ca o circulație a lipsei. Totuși, acestui

sentiment amoros i se asociază în mod nedisociabil dragostea pentru cunoaștere²⁵. Din acest punct de vedere, tatăl reprezintă o altă funcție potențială, deloc neglijabilă: cea a dorinței de a ști, care se bazează pe această dragoste pentru cunoaștere legată de ceea ce nu ai în posesie. Julia Kristeva, în cartea ei, *Le Génie féminin*, a insistat asupra acestei distincții între afinitatea pentru arhaic, care ar ține de mamă, și dorința de a ști, care ține de tată.

Rolul favorabil sau defavorabil al mamei.

Așadar, e bine ca o fiică să iasă, prin intermediul tatălui, din preistoria maternă și să acceadă la propria ei istorie? Oare putem ajunge să gândim că această îndepărtare de mamă este însoțită în mod necesar de ostilitate, suscitând o ură care ajunge să fie cât se poate de reală și să dureze o viață întreagă²⁶? Să le lăsăm lui Freud și urmașilor lui gravitatea unei astfel de afirmații și să ne interesăm de atitudinea mamei. Ce se întâmplă dacă aceasta îi refuză fiicei ei accesul la tată, dacă acționează precum o mamă vitregă din basmele pentru copii, cum ar fi Albă-ca-Zăpada sau Frumoasa din pădurea adormită? Trebuie să ne gândim, așa cum au afirmat unii, că lupta dintre fiică și mamă se dezlănțuie, fantasmatic, dintr-o dată²⁷?

În mod incontestabil, atitudinea unor mame și interpretarea desenelor fetițelor lor, ca și mărturiile unor femei mult mai târziu par să meargă în acest sens. În aceste desene, se recunoaște adesea, fără dificultate, o simbolistică paternă, sub forma unui copac uriaș, personajul masculin ocupând cea mai mare parte a paginii sau ieșind în evidență printr-o culoare deosebit de vie, în timp ce imaginea maternă, mult mai terifiantă, este expedită în planul secund sau de-a dreptul într-un colț. La fel, femei deja bine instalate în viața adultă încă mai spun cu violență, după ani de zile: „Mama mă sufoca! Din fericire, tata era acolo.” sau sub formă de regret sau lamentație: „Tatăl meu a fost mereu un om slab, i-a dat întotdeauna dreptate mamei!” Unele femei nu reușesc din această cauză să-și suporte mama, pentru ele relația cu tatăl fiind capitală.

Nu e vorba aici de a pune în discuție complicitatea, atunci când este bună, dintre o mamă și fiica ei. O asemenea complicitate îi dă copilului sentimentul că mama investește în el, îi permite să se identifice cu ea, să se considere opera sau dublul acestei mame, ceea ce îl ajută să-și formeze propria imagine și să-și dezvolte o identitate feminină reușită. Vorbind despre mama ei, Sido, Colette* scria: „Mama mea mă lăsa să plec, după ce mă numea” *Frumusețe, Giuvaier din Aur* „: ea se uita cum se pierde în zăre opera ei,” opera ei de artă „, cum spunea ea.” în general, dragostea unei mame pentru fetița ei nu poate fi pusă la îndoială – minunatul surâs al Sfintei Ana privind-și copila așezată pe genunchii ei, în tabloul lui Leonardo da Vinci, ne-o amintește – dar, în aceas-

* (Sidonie Gabrielle) Colette – romancieră franceză (1873-1954). Adorată de mama ei, Sidonie Landoy, Colette a trăit o copilărie fericită într-un orașel din Bourgogne. (N. T.)

Tă perioada de dezvoltare, este indispensabil ca o fetiță să poată continua să crească și, pentru aceasta, să se detașeze de mama ei. Mama trebuie să înțeleagă și să accepte acest lucru, chiar dacă e dureros pentru ea, iar tatăl trebuie să-și joace rolul, imens, pe care-l are în această poveste.

Depășirea crizei.

Am vorbit de această perioadă oedipiană ca despre o criză. Ca în orice criză, există ceva care o anticipează și ceva care rezultă din ea. Am văzut ce e înainte, dar ce se întâmplă după această „criză de dragoste²⁸”? În mod schematic, sunt posibile patru urmări:

— Navigația „în largul mării”. Dragostea oedipiană rămâne prezentă, dar se instalează o distanță care îi permite fetei să aibă propria judecată, adică să-și urmeze dezvoltarea personală și să se afirme independent de tatăl ei. Treptat, un tată simte că fiica lui poate fi jenată de apropierea prea mare dintre ei; el renunță la spontaneitate, devenind mai reținut; își ascunde iubirea în comportamente formale. Atingerea este o reprezentare, concretă și simbolică în același timp, a iubirii. Ea este baza vieții afective dintre două ființe umane, dar numai dacă, pentru o clipă, este limitată. Ceea ce am scris referitor la relația mamă-fiică este și mai adevărat în cazul relației tată-fiică: „Dacă interdicția atingerii se referă mai întâi, în mod prozaic, la riscul de a se răni, de a se arde sau de a se tăia, ea trimite, dincolo de asta și în mod simbolic, la două interdicții fundamentale: crima și incestul. Când atingerea străpunge inima frontierelor simbolice și a sublimării lor, transgresiunea conduce la actul în care tandrețea, acea tandrețe care, pentru psihanalisti, acoperă în mod fericit cu voalul ei dorințele incestuoase inconștiente, este absentă.”

— Cronicizarea. Jarul e mereu gata să reaprindă focul și flacăra oedipiană. Fetița de 7-8 ani rămâne într-o relație de mare apropiere cu tatăl său, pe care acesta din urmă o favorizează în general, împiedicând-o astfel să se formeze ca subiect detașat, într-un fel, de legăturile ei infantile anterioare.

— Ruptura. Se poate petrece printr-o cădere bruscă a sentimentului, altfel spus, printr-o distanțare brutală care rupe apropierea anterioară. Ea survine, cel mai adesea, sub efectul unei obligații interne de fugă în fața forței pulsionale intense și a interdicției supraeului.

— Transformarea sentimentelor în contrariul lor, cum se observă frecvent în crizele de dragoste dintre adulți. Relația fetei cu tatăl ei este de acum înainte dominată de dezgust și chiar de respingere.

Evident, aceste diferite urmări sunt în funcție de atitudinea celor doi parteneri ai întâlnirii oedipiene; s-ar putea chiar spune a celor trei parteneri, în măsura în care relația de la fiică la mamă, și de la mamă la fiică, joacă incontestabil un rol. Așa cum, pentru a crește, o fetiță are nevoie mai întâi să se distanțeze de mama ei îndreptându-și atenția spre tatăl ei mai ales din acest motiv, ea trebuie după aceea, începând cu vârsta de 7-8 ani, să poată lua suficientă distanță față de acesta. A rămâne prea atașată de el ar însemna, într-adevăr, să-și asume riscul de a suferi prea mult și chiar de a muri din punct de vedere psihic. Cu toții ne amintim de fiica Antigonei, bântuită de-a lungul vieții ei scurte de figura tatălui ei de care n-a putut să se despartă.

Cum să-ți protejezi fiica fără s-o sufoci.

Dorința cea mai mare, după perioada oedipiană, este așadar ca tatăl să-și protejeze fiica fără s-o sufocă. Toată lumea recunoaște faptul că sentimentul de a fi tu însuți, de a avea propria identitate, în special propria identitate sexuală, se formează înainte de adolescență. Acest sentiment presupune ca puterea

tutelară a tatălui să nu se sprijine pe omnipotență, ca el să autorizeze detașarea ca fundație a alterității. Această autonomie acordată de tată, a cărei responsabilitate este aici clar în joc, pare aproape vitală. Este suficient să ascuți unele femei evocând cu tristețe acești ani ai copilăriei lor pentru a te convinge de acest lucru. În această perioadă în care se formează judecata, ele spun că s-au simțit dependente, ba chiar „prizoniere” ale dorințelor, sentimentelor sau comportamentului tatălui lor. De asemenea, și nu este cel mai mic dintre paradoxuri, ele au trebuit să învețe să se protejeze, să reziste și au devenit mai independente decât ar fi fost cazul fără această nevoie imperioasă de a-și construi propria identitate. În unele cazuri, și din același motiv, dragostea prea mare a unui tată poate conduce la detașarea de fiica sa. Acest paradox nu este mereu ușor de înțeles de către tați, care, iubindu-și (prea mult) fiica, nu înțeleg distanțarea acesteia de ei când ea este încă, în ochii lor, atât de mică.

„Da, ești destul de mare pentru.”

O dată faimoasa perioadă oedipiană depășită, copilul, indiferent dacă e băiat sau fată, intră în ceea ce numim vârsta rațiunii: el este capabil de o judecată sănătoasă și conștient resimțită, pe care o va face despre el și despre cei din anturajul lui. La spontaneitatea lui de copil se asociază din ce în ce mai mult reflecția asupra a ceea ce îl înconjoară, evaluarea evenimentelor și a ființelor umane, inclusiv a celor mai apropiate: mama și tatăl.

În decursul acestei noi perioade, între 7 și 10 ani, o fată dorește să poată spune: „Tată, sunt destul de mare pentru.” Ceea ce așteaptă de la tatăl ei nu mai e doar ca el s-o alinte, s-o ia în brațe când se întoarce seara acasă, să-i vorbească tandru sau s-o dojenească dacă ea întrece măsura. Apare o altă așteptare, mai subtilă: ca el să-i dea încredere în ea. Ce face o fetiță atunci când se așază alături de tatăl ei cu o carte în timp ce el însuși citește? Ce face ea atunci când comentează documentarul pe care îl privesc împreună la televizor? Caută să-și facă remarcată prezența, să-i aducă acestuia la cunoștință faptul că a crescut, că poate avea aceleași activități culturale sau aceleași interese ca ale lui. Dacă, în această perioadă, un tată își ignoră fiica, dacă se comportă ca și cum ea nu ar fi acolo, dacă nu manifestă nici un interes pentru ceea ce încearcă ea să-i spună sau dacă, dimpotrivă, se arată prea exigent, prea autoritar, dacă-i dă impresia că ceea ce este ea sau ceea ce face nu este niciodată suficient, atunci ea riscă, în mod evident, să ajungă să se îndoiască de ea însăși și să nu aibă încredere. Două atitudini pot rezulta de aici: fie fetița se închide în ea însăși, fie rămâne cu ideea că nu este la înălțimea a ceea ce ar trebui să fie, de unde și riscul anumitor eșecuri școlare.

Agresivitatea sau provocarea cu care fetița se confruntă începând cu această vârstă prevestesc o adolescență dificilă.

„Da, știi că poți înțelege.”

La această vârstă, fetițele așteaptă de la tatăl lor să nu le mai considere fetițe, ci să recunoască faptul că au crescut; ele vor ca el să le facă să râdă, dar și să le vorbească despre lucruri serioase pe care acum sunt pregătite să le abordeze. Într-una din cele treisprezece povestiri despre copiii deportaților care alcătuiesc cartea lui Nadine Vasseur, Je ne lui ai pas dit que j'écrivais un

livre²⁹, Chantai Avram povestește cu emoție și recunoștință cum tatăl ei, când ea nu avea decât șapte ani, venea lângă ea și-i povestea despre viața lui din lagăre. Ea spune că acest ritual a făcut-o să se simtă mai puțin strivită de durerosul trecut familial decât alți copii de deportați care au avut de îndurat tăcerea părinților, aceștia evitând să le spună despre ororile și suferințele pe care le trăiseră.

Această mărturie, cu totul deosebită, arată că un tată nu trebuie să-i spună totul fiicei lui, nu trebuie să-i împărtășească dorințele, grijile sau secretele lui de adult, el având la dispoziție mii de modalități de a-i vorbi, când ea ajunge la vârsta la care poate înțelege marile probleme ale vieții. Transmițându-i propria experiență și propriile cunoștințe, un tată dovedește că are încredere în fiica lui și, procedând astfel, îi dă încredere în ea. Evident, nu e vorba să iei un copil drept un adult, ci doar să recunoști la el, emergența capacităților reflexive și critice care nu existau până atunci și care de acum înainte pot fi mobilizate.

Fără a fi sever sau plictisitor, poți găsi un echilibru între fericirea, nepăsarea și gravitatea vieții cu un copil de această vârstă. Intervalul 7-10 ani coincide, într-adevăr, cu ceea ce specialiștii în dezvoltarea afectivă și intelectuală numesc „perioada de latență”. Situându-se între cele două etape „fierbinți”, cea oedipiană și cea a adolescenței, ea se caracterizează prin capacitatea copiilor de a se deschide către lume grație competențelor cognitive și mentale achiziționate. Este perioada în care ei încep să reflecteze ceva mai mult, în care învață să recite poezii și caută să le înțeleagă sensul profund, în care își dezvoltă abilitatea în calculul mental, în care devin pasionați de istorie și geografie etc.

Curiozitatea și apetitul pentru cunoaștere sunt specifice atât fetelor, cât și băieților, în mod evident. Dacă amintesc acest lucru, o fac fiindcă, chiar și în ziua de azi, fetele, deși considerate mai precece, sunt în același timp văzute de tatăl lor ca fiind mai frivole. O mamă îmi spunea într-o zi că atitudinea soțului ei o scotea din sărite din cauza diferențierilor pe care le făcea între copiii lor: în vreme ce putea să-i explice cu lux de amănunte fiului lui de 10 ani, care abia dacă îl asculta, istoria Statelor Unite pe care tocmai le vizitase, era incapabil să facă același lucru cu fiica lui de 8 ani, care, totuși, îi sorbea cuvintele. Stereotipurile au cu siguranță viață lungă! În general, tații își iubesc enorm fetițele. Ei le sacralizează, le idealizează, le admiră, uneori prea mult. Ei le acceptă chiar pretenții pe care nu le-ar admite din partea altei femei, inclusiv din partea propriilor soții. Dar ei trebuie să știe și ce așteaptă fiica lor de la ei după perioada miciei copilării. Chiar înainte de criza adolescenței, fetele visează la un tată care să le vadă cum cresc mari.

Ce așteaptă o adolescentă de la tatăl ei?

Nu există adolescență fără copilărie, iar relațiile pe care o fiică le dezvoltă la această vârstă cu tatăl ei, chiar dacă ele sunt în mod necesar diferite, rămân impregnate cu o afecțiune deosebită. O adolescentă formulează anumite cereri, conștiente sau inconștiente, mai complexe. Desigur, ea este mereu în căutarea validării speculative a propriei existențe³⁰, dar, de data asta, pentru a trece de etapa decisivă care constituie accesul definitiv la feminitate.

Sosește, așadar, momentul în care tatăl trebuie să accepte că fiica lui nu mai este copil. O adolescentă, prin chiar specificul vârstei, va căuta să se afirme, uneori cu prețul provocării. Și ea va avea nevoie ca cineva să știe să răspundă nevoii ei de distanțare, marcată prin tăceri din ce în ce mai enigmatice și prin critici. Tatălui îi revine sarcina de a înțelege această nevoie de distanțare, de a sesiza momentele când fiica lui rămâne accesibilă discuției sau de a ști ce glume să facă, fără să întrecă măsura, cu scumpa lui fetiță care este pe cale să devină o tânără femeie.

„Devin o femeie.”

Adolescența este o perioadă de căutare identitară și cea mai explicită manifestare a ei la o fată este numărul de minute, dacă nu chiar de ore, petrecute în fața oglinzii pentru a-și examina modul în care e îmbrăcată. Problema cea mai spinoasă la o adolescentă este imaginea pe care o are despre corpul ei, pe care poate, fără nici o bază obiectivă, să și-l deteste, considerându-se prea grasă, prea slabă, prea scundă sau prea înaltă. Într-un asemenea context, cuvintele nefericite pe care un tată le poate spune, chiar în glumă, despre aspectul ei fizic riscă să o urmărească toată viața.

O adolescentă care este pe cale să devină femeie caută mereu afirmarea identitară a propriului eu și a comunității căreia îi aparține, confirmarea faptului că și ea aparține lumii feminine. În această căutare, tânăra se sprijină mai întâi, bineînțeles, pe mama ei, cu care, încă de la naștere, se află într-un raport de identitate feminină. Ea se va sprijini, de asemenea, pe „amicele” ei, având foarte adesea nevoie de o prietenă bună căreia să-i împărtășească dilemele. Această căutare identitară, ca și dorința de a se afirma care decurge din ea, trece și prin dorința de a nu mai fi văzută ca un copil, ci recunoscută ca o tânără la care se uită băieții. Lumea masculină cu care s-a confruntat încă de la naștere prezintă de acum înainte alte atracții: seducția, cu amenințarea pe care o suscită, și atracția sexuală.

O tânără îmi spunea într-o zi, prinsă între dorința de a merge la tatăl ei în weekend și cea de a rămâne cu iubitul ei la Paris: „Cred că îi iubesc la fel de mult pe amândoi, dar atât de diferit.” Aparent, ceea ce constituia pentru mine o evidență era pentru ea o adevărată descoperire! Dragostea se trăiește și se dovedește, este un sentiment al sufletului și al trupului. În copilărie, trupul este puțin implicat sau sub o formă care ține în mod esențial de „curentul tandru” al afectivității. În adolescență, în schimb, el devine totodată doritor și dorit, căpătând un loc prioritar. Adolescența descoperă dragos-tea-pasiune, diferența dintre tandrețe și atracția puternic senzuală. Ea descoperă că această dragoste este îndreptată către un altul, că reciprocitatea este în mod imperativ reclamată. Ea înțelege că poți renunța să iubești, dar niciodată să fii iubit. Că, pentru a te iubi pe tine însuși, trebuie să treci prin celălalt, să recunoști că ești capabil să iubești și să te faci iubit. Ea își dă seama, în fine, că poți trece de la sentiment la act, dar și că poți traduce în act fără sentiment. Apar întrebări esențiale: există diferite tipuri de iubire? Spre cine se îndreaptă ele? Cum iubim și de ce?

O dată cu venirea adolescenței, o fiică vrea să continue să-și iubească tatăl, dar ea are nevoie ca această iubire să poate fi trăită și gândită cu totul

diferit, fără a fi apropiată de ceea ce i se întâmplă să simtă acum pentru alți reprezentanți ai sexului masculin. Mai mult ca niciodată, o adolescentă are nevoie să găsească la tatăl ei atitudini, comportamente și cuvinte lipsite de echivoc. Ea are nevoie de o iubire respectuoasă – care să o respecte pe ea însăși și pe cea care a devenit, să respecte sentimentele pe care ea le are pentru ceilalți. Se înțelege atunci de ce o atitudine ambiguă din partea tatălui îi poate produce oroare, o poate scârbi, agresa sau traumatiza. Cum spunea Lacan, tatăl este acolo pentru „a legaliza o dorință³¹”.

Nevoia de respect.

Cu tatăl ei, o fetiță știe să se arate tandră și feminină, dar ca un copil care caută să-și vrăjească părintele. O adolescentă este mult mai puțin evidentă în seducția ei: ea afișează o nevoie de distanță foarte puternică, chiar dacă va continua să-și admire tatăl și să aibă nevoie de tandrețea lui. Gestionarea acestei noi situații este mai complexă decât pare, căci seducția spontană și fără echivoc care exista înainte, în copilărie, lasă loc la mai multă ambiguitate, din cauza emergenței, la tinerele fete, a unei sexualități adulte care se exprimă prin schimbări fizice, emoții inedite, gusturi diferite. Tații se confruntă.

Evită să fii impudic.

Desigur, de la 6-7 ani, deci cu mult înaintea adolescenței și a tulburărilor de la pubertate, o fetiță simte că tatăl ei este un bărbat și că ea este o „mică femeie”. Către această vârstă, ea devine din proprie inițiativă mult mai pudică; nu mai vrea să se arate goală în fața lui, închide ușa de la baie când el trece pe acolo și poate simți dezgust dacă el manifestă, prin gesturi sau cuvinte, o atitudine prea „sexuală”, chiar sub formă de glumă. În adolescență, o dată cu schimbările fizice și fantasmatică care o inaugurează, această nevoie de pudoare se accentuează peste măsură. Jena pe care fata o încearcă deja ea însăși în fața propriei schimbări nu suportă nimic care să o mai poată intensifica, cu atât mai puțin ceva care vine de la tatăl ei.

Nevoia de pudoare explică dificultățile de comunicare, uneori durabile, care se instalează între o fată și tatăl atunci cu un dublu risc, poziționându-se „prea aproape” sau „prea departe”. Frica de dorințele și de fantasmele, mai mult sau mai puțin explicite, pe care fata lor care crește le suscită, mai ales într-o epocă precum este a noastră, poate, într-adevăr, să aducă cu sine o jenă pe care tații și-o vor manifesta printr-un aparent dezinteres sau prin critici nepotrivate. Invers, ei pot adopta și o atitudine aproape „perversă”, mergând de la cuvinte prea erogene – „Are fund frumos fata mea!” – până la gesturi de tandrețe deplasate. Concret, în adolescență, un tată nu mai poate intra în camera fiicei lui și cu atât mai puțin în baie, dacă nu știe cum este îmbrăcată sau ce face.

Ei. Constrângerile pudice se exteriorizează, cuprinzând corpul, dar și limbajul. Fără a fi conștienți de acest lucru, dar fiindcă, așa cum toți psihologii o știu, excitația sexuală care apare abolește discursul, fiicele și tații nu mai au de acum înainte încredere unul în altul și nici chiar în ceea ce ar putea să-și spună.

O frontieră invizibilă de netrecut.

Flore este o tânără drăguță, de 17 ani, pe care părinții o consideră prea timidă. Ea are puține prietene și se simte stânjenită în compania băieților. A avut mereu o latură rezonabilă și a fost mereu foarte apropiată de tatăl său, precizează mama ei. Când o primesc singură, Flore vorbește puțin și pare, într-adevăr, foarte timidă, dar, încet, fără îndoială pentru că mă cunoaște mai bine, ea acceptă să se destăinuie. Îmi confirmă că se simte foarte apropiată de tatăl ei, dar că nu îi vorbește aproape niciodată; adaugă spontan că vede totuși în privirea lui cât de mult o iubește, ceea ce o face fericită. Ea își amintește cu drag că, atunci când era mică, o dată pe săptămână, lua prânzul numai cu ea. Ea mai spune că uneori s-a simțit jenată fiindcă el se preocupa prea mult de ea, că i-a fost mereu teamă să nu cheltuiască prea mulți bani pentru ea, pentru studiile ei, pentru hainele ei. Flore îmi mărturisește chiar, într-o zi când s-a lăsat în voia confesiunii, că îi place latura feminină pe care o simte la tatăl ei, care lucrează în domeniul modei, și i-ar plăcea mult ca, mai târziu, să lucreze și ea în acest sector.

Săptămânile trec și Flore, care între timp se relaxase, ajungând să-mi vorbească aproape cu ușurință, redevine tânăra timidă, aproape pudică, de la început, abia îndrăznind să-mi strângă mâna sau să mă privească atunci când mă salută. Mai las să treacă puțin timp înainte de a-i semnala acest lucru, dar ghicesc că are să-mi spună lucruri de care se jenează. Îi amintesc totuși că se află acolo ca să spună tot ceea ce vrea: psihoterapia servește și la așa ceva. Ceva mai târziu, Flore se decide să evoce o amintire despre care n-a vorbit cu nimeni. Când era tânără adolescentă, cam pe la 12 ani, ea și-a surprins tatăl privind-o în timp ce se dezbrăca înainte de culcare. Acea privire a tulburat-o teribil și o mai îngrozește și astăzi când se gândește la ea. De la acea scenă, de atâția ani, aproape că n-a mai vorbit cu tatăl ei. Nu că i-ar fi purtat pică în mod deosebit – astăzi, ea crede că nu era nici o intenție rea în acea privire, ci doar conștientizarea transformărilor care îi afectaseră trupul, ca și cum tatăl ei și-ar fi dat seama, în acea seară, că fetița lui crescuse – dar nu mai putea să vorbească cu el, fără să înțeleagă prea bine de ce. Povestea lui Flore arată în ce măsură o fată poate simți, într-un mod aproape violent, nevoia de pudoare din partea tatălui ei.

Frica de a nu fi respinsă în mod paradoxal, concomitent cu această nevoie crescândă de pudoare, o altă teamă apare la o adolescentă: aceea de a nu fi respinsă de tatăl ei. Ținând seama de comportamentele ei, ne-am putea aștepta ca o fată de 14-15 ani să dorească să se elibereze complet de tatăl ei. Dar nu se întâmplă deloc așa: teama de a nu fi respinsă este acolo – este tot acolo, așa spune, pentru că este o teamă aproape ancestrală. Lucrările de antropologie ne-au învățat că, în societățile străvechi, exogamia presupunea „exportarea” fetelor în urma înțelegerilor dintre bărbați, aceste schimburi favorizând alianța și bunele relații între sate și triburi. În aceste societăți supuse puterii masculine, fetele suportau această situație de care depindea viitorul lor de femeie și de mamă. Fetele însele, ajunse adolescente, revendică dorința de a ieși, cerând, în cel mai bun caz, aprobarea părinților, transgresând printre altele interdicția parentală. Totuși, se poate remarca faptul că, în această situație, fetele se adresează mai cu plăcere mamei lor, ca și când le-ar fi

fost mereu puțin teamă ca tatăl lor să nu pronunțe o condamnare fără apel sau să le alunge din casa familială. Profit de asta aici pentru a repeta că fetele nu resping interdicția tatălui, ele știu că ea se înscrie în funcția paternă: un tată are datoria să reprezinte legea și să facă, de asemenea, cunoscute interdicțiile, dacă el consideră că fiica lui este în pericol. Unul din fundamentele acestei respectări a legii, cu condiția ca ea să nu fie nici nedreaptă, nici excesivă, nici terifiantă, este fără îndoială frica profundă, inoculată de mii de ani fetelor, că tatăl lor le respinge dacă ele nu se arată la înălțimea a ceea ce ele însele consideră just.

Cum se întâmplă adesea, mitologia greacă ne pune în față invarianții care structurează principalele relații umane. Cunoaștem cu toții povestea Persephonei, fiica lui Zeus și a lui Demeter, răpită de Hades, zeul Infernului, în timp ce culegea narcise. Demeter, zeița fecundității, este disperată și pleacă în lume, în căutarea ei, renunțând chiar la funcțiile ei de zeiță. Atunci, Zeus intervine și îi ordonă lui Hades să-i dea înapoi fiica mamei ei. El îi propune zeului Infernului următorul compromis: Persephone va fi soția lui, ea va fi zeița Infernului, dar va trebui să-și petreacă jumătate de an cu mama ei și restul timpului cu el. În mod simbolic, se poate înțelege de aici următorul mesaj: un tată are datoria de a lăsa libera alegere fiicei lui când aceasta are vârsta potrivită pentru acest lucru; el trebuie să-i permită să-l caute, să-l găsească și să trăiască cu bărbatul vieții ei, dar trebuie, de asemenea, să-i asigure continuitatea transmiterii unei vieți familiale originare, al cărei garant și reprezentant este. Când un tată, el însuși adesea stânjenit de această situație, acceptă să-l primească pe iubitul fiicei lui acasă la el sau în vacanțe cu ei, deși soția lui nu este foarte încântată de venirea acestui băiat pe care nu îl cunoaște, temându-se de influența lui, ba chiar de efectul nefast asupra copilului ei, nu se află el în aceeași situație cu Zeus? Pentru ca unui tată să i se recunoască această funcție simbolică, mai trebuie ca el să nu se preteze la propria-i descalificare! Melissa, 16 ani, află, surprinzându-l pe tatăl ei vorbind la telefon, că există o altă femeie în viața acestuia. Ea este șocată, păstrează secretul o lună, apoi, cu ocazia unei dispute între părinți, intră într-o profundă stare de furie și începe să urle la tatăl ei: „Termină, minți! Chiar și pe mama o minți! Minți tot timpul! De săptămâni întregi o înșeli și-ți bați joc de noi!” Din reacția mamei ei, Melissa înțelege că nu-i spunea nimic nou, că ea știa deja că soțul o înșală. Din acest motiv, ea simte o furie puternică, îi judecă tăcerea lașă și îi cere tatălui ei să spună adevărul despre ceea ce se întâmplă. Cu oarecare reticență, tatăl cedează și povestește că a întâlnit o tânără de 24 de ani de care s-a îndrăgostit.

Câteva luni mai târziu, o primesc pe Melissa la cererea părinților ei, a căror despărțire este acum efectivă. Ei se tem și unul, și celălalt de repercusiunea problemelor lor de cuplu asupra fiicei lor. Melissa refuză, într-adevăr, categoric să-și vadă tatăl, chiar în absența noii lui partenere, în fața mea, ea repetă că el n-avea dreptul să-i distrugă familia și că nu va reveni asupra deciziei pe care o luase de a nu-l mai vedea. O simt extrem de hotărâtă și, în același timp, extrem de rănită. Ținând seama de realitatea situației, evit să pun direct în discuție punctul ei de vedere și încerc să plec de la teme

generale legate de pasiune și de îndrăgostire, așa cum sunt ele zugrăvite în romane și în filme, să o aduc pe această tânără, căreia îi place literatura, la o anumită reflecție asupra vieții. Ea îmi răspunde, fără agresivitate, dar cu la fel de multă fermitate, că înțelege ce-i spun, că știe foarte bine că tatăl ei nu este primul bărbat care-și înșală și își părăsește soția, dar că ea personal s-a simțit atât de trădată, respinsă și abandonată, încât nu poate să-l ierte.

Pentru a se dezvolta, o adolescentă trebuie să-și vadă tatăl respectându-i mama. Problema locului pe care un tată îl dă mamei este crucială încă din primele ore de viață ale unui copil, dar numai la adolescență traspere în mod concret și pe deplin importanța determinantă a acestui lucru. O adolescentă care poate constata buna calitate a relațiilor pe care părinții ei le întrețin nu va avea sentimentul că trebuie, într-un fel sau altul, să umple un gol afectiv și emoțional existent între ei. Feminitatea ei se va dezvolta mai bine, fără teamă și fără culpabilitate, dacă bărbatul casei – tatăl, evident – nu spune nici o vorbă peiorativă, nu ține nici un discurs negativ despre femeia pe care a ales-o și, în sens mai larg, despre femei și feminitate.

În acest domeniu, o tânără are, în general, trei tipuri de așteptare de la tatăl ei; ea dorește:

- Ca el să respecte relația pe care o are cu mama ei;
- Să nu folosească relația pe care o are cu ea pentru a compensa insatisfacțiile pe care le poate avea în viața de cuplu cu mama ei;
- Să-i arate, prin relația pe care o are cu mama ei, un model fericit de relație între un bărbat și o femeie.

După cum se vede, între un tată, o mamă și fiica lor, relațiile se pot repede deteriora dacă protagoniștii devin indiferenți. Vigilența este deosebit de oportună pentru ca fiecare din cei trei să-și păstreze statutul – de părinte sau de copil, de bărbat sau de femeie – și să lase celorlalți doi libertatea de a-și trăi povestea.

Pentru o fată, un tată care își stimează partenera, care îi recunoaște calitățile și competențele, care o tratează fără autoritate excesivă sau care nu îi este supus, reprezintă un reper; el o învață și îi arată respectul dintre bărbați și femei: este o lecție pe care ea nu o va uita mai târziu, în propria sa viață de femeie. Am simțit mereu bucuria și plăcerea pe care o fată le încerca atunci când evoca relațiile bune care existau între părinții ei. Dacă, de exemplu, el poate spune zâmbind, în fața agresivității fiicei lui sau a provocării ei: „Ia te uită, ne curge același sânge prin vene”, nu-i voi recomanda să spună: „Ești maică-ta întreagă.”

Tatăl este și un mediator.

Orice ar putea să spună sau să lase să se înțeleagă, o adolescentă își iubește și își stimează mama, are nevoie de ea, găsește în ea un sprijin, în calitate de confidentă și uneori chiar de complice. Un tată o poate auzi spunând, într-un moment de conflict, frecvent în adolescență, că mama ei are toate defectele de pe pământ, că nu înțelege absolut nimic, că nu-i bună de nimic, de altfel. Lui îi revine sarcina de a decifra aceste vorbe ca provocări sau strigăte de ajutor; el trebuie să știe s-o facă pe mediatorul între fiică și mamă, fără a încerca să se amestece într-o relație care, într-un fel, îi va scăpa

întotdeauna. Celălalt caz este și el, în mod foarte evident, adevărat. La întrebarea: „La ce servesc mamele?”, răspunsul cel mai frecvent este: „Să dezamorseze conflictele cu tatăl!” Câte mame nu i-au cerut, într-un moment sau altul, fiicei lor: „Fii drăguță cu tatăl tău!”, uneori mergând chiar până la a-i ordona: „Trebuie să-ți iubești tatăl!” Când comunicarea cu unul din cei doi părinți a devenit dificilă sau când este blocată, îi revine celui alt părinte sarcina să intervină și să-și asume rolul de mediator, fără a fi părtinitor, rămânând cât mai neutru posibil și fiind cât se poate de pragmatic: este inutil să-și atragă ostilitatea fiicei sau a soției neluându-le partea; ceea ce contează mai presus de toate este menținerea comunicării.

Parteneriatul în educație.

Câte mame nu au dorit să le ajut fiica pentru că ele nu puteau obține, de la partenerul lor, parteneriatul în educație pe care îl cereau! Rolul pe care am încercat mereu să mi-l asum în această circumstanță este de a servi drept călăuză între fiică și tatăl ei, răspunzând în același timp cererii mamei. Sunt profund convins că, de fiecare dată când acest lucru este posibil, educația unei fiice trebuie să fie împărțită între mamă și tată – nu numai în caz de dificultăți, ci tot timpul. Desigur, există situații în care acest parteneriat este complex sau imposibil, ca în cazurile de divorț deosebit de conflictuale, dar nu trăim nici într-o societate matrilineară, nici într-o societate matriarhală, unde mamele ar avea un loc preponderent pentru că bărbații sunt menținuți la distanță sau sunt absenți.

Acestea fiind zise, iar tații o știu sau o simt, mamele, între alte sarcini, au avut-o, de la nașterea fiicei lor, și pe aceea de a le asigura îngrijirea, supravegherea, confortul și securitatea fără de care copilul n-ar fi putut crește. Acest lucru este înscris în memoria afectivă a copilului și nu se poate șterge. În schimb, o mamă încearcă satisfacția de a se simți indispensabilă, sesizând la fiica ei ceea ce un bărbat nu este mereu capabil să perceapă. Identitatea ei feminină și intuiția o ajută. În mod incontestabil, o mamă va accepta și va înțelege adesea mai bine comportamentele adolescentei ei, ea va avea o sensibilitate deosebită la semnalele pe care aceasta le poate adresa celor din jur.

Dorința de recunoaștere.

Când începe adolescența, o fată se așteaptă ca tatăl ei să continue s-o iubească tandru, așa cum făcea și când era mică, dar acestei așteptări i se adaugă acum o alta, care de altfel intră în contradicție cu prima: aceea de a-l vedea pe tatăl ei că o consideră de acum înainte și o tânără, că o tratează în consecință și îi permite să ocupe un loc corespunzător în sânul familiei. Este o schimbare majoră și o cotitură delicată.

„Care este locul meu?”

Selma, o adolescentă de 15 ani, îmi povestește visul pe care l-a avut cu o săptămână în urmă. Profesorul ei de istorie, pe care ea îl apreciază mult, trebuia să ducă toată clasa la Barcelona. El îi spusese că-i va rezerva biletul de avion și că va fi singura care va beneficia de acest privilegiu. Ziua cea mare a sosit, ea s-a dus la aeroport și a descoperit atunci că el nu făcuse nimic: ea nu se putea îmbarca la bordul avionului pentru că nu avea bilet. Îi cer precizări

Selmei; ea își amintește atunci că a avut acest vis după o seară în care părinții ei aveau invitați niște prieteni pe care ea îi iubește mult. Își imaginase că va cina împreună cu ei și că tatăl său, care se gândește mereu la toate, îi va fi rezervat un loc la masă, dar nu: „în realitate, este clar, tatăl meu consideră că eu nu pot avea conversații cu adulții.” Fără a merge până acolo încât să pună în discuție dragostea pe care tatăl ei i-o poartă, Selma este tristă și chiar furioasă pe el, dar n-a îndrăznit să-i vorbească despre decepția ei.

Pentru tați, una din dificultățile majore legate de această perioadă vine din faptul că ei trebuie să accepte dorința fiicei lor de a nu mai fi tratată ca un copil, pentru că ea consideră că nu mai este un copil, și să-i respecte poziția de copil în familie și, mai precis, în raport cu cuplul pe care-l formează cu mama ei; lui îi revine, în principal, sarcina de a delimita aceste două spații feminine, dându-le soției și fiicei lui sentimentul că le recunoaște pe amândouă în ceea ce reprezintă fiecare.

„Și eu contez!”

Este sfârșitul lunii iunie; părinții Juliei mă sună ca să-i primesc împreună cu fiica lor. Sunt neliniștiți în privința ei, mai ales mama. Julia a încheiat catastrofal primul an de liceu, deși, până atunci, era o elevă bună. Ei pun acest dezastru pe seama dependenței amoroase a fiicei lor de un băiat întâlnit în septembrie anul trecut. Acest băiat, care locuiește singur cu mama lui, pare să găsească în familia lor un cadru și o căldură familială care îi lipsesc, căci n-a trecut aproape nici o zi fără ca el să nu fi venit la ei acasă. S-ar părea, de asemenea, judecând după ceea ce le-a mărturisit recent fiul lor mai mare, că, sub influența lui, Julia a început să fumeze hașiș. Părinții se ceartă în cabinetul meu, aruncându-și unul altuia responsabilitatea dificultăților pe care le are fiica lor, care ridică ochii spre cer, exasperată.

Fiecare rămâne pe poziția lui. Julia neagă problema pe care o pune relația ei cu acest băiat. Mama îi reproșează soțului ei că nu intervine suficient, că nu-și impune autoritatea îndeajuns. Tatăl, depășit de conflictele permanente dintre fiica sa și soție, consideră că trăiește „în plină isterie feminină”. La un moment dat totuși, acest bărbat va lăsa să se vadă cât de mult este afectat de comportamentul fiicei lui. Cu lacrimi în ochi, el îi va spune că îi este foarte frică pentru ea, din cauza relației pe care o are cu iubitul ei. Julia nu pare să reacționeze, întrucât începe vacanța de vară, fiecare e de acord că perioada este propice pentru un armistițiu. Julia trebuie să plece la unchiul ei din partea tatălui, în Bretagne. Le propun ca, la întoarcere, să o văd singură, ceea ce ea acceptă cu reticență.

La întoarcerea din septembrie, regăsesc o fată mult mai destinsă și surâzătoare. Ea îmi spune că a fost bine în vacanță, mai ales datorită tatălui ei, care a luat-o cu el zece zile în Bretagne. Au stat mult de vorbă și, chiar dacă ea a fost cea care a avut inițiativa, el a știut s-o asculte, s-a arătat interesat de viața ei, de prietenii pe care-i are și de studiile ei. Julia crede că tatăl ei este mulțumit că ea a ales să repete anul pentru a putea trece la profilul științific în al doilea an. Are sentimentul că în vara asta a crescut, mărturisește ea cu înțelepciune. În legătură cu iubitul ei, recunoaște că părinții ei aveau dreptate: devenise prea dependentă de el. Ea l-a revăzut, de altfel, după ce s-a întors din

vacanță și i-a spus că are nevoie de mai multă libertate. Și relația cu mama ei s-a ameliorat, și ea nu mai are, ca înainte, sentimentul că tatăl ei n-o ascultă decât pe ea. În fața atâtor semne de evoluție pozitivă, îi propun Juliei să o revăd peste două luni împreună cu părinții, dacă nu apar noi dificultăți între timp; ea încuviințează.

Am făcut așa cum am spus, îi revăd pe toți trei împreună la data convenită. În unanimitate, criza este declarată „depășită”. Julia merge satisfăcător cu școala, iese mult mai puțin – în special cu acel băiat față de care, chiar dacă nu o spune clar, se pare că s-a distanțat: „în orice caz, nu mai suntem în aceeași clasă, precizează ea. Este mai bine, de altfel.”

Această poveste dovedește cât de util îi poate fi un tată fiicei lui adolescente care încearcă să se analizeze. La această vârstă, este nevoie adesea de foarte puțin pentru ca totul să basculeze într-un sens sau în altul. Disponibilitatea pe care un tată o găsește pentru fiica lui este esențială în această perioadă a vieții; ea presupune, în „Nu mai sunt o puștoaică!”

Nevoia de recunoaștere la adolescente se manifestă adesea în mod indirect. Unele fiice pot chiar să susțină că nu le pasă de părerea tatălui lor despre ele și să-și manifeste nefericirea pe care o încearcă în realitate printr-un eșec al rezultatelor școlare, prin probleme alimentare îngrijorătoare, prin fugă de acasă sau o agresivitate la limita suportabilului: ele nu vor face neapărat legătura între aceste comportamente și relația nesatisfăcătoare pe care o au cu tatăl lor. Și totuși.

Louise este în plină rebeliune împotriva părinților ei, se plânge, după mai multe luni de psihoterapie, că tatăl ei nu înțelege nimic din generația ei, că are gusturi învechite; aproape că ar crește-o cum au fost crescute propriile lui surori acum cincizeci de ani: interzicându-i să iasă în oraș înainte de a împlini 18 ani! „Pe moment, îl urăsc, aș vrea să nu existe! Nu știe nici măcar ce vârstă am. Zilele trecute, mi-a zis:” Când ai 14 ani, nu te porți de parc-ai avea 20.” În timp ce tocmai am împlinit 15! Nu știu nici măcar dacă știe că are o fiică. Dacă nu voia copii, n-avea decât să nu facă. Când mă gândesc că el mi-a ales numele – era numele bunicii lui, imaginați-vă. Și fapt, o oarecare subtilitate, pentru că adolescența trebuie să poată spune singură că s-a maturizat și nu să i se pară excesivă sau sufocantă susținerea care i se oferă. Pentru toți tații, adolescența este ocazia de a-i arăta fiicei lor că îi acceptă și îi recunosc unele dintre dorințe, oricât de puțin tolerează și ea, la rândul ei, expresia dorințelor altuia – a mamei ei, în primul rând.

Pentru că pe el însuși îl cheamă Louis! „Louise suspină, face o pauză lungă, apoi pare să se înfunde și mai tare în fotoliu.” în fond, noi doi, reia ea cu o voce mai calmă, suntem mai rău decât Bonnie și Clyde. „Nu înțeleg ca-re-i legătura cu celebrul cuplu de gangsteri americani. I-o spun și îmi replică:” Ei se înțelegeau foarte bine, erau îndrăgostiți unul de altul. Chiar și în violență. „Un nou moment de liniște, apoi Louise reia repede:” Uitați, știu că exagerez, dar mi-ar plăcea atât de mult să mă vadă așa cum sunt, și mai mult decât o puștoaică. Să știți că mă adora când eram mică. Mama mi-a povestit că, atunci când m-am născut, mi-a făcut zeci de fotografii cu un aparat pe care l-a cumpărat special. Chiar a spus că e cea mai frumoasă zi din viața lui. Știu că,

de fapt, mă iubește, chiar cred că îi semăn. Când eram mică, păream un adevărat băiețoi. În vacanțe, la bunicii dinspre tată, mergeam la pescuit cu el, așa cum făceau verișorii mei cu unchiul meu."

Multe din crizele adolescenței sunt, la fete, declanșate, într-un grad sau în altul, de dorința, mai mult sau mai puțin conștientă, de a fi recunoscute de tatăl lor pentru ceea ce sunt pe cale de a deveni. Ceea ce este, în principal, în cauză în această cerere nu este atât a rămâne obiectul iubirii, al tandreței și al solitudinii paterne, ca atunci când erau fetițe. Ele nu așteaptă deloc ca tatăl lor să le lase să facă tot ce vor, să nu impună limite dorinței lor efervescente de a trăi, de a ieși, de a-și exersa toate potențialitățile de care se simt de acum înaintea posesoare – dimpotrivă, fetele vor un tată care să le ofere liniște, să le protejeze. Recunoașterea pe care fetele o reclamă, fără a o mărturisi mereu, se referă la luarea în calcul a faptului că ele au ieșit din copilărie și că fetițele care erau nu mai există.

Un model de identificare.

Trebuie deci să constatăm că relația între o fată și tatăl ei evoluează diferit de cea între un fiu și tatăl lui. Fără îndoială, fiindcă ea nu este fondată pe rivalitate, ci pe recunoașterea diferenței de identitate – diferență pe care o obiectivează corpul, sensibilitatea sau modul de exprimare a dorințelor și părerilor. Într-un anumit mod, legătura care îi unește pe tată și fiică te face să te gândești la cordonul ombilical care-o leagă pe mamă de fiul ei. Mai complex, el este cu siguranță la fel de puternic și necesită la fel de mult, pentru construirea personală a copilului, să fie tăiat în momentul adolescenței: într-adevăr, cu această condiție, o fată care crește se va simți autorizată să-și afirme manifestările statutului ei emergent de femeie, fie că este vorba de existența unui prim iubit sau de secrete ale unei intimități feminine descoperite la pubertate. Acestea fiind zise, la adolescență, și în ciuda acestei re poziționări în jurul femininului și al masculinului, o fată continuă să se identifice cu tatăl ei, cu valorile pe care acesta le apără sau le întruchipează, pe scurt, cu o parte a vieții lui.

Limbajul obișnuit al psihologiei stabilește el oare o diferență clară între imitație: „ea își imită tatăl” și identificare: „ea se identifică cu tatăl ei”? Identificarea nu este o simplă imitație; ea se referă la un ansamblu de trăsături care rămân în permanență la subiect. Identificarea este apropiere, punere în sine a ceva exterior: devii într-o anumită măsură ceea ce este celălalt. Noțiunea de identificare constituie un concept-cheie în teoria psihanalitică elaborată de Freud. Iată un exemplu pe care el însuși îl dă în corespondența cu Fliess: "Faptul că tine-!

I rele din rândul burgheziei se identifică adesea cu servitoarele curtate de tatăl lor exprimă o fantasmă care semnifică în același timp dorința inconștientă a fetei de a fi admirată și iubită de tatăl ei, dar și pe aceea, la fel de inconștientă, de a fi servitoarea tatălui." Suprapunerea celor două scene constituie fantasma, care este rezultatul identificării. Fata își construiește acest model de identificare cu tatăl de la cea mai fragedă vârstă; la adolescență totuși, el constituie, ca și identificarea cu mama, un pivot major al sentimentului de identitate.

Cele două niveluri de identificare.

În mod clasic, se disting două niveluri de identificare: identificarea primară și identificarea secundară. În identificarea secundară, dorința este de a fi ca celălalt: „se identifică cu”. O fată poate astfel să se identifice cu tatăl său în alegerile ei artistice, sportive sau profesionale; ea o să vrea să studieze chitara sau vioara, așa cum a făcut tatăl ei când era tânăr; o să vrea, ca și el, să facă tenis sau chiar fotbal; o să vrea, ca și el, să devină animatoare, jurnalistă, doctor sau profesor. În schimb, în identificarea primară, dorința nu mai este de a fi ca celălalt, ci de a fi celălalt: această identificare este directă, imediată și mai precoce decât identificarea secundară. În jocul frecvent de-a tata și de-a mama, funcționează ambele tipuri de identificare: fetița se comportă ca și cum ea ar fi tatăl, dar se și simte, din când în când, într-adevăr, tatăl. Și în viața ei cotidiană, fetița arată, prin comportamentul ei, că poate lua cu adevărat locul mamei sale, dar și pe al tatălui. Ea poate, de exemplu, atunci când frate-!

Le mai mic spune mereu „nu” sau plânge fiindcă nu vrea să-și mănânce piureul, să-l certe într-un mod identic cu cel pe care l-ar folosi tatăl ei într-o ocazie asemănătoare. Dar ea face mai mult decât să-și imite tatăl, ea poate și să devină într-adevăr tatăl băiețelului. Prin aceste comportamente, ea arată atunci, fără s-o știe, că este tatăl ei.

În identificarea primară, se regăsește relația speculară: copilul își descoperă imaginea în oglindă, făcând-o asemănătoare cu actul pe care-l face sau căutând să o mimeze. Să-l facă pe tatăl său să zâmbescă zâmbind sau să zâmbescă cu zâmbetul lui sau cu vorba lui, într-o interacțiune unde ea și el pot avea poziții simetrice, constituie matricea care face posibile reprezentările de identificare, în interacțiunile cu celălalt, copilul face exercițiul de a fi celălalt și de a-și dovedi propria putere for-țându-l pe acesta să facă ceea ce face el., Ca tata"

Identificarea cu părinții, adică atribuirea inconștientă de atitudini sau trăsături de caracter, se dezvoltă încă din copilărie, dar personalitatea se formează definitiv începând din adolescență. În această perioadă, o fată va începe să caute modele de identificare. Unele din aceste modele vor fi în prelungirea copilăriei – este cazul părinților; altele vor fi, evident, extrafamiliale.

Noemie, 17 ani, îmi vorbește de familia ei paternă. Sentimentele ei față de tată, istoric de meserie, sunt moderate. Ea îl descrie ca pe un om sensibil și cultivat, cu care simte că are multe afinități, dar care nu este interesat decât de propria persoană: „Eu nu exist decât atunci când abordez subiecte care îl pasionează. În rest, nici nu mă vede.” Totuși, și ea vrea să devină mai târziu istoric: „E o trăsătură de familie, spune ea, simplu. Nu e nimic de făcut, eu sunt mai mult fiica tatălui meu decât a mamei mele.” în legătură cu acest lucru, ea îmi mărturisește că are un strămoș care, prin alianță, face parte din familia imperială rusească. Aparent, este mândră de asta și crede că acestei descendențe familiale îi datorează gustul desosebit pentru cultură, în special pentru cea franceză, în mod evident, Noemie își însușește calitățile acestei descendențe paterne.

Pentru Iris, lucrurile stau exact invers. Ea seamănă mult cu mama ei și tatăl n-o contrazice. Se întâmplă ca el să-i spună adesea glumind: „Ești mai rău

decât mama ta.” Iris se simte într-adevăr foarte apropiată de mama ei, cu care vorbește mult: amândouă au multe gusturi în comun; sunt de asemenea la fel de spontane și de sociabile. Deși își iubește mult tatăl, pe care-l consideră amuzant, Iris mărturisește că uneori o face să-i fie rușine, de exemplu atunci când se ridică de la masă și se duce să citească ziarul sau să se uite la televizor, arătând în mod ostentativ că ceea ce se discută nu-l interesează. Acestea fiind zise, Iris știe că seamănă și cu tatăl ei, și e mândră de această asemănare. Astfel, recunoaște la ea aceeași capacitate de a se izola pentru a reflecta, aceeași pasiune pentru natură și animale, același refuz al oricărei mondenități: acestea sunt calități pe care, fără îndoială, el i le-a transmis. Ca și Iris, o fată poate să se simtă apropiată de mama ei, să-și însușească unele din trăsăturile ei, fără ca prin aceasta să refuze orice asemănare cu tatăl ei. Abia la sfârșitul adolescenței și, în general, mai degrabă la vârsta adultă, ea recunoaște și acceptă, fără să se plângă, ba chiar fiind mândră de asta, asemănarea de caracter cu unul dintre părinți sau cu amândoi.

Cum să găsești distanța potrivită.

Găsirea distanței potrivite în relația cu o fiică, mai ales în adolescență, înseamnă rezolvarea unei probleme cruciale pentru cei doi părinți, căci problema autonomiei nu o privește exclusiv pe mamă. Poate chiar tatălui îi revine sarcina de a fi deosebit de vigilent pentru a evita cele două piedici pe care le constituie fie o „prezență excesivă”, receptată în mod inevitabil ca o intruziune, fie o „prea mare discreție”, ce riscă să fie considerată abandon.

Sophie, 14 ani, este în vacanță cu mama ei la niște prieteni; tatăl ei li se va alătura mai târziu, din cauza serviciului. Este o adolescentă echilibrată. Se ocupă cu multă atenție de copiii mici ai cuplului la care stau. Din când în când, ea lasă impresia că se distrează cu ei, ca și când ar mai fi un copil. Față de ceilalți, manifestă interese și atitudini tipice pentru o tânără: dimineța, de exemplu, stă mult în baie înainte de a pleca la plajă sau de a merge la cafeneaua din sat frecventată de băieți de vârsta ei; poartă un tricou mulat și fustă mini, caută să se facă drăguță fără a fi provocatoare. Într-o seară, într-un moment de destindere generală, simțindu-se foarte apropiată de prietenii mamei ei și mai ales de tatăl copiilor mici pe care îl cunoștea de mai mulți ani, ea se hazardază să întrebe: „Francis, spune-mi, bărbaților le plac mai mult sâni mari sau cei mici la femei?” încurcat, Francis stă puțin să se gândească, apoi răspunde: „Cred că bărbaților le plac mai ales sâni frumoși.” Povestindu-mi această întâmplare, Francis îi adaugă două comentarii: „Văzând-o pe Sophie, am înțeles, în special în acea seară, ce înseamnă o” adevărată „adolescentă: în unele momente, este un copil; în altele, o adevărată femeie. Cred că n-ar fi îndrăznit niciodată să-i pună această întrebare tatălui ei și totuși avea nevoie să o pună: eu am jucat acest rol, rolul de tată.”

Această întâmplare arată în ce dilemă se află o adolescentă: atunci când ar avea nevoie de părerea, de sfaturile tatălui, ea nu i se poate adresa direct în probleme intime. La această vârstă, respectarea unei anumite distanțe de către tată este, într-adevăr, indispensabilă și sentimentele de dragoste, de susținere, de recunoștință, de admirație pe care el le încearcă trebuie, mai mult ca în alte perioade, să fie lipsite de conotații sexuale. Este de preferat să se facă

abstracție în totalitate de această dimensiune a relației tată-fiică; totuși, ea există în mod real: toate relațiile umane au o componentă sexuală normală și banală, inclusiv cea dintre un tată și fiica lui. Or, pentru că la adolescență o fată este pe cale să devină femeie, este absolut necesar ca gândurile și sentimentele cu tentă sexuală, care fac și ele parte din relația ei cu tatăl, să fie perfect canalizate și reprimite la minimum din partea tatălui.

Această distanță legitimă dintre un tată și fiica lui este, de altfel, necesară cu mult dincolo de nivelul superficial al comportamentelor aparente și al cuvintelor schimbate. Se pot întâlni situații în care tatăl este îndepărtat geografic de fiica lui, din motive profesionale sau din cauza destrămării cuplului parental, și în care, afectiv și psihic, proximitatea rămâne mare. Invers, între un tată și o fiică ce trăiesc sub același acoperiș, într-o proximitate fizică importantă, poate exista o distanță relațională și afectivă invers proporțională cu depărtarea geografică ce separă acele ființe. Acest paradox ține de faptul că relația dintre o fată și tatăl ei implică două persoane într-o întâlnire reală, dar este trăită la trei niveluri: o inscripție simbolică marcată de diferența între generații și sexe, o inscripție socială care îl plasează pe fiecare într-o cultură dată și, în fine, o inscripție fantasmatică sau imaginară care le trans-cende pe celelalte două precedente, la bine și la rău. În această diferență complexă, între reperele simbolice și sociale, pe de o parte, și libera circulație a fantasmelor, pe de altă parte, se realizează poziționarea fiecăruia. În asta rezidă distanța potrivită pentru ca relația dintre o fiică și tatăl ei să fie una fericită, cea mai fericită posibilă. În definitiv, la sfârșitul adolescenței, un tată trebuie să fi știut să-și ajute fiica să se descurce suficient de bine singură și să-i fi eliberat acel „pașaport de feminitate” de care ea are nevoie pentru a deveni femeie și pentru a descoperi alte lucruri.

Femeile și tatăl lor.

O relație între o fiică și tatăl ei, atunci când este satisfăcătoare, nu se întrerupe în adolescență. Dacă legăturile care s-au format în timpul copilăriei și adolescenței sunt făcute din dragoste și respect, atunci fetele, devenite femei, pot căuta în viață un bărbat care să știe să le înțeleagă, să le susțină, să le protejeze dacă e necesar, care să le respecte și să le iubească pentru ceea ce sunt. Într-adevăr, acestea sunt calitățile pe care propriul lor tată le-a arătat față de ele, dovedindu-le astfel nu numai că era posibil să sperie la așa ceva de la un bărbat, ci că avea tot dreptul. În asemenea condiții, se constată cel mai adesea că alegerea tovarășului de viață nu le împiedică pe fete să rămână apropiate de tatăl lor.

Cum să fim mândri unul de celălalt.

Jane Fonda, despre care am vorbit deja, avea cu tatăl ei relații marcate de ambivalență. În cartea ei, mărturisește că, dincolo de criticile aspre pe care i le-a adus, a simțit mereu un sentiment de mândrie legat de simțul datoriei pe care acesta îl avea, de frumusețea, de delicioasa lui timiditate, de capacitățile lui personale: „Tatăl meu fusese cercetaș, și simțul datoriei era înscris în ADN-ul lui. Din nefericire, el ne amintea mereu acest lucru. Tatăl meu era de o frumusețe dumnezeiască, fermecător de timid. A fost primul din promoția lui, devenind ofițer de informații aeriene. Ca mulți alții, el s-a întors din război

schimbat. Cred că tatăl meu trăia într-un mediu exclusiv masculin, având o misiune de îndeplinit, o misiune adevărată, ceea ce făcea din el altceva decât un erou de cinema.”

Mândria este un stimulent inepuizabil. O femeie care se poate sprijini pe cea a tatălui ei găsește forța de a depăși spaimile, temerile, obstacolele pe care le întâlnește în viață. Se hrănește din ea și o alimentează în același timp. Această nevoie de mândrie o stimulează pentru a reuși în viața profesională, sentimentală sau familială. Tânăra scriitoare Fai'za Guene, după imensul succes al primei ei cărți, Kijfe Kiffe demain, spunea într-o convorbire cu un jurnalist: „Eu prefer să rămân modestă. Îmi place să câștig bani, bineînțeles. Fie și numai pentru că aș vrea să cumpăr o mașină ca să-i plimb pe părinții mei. Tatăl meu are 75 de ani. A venit din Oran ca să muncească aici și n-a reușit să obțină permis de muncă. Și mi-ar plăcea să-i ofer asta. Dar mai știu că nu faptul că mi se vând cărțile va face din mine un om de bine. Și dacă am o ambiție în viață, aceasta este să devin un om de bine³².”

S-ar putea spune că o asemenea atitudine nu este decât expresia brută a narcisismului, condamnat în sine. Dar asta înseamnă să uităm că narcisismul, atâta vreme cât nu este exacerbant, este un aspect normal al vieții, de care fiecare are nevoie pentru a trăi, care este la originea stimei de sine și a încrederii în sine. Acest „narcisism de viață” este în același timp, atunci când este proiectat asupra celuilalt, o forță vitală transmisă cu fericire. Cea mai bună dovadă a acestui lucru este furnizată a contrarior: când această mândrie între o fată și tatăl ei nu (mai) există, suferința și tristețea îi iau locul.

În realitate, încă de când sunt foarte mici, fetele sunt foarte fericite să se simtă mândre de tatăl lor. Ele sunt fericite atunci când, arătând o fotografie unei prietene sau unui prieten, aud pe un ton admirativ: „Ce frumos! E tatăl tău?!” Ele sunt fericite când constată că tatăl lor este inteligent, cultivat, abil sau descurcăreț. Sunt fericite când se publică vreun articol despre el într-un ziar al firmei unde lucrează ori în buletinul informativ al asociației în care militează. Ele sunt mândre de el atunci când a fost curajos, onest și generos. Mai târziu, chiar dacă ele o arată mai puțin, chiar dacă sunt mai distante sau par mereu în dezacord, această mândrie rămâne adânc ancorată în ele. De altfel, tocmai din acest motiv, o fată își iartă cu greu tatăl atunci când nu se ridică la înălțimea a ceea ce așteaptă de la el și o decepționează.

Mândria pe care o simte o fată pentru tatăl ei este fără îndoială una din caracteristicile cele mai frapante pe care mi-a fost dat să le observ de-a lungul practicii mele profesionale. Cel mai adesea, sentimentul este reciproc și tații încearcă și ei o imensă mândrie pentru fiica lor. Fără să o recunoască mereu cu ușurință, ei vor fi încântați ca cineva să laude inteligența ori frumusețea fiicei lor. Priviți fața unui tată care o însoțește pe fiica lui în timpul ceremoniei de căsătorie a acesteia. Desigur, este vorba de o zi excepțională, de un moment deosebit de fericit, dar, dincolo de asta, strălucește o fericire și o mândrie care nu scapă nimănui. Nașterea unui copil va fi un alt moment de mândrie împărtășită, mai întâi pentru cuplul de părinți, evident, dar și pentru fiica devenită mamă și pentru tatăl ei devenit bunic.

Mândria pe care o fată se bucură să o simtă gândindu-se la tatăl ei este dublă: ei îi place să fie mândră de el, dar îi place la fel de mult ca el să fie mândru de ea. De când e foarte mică și de-a lungul întregii vieți, ea va fi stăpânită de această dorință, dar, devenită femeie, un alt bărbat este lângă ea: soțul, prietenul sau iubitul, căruia trebuie să-i dea locul care i se cuvine. O femeie și tatăl ei trebuie să fie atenți la enervarea și chiar la gelozia pe care ar putea să le suscite acestui bărbat legăturile foarte apropiate dintre ei: mândria lor reciprocă riscă, într-adevăr, să-i rănească acestuia narcisismul. Bărbații sunt mereu gata să se simtă în competiție. Așa sunt făcuți ei. Inutil să mai adăugăm ceva.

O permanentă susținere.

Altă constatare: femeile așteaptă, toată viața, ca tatăl lor să fie puternic, prezent în momentele dificile ale existenței lor și să manifeste o înțelegere pașnică a evenimentelor declanșate uneori chiar de ele însele. Să ascultăm povestea lui Camille pentru a înțelege mai bine.

Camille și soțul ei traversează acea faimoasă perioadă de criză de la mijlocul vieții. Cuplul are trei copii, două fete și un băiat care sunt destul de „reușiți”, chiar dacă fata cea mare le dă mai multă bătaie de cap de când a intrat în criza adolescenței. Această femeie de patruzeci de ani, eficientă și activă, nu mai crede în căsnicia ei de ceva timp: tensiunile, conflictele, dezacordurile au distrus iubirea, spune ea. Înainte de a lua o decizie, se hotărăște totuși să vorbească despre asta cu singura persoană în care ea are cu adevărat încredere: tatăl ei. Știe că-i va da un sfat bun; chiar dacă îl apreciază pe soțul ei, el va ști să judece cum trebuie situația și să o susțină. O revăd după ceva timp: ceea ce anticipase s-a confirmat. Tatăl ei n-a încercat să ia partea nimănui. Nu l-a condamnat nici pe soțul ei, nu i-a reproșat nici ei faptul că uneori este prea exigentă și vrea mereu ca totul să meargă bine. El i-a spus simplu: „Dacă îți iubești soțul, rămâi cu el; dacă nu, părăsește-l. Știu că vei face alegerea potrivită, în acord cu ceea ce simți cu adevărat.” Camille mi-a spus că se gândise atunci că, într-adevăr, viața nu era un lung fluviu liniștit, iar cel mai important este să-i iubești pe cei cu care trăiești, dincolo de probleme și conflicte, și mai ales să ai mereu o susținere reciprocă în caz de dificultăți: „Este ceea ce a găsit mama mea la tata și eu de asemenea; nu există nici un motiv pentru ca eu, să nu fac la fel cu soțul meu.” Relația pe care Camille a putut s-o perceapă la părinții ei și „soliditatea” tatălui ei i-au permis să-și depășească propria criză conjugală: ea a primit susținerea pe care o aștepta de la tatăl ei.

Cum să poți iubi un bărbat diferit „Singurul bărbat capabil să o impresioneze era cel care îi era superior prin inteligență, reușită și experiență.” Acestea sunt cuvintele pe care le spune despre Charlotte Bronte biografa ei, Margot Peters. Și aceasta, din cauza orgoliului personal, cum o sugerează această afirmație, sau pentru că aceste calități, pe care ea și le recunoștea, nu-i aparțineau ei în abisul propriului inconștient, ci erau ale tatălui ei, pe care această femeie, scriitoare engleză de prim-plan, n-a acceptat niciodată să-l înlocuiască cu un alt bărbat? Tot din cauza legăturii cu tatăl lor, femeile îi vor repera, potrivit unui studiu științific american³³, din-tr-o singură privire, pe

bărbații care li se par că pot fi tați buni? În legătură cu acest subiect, îmi amintesc vorbele unui coleg care afirmase într-o zi în public că divorțul îi părea cea mai bună ieșire posibilă dintr-o primă uniune, deoarece cauți mereu în ea imaginea mamei, dacă ești băiat, și imaginea tatălui, dacă ești fată: numai după această primă experiență, poți așadar, după părerea acestui coleg, să-ți alegi liber un partener.

Mai multe ipoteze au fost avansate pentru a explica de ce unele fete aleg bărbați care seamănă puternic cu tatăl lor. Pentru unii, ar fi consecința unui complex Oedip neterminat; pentru alții, ar fi aproape o fantasmă incestuoasă inconștientă; pentru alții, ar fi vorba despre o „atracție genetică naturală³⁴”. Mi se pare că răspunsul poate fi găsit, cel puțin parțial, în altă parte.

Nu mai trăim în epoca victoriană, femeile nu se mai căsătoresc cu un bărbat pe care nu îl iubesc, ele nu mai trebuie să se căsătorească cu orice preț. Acest liber-arbi-tru, această liberă alegere este cu siguranță un semn de progres. Așa stând lucrurile, numărul tot mai mare de femei nemulțumite și al despărțirilor care rezultă din aceasta este un fapt inevitabil. Tot așa cum este indiscutabilă nostalgia iubirii și a tandreței pe care femeile aflate în terapie mărturisesc că o încearcă pentru acest tată mitic, tatăl idealizat al copilăriei lor. Mi se pare că apropierea dintre aceste două constatări ne permite să spunem că nu e suficient să fi fost iubită de tată pentru a deveni o fată sau o femeie împlinită. În acest domeniu, tatăl are o altă datorie, pe care nu trebuie s-o neglijeze niciodată: aceea de a o autoriza pe fiica lui să plece, să-l părăsească.

Cum să te poți desprinde de imaginea tatălui.

Anna are 30 de ani și traversează o perioadă dificilă. De doi ani, trăiește cu Adrien, un băiat de vârsta ei. Este pentru prima dată când este îndrăgostită de un băiat de acest gen. Mai înainte era mereu atrasă de tineri fanteziști care aveau eșecuri la școală, apoi la instalarea în viața de adult, deși erau complet capabili să se descurce. Adrien este un tânăr absolvent al Sco-lii Naționale de Administrație, este serios, calm, inteligent și îi oferă liniște. Totuși, treptat, vechii demoni ai Armei ies din nou la iveală. La o petrecere, ea regăsește un „ex”, Vincent, de care a fost foarte îndrăgostită și pe care l-a părăsit pentru că nu făcea nimic, în afară de faptul că fuma „joint” -uri trăind pe spinarea părinților. Ea este atunci cuprinsă de dorința incontro-labilă de a-l revedea, ceea ce și face în weekendul următor, când Adrien este plecat din oraș din motive profesionale. Relația lor amoroasă și sexuală este reluată. Anna se simte vinovată, dar în același timp se simte din ce în ce mai puțin bine cu Adrien, căruia nu are totuși nimic să-i reproșeze. Într-o zi, tatăl ei află din întâmplare că ea se vede din nou cu Vincent în secret și îi spune: „Nu începe din nou să faci greșeli, nu le repeta pe cele pe care le-am făcut eu la vârsta ta.”

După ce mi-a povestit această scenă, Anna continuă și îmi spune o altă frază a tatălui ei care a marcat-o la fel de mult. Era în urmă cu mai mulți ani, cu ocazia unui examen prin care își încheia studiile, și el i-a spus: „Dacă îți iei examenul, vei putea să mă ajuți în cabinetul meu de arhitectură.” Propunerea părea anodină, și totuși. Anna știe că tatăl ei o adoră. Ea însăși s-a simțit mereu foarte apropiată de tatăl său, uneori prea mult. Astăzi, ea înțelege că a interpretat această afirmație ca pe o expresie a dorinței tatălui ca ea să nu-l

părăsească niciodată și să rămână toată viața lângă el. A conștientizat atunci că alegerea iubiților ei, cei cu care nu avea nici un viitor, nu era fără semnificație. Invers, într-o asemenea configurație, Adrien a fost primul bărbat cu care și-a imaginat că-și poate trăi viața ei, el fiind atât de diferit de tatăl său; era de asemenea primul bărbat care risca să rupă definitiv legătura cu tatăl ei. Dar, în orice caz, cum ar fi putut ea să iubească un alt bărbat în afară de tatăl ei alegând băieți imaturi sau un bărbat care s-o oblige să se despartă în mod real și simbolic de „tatăl” ei?

După cum se vede din povestea Armei, relațiile care o leagă pe o fată de tatăl ei se construiesc de-a lungul copilăriei, al adolescenței și, de asemenea, mult după aceea. Ele devin mai complexe pe măsură ce trece timpul, și viața, continuând să fie marcate profund de iubirea din copilărie, făcând dovada evoluției acestei iubiri în adolescență, cu noile ei exigențe de pudoare, de recunoaștere și de independență și, în sfârșit, reflectând nevoia unei identități de femeie bine asumată într-un sentiment de libertate, singurul care permite întâlnirea cu un alt bărbat. În definitiv, după ce am ascultat atâtea fete și atâtea femei vorbindu-mi despre relațiile cu tatăl lor, mi se pare că nu greșesc dacă afirm că, pentru a fi fericite, ele au nevoie să-i spună tatălui lor: „Te iubesc, dar lasă-mă să mă descurc singură și eliberează-mi, cu ajutorul mamei,” pașaportul de feminitate „.”

De la cuvinte regretabile la răni dureroase.

Am întâlnit numeroase fete care mi-au vorbit despre relațiile fericite pe care le-au putut avea cu tatăl lor, dar am întâlnit și altele care mi-au vorbit despre aceasta cu amărăciune, furie sau tristețe. Incontestabil, un tată o poate face nefericită pe fiica lui. Vom vedea cum cea mai directă consecință, chiar dacă nu este una ineluctabilă, este dificultatea fetei de a găsi dragostea unui bărbat.

Relația „normală” a fiicelor cu tatăl lor nu este lipsită nici de probleme, nici de dificultăți pasagere, aceasta este un fapt, dar ceea ce vreau eu să abordez aici sunt cazurile în care legăturile dintre o fată și tatăl ei sunt sursa unei reale și profunde suferințe. Unele cazuri pot părea paradoxale, cum e cel când un tată iubește prea mult; altele sunt ușor de înțeles, cum ar fi absența, dispariția precoce sau refuzul unui tată de a pune capăt unui conflict mai mult sau mai puțin îndelungat ori puternic cu fiica lui. În fine, mai există și comportamentele paterne insuportabile, în situațiile extreme de reale violențe fizice sau sexuale.

O suferință paradoxală: tații care iubesc prea mult.

Un tată își iubește prea mult fiica dacă îi acordă în mod evident un loc mai important decât celorlalte femei din viața lui. Poate fi susținut paradoxul că un tată care își iubește prea mult fiica o poate face nefericită? Eu cred că da.

O dragoste care sufocă.

Louis-Prosper Claudel, tatăl lui Camille, al cărei destin strălucit și tragic este cunoscut*, nu era prea apropiat de scumpa lui fiică atunci când îi șoptea la ureche: „Tu ești micuța mea vrăjitoare?” 1 Moș Goriot, atât de disponibil, atât de generos, după cum ni-l arată romanul lui Balzac, nu era el prea iubitor? Un tată poate, în mod involuntar, să o împiedice pe fiica lui să-și câștige

independența, să scape de sentimentul inconștient de culpabilitate pe care îl încearcă mereu în fața iubirii pe care el i-o poartă și să o împiedice uneori să-și afirme punctele de vedere proprii sau opoziția. Acest tată transgresează, fără să vrea bineînțeles, necesara diferență dintre generații și creează, fără să știe, un sentiment apăsător. Le-am auzit de multe ori pe femei spunând: „Tatălui meu i-a fost prea teamă că nu-l iubesc”. Este adevărat că unii tați își manifestă în mod excesiv temerile de a pierde o parte din tandrețea pe care o

* Camille Claudel – sculptoriță franceză (1864-1943), sora scriitorului Paul Claudel. A fost foarte apropiată de tatăl ei, un om extrem de sensibil, care a susținut-o în cariera artistică. A fost eleva lui Auguste Rodin, cu care a avut o relație amoroasă. După ruptura cu el, destinul ei a luat o întorsătură tragică. Atinsă de demență, ea și-a petrecut ultimii 30 de ani din viață într-un azil de alienați mintal. (N. T.)

Primesc de la fiica lor. Ei sunt atunci gata, într-un mod foarte stângaci, să facă totul pentru a o mulțumi.

Un tată care își iubește vrea mult fiica poate să o facă nefericită, să o culpabilizeze și riscă să accelereze o distanțare din partea ei. Tații pot atunci să pluseze cu atenții neîndemânatică sau să se plângă de răceala sau ingratitudea fiicelor lor. Fata, fugind de dragostea prea puternică a tatălui ei, își manifestă angoasa prin iritabilitate, ba chiar prin comportamente uneori ostile, pe care se simte obligată să le adopte pentru a se distanța. Se formează astfel un cerc vicios în detrimentul fiecăruia dintre ei.

Un sentiment de omnipotență indus.

Un tată care își idolatrizează fiica poate, în mod paradoxal, să provoace apariția la aceasta a unui sentiment de omnipotență care o face dezagreabilă prin exigențele pe care le exprimă. Aurelia, în vârstă de 15 ani, vine la ședințele de terapie însoțită de mama ei. Motivul aparent al vizitei ei este un profund dezacord și certuri constante între ele. Aurelia îi reproșează mamei ei că stă mereu cu ochii pe ea, că n-o interesează decât de rezultatele ei școlare, că nu o lasă să se vadă cu prietenii și că, mai ales, consideră că iubitul ei, pe care-l cunoaște de puțin timp, nu poate avea decât o influență nefastă asupra ei.

Mama lui Aurelia se apără în fața acuzațiilor. Ea consideră că fiica ei se comportă de parcă ar fi mai mare decât este în realitate, că nu-și asumă nici o responsabilitate acasă, că se crede „o regină”, că nu dă nici un ajutor, că este, într-un cuvânt, o ființă „groaznică”.

Pe măsură ce întrevăderea se derulează, tonul e tot mai ridicat. Mi-e foarte greu să intervin și, de fiecare dată când încerc să o fac, am sentimentul că efectul este contrar celui pe care încerc să-l obțin. Dezacordul dintre ele, și pot spune chiar disputa, e tot mai vizibil. Reușesc totuși, la un moment dat, să pun o întrebare: „Tatăl tău, Aurelia, soțul dumneavoastră, doamnă, ce crede despre asta?” Mama îmi răspunde că fiica sa se consideră mica prințesă a tatălui ei și că acesta din urmă este singurul responsabil de acest lucru. Ea se lansează atunci în lungi diatribe împotriva soțului ei. Aceste critici la adresa soțului, exprimate violent și pasional, par să le pună subit pe fiică și pe mamă în acord. Aurelia intervine pentru a adăuga: „Oh, da! În orice caz, mă iubește așa de mult, că nu e niciodată lângă mine.” Le propun o a doua întrevădere, de

data asta în prezența acestui bărbat. Amândouă consideră că acest lucru va fi dificil. După două întâlniri ratate, o primesc în sfârșit pe Aurelia împreună cu mama și tatăl ei. Acesta din urmă mi se pare un tip șters; unele din atitudinile și vorbele lui dau impresia unei mari apropieri de fiica lui. El spune, de exemplu, că fiica lui se înfurie uneori și poate fi chiar violentă cu mama ei: „Cu siguranță, nu gândește cu adevărat ceea ce spune”, adăugând de câteva ori, ca o scuză: „Așa-i adolescența!” Aurelia afișează un zâmbet ironic, din care nu înțeleg dacă se răzbună pe mama ei și încearcă plăcerea de a ieși învingătoare din confruntarea cu ea sau dacă îi arată astfel tatălui ei că îl domină.

Un detaliu mă frapase totuși încă de la prima mea întâlnire cu Aurelia și mama ei: adolescenta purta o șapcă din velur negru, elegantă, și care îi dădea, în ciuda unei laturi de băiețoi, un farmec feminin incontestabil. În timpul acestei a doua întrevederi, Aurelia poartă aceeași șapcă. Așa cum fac adesea, la un moment dat, îl întreb pe tată ce profesie are. Nu mică mi-a fost surpriza să aflu că meseria lui îl obligă să poarte în mod regulat o șapcă! Nu mă pot împiedica, întorcându-mă când spre unul, când spre celălalt, să nu le spun zâmbind, uitându-mă la șapca lui Aurélie: „Se pare că aveți multe lucruri în comun!” De data asta, Aurélie râde de-a binelea. În schimb, tatăl ei nu pare să fi înțeles aluzia, spre deosebire de mama, care adaugă: „Vedeți, v-am spus doar, regele și prințesa.” Mă gândesc în sinea mea că regele e gol. Într-adevăr, fiica lui pare să domine relația. Acest tată nu poate, așadar, să înlătore disensiunile dintre soția și fiica lui; s-ar putea chiar spune că, inconștient, aceste disensiuni îi sunt de folos, fiindcă îl scutesc să intre în conflict direct cu nevasta lui. Sistemul este bine instalat și doar înțelegerea acestui sistem de către cei trei protagoniști va permite fiecăruia să-și reia locul, să-și exprime resentimentul în fața celui cărui i se adresează în realitate și să meargă mai departe.

O fată caută pur și simplu să fie iubită de tatăl ei; cel mai adesea, ea reușește să facă asta, dar acționează ca un copil, cu spontaneitate și fără gânduri rele ascunse. În ceea ce-l privește pe tată, el este un adult, dar poate să ajungă să seducă „prea mult”, fie din cauză că are el însuși o imensă nevoie de afecțiune, fie într-un moment pervers în care neagă distanța dintre copil și adult. Trecerea de la limbajul tandreței la cel al pasiunii riscă atunci să dea naștere unei periculoase ambiguități. Fără să meargă până acolo, un tată poate să-și iubească prea mult fiica, fără a avea vreo ambiguitate sexuală, ci doar pentru că el n-o are decât pe ea și pentru că ea e singura ființă din lume care îi dăruiește dragostea de care are nevoie.

Legături dureroase, dar comprehensibile.

Este vorba despre legături în care suferința provine dintr-o situație în mod obiectiv dureroasă.

Tatăl absent în romanul ei Gamines, Sylvie Testud² povestește despre dispariția tatălui, care a fugit, abandonând-o pe mama ei. De la tatăl ei n-a păstrat decât o urmă minusculă: „Am pus fotografia lui în buzunarul de la spate al jeansilor și am stat pe ea timp de treizeci de ani. Nu am tată, dar nu mi pasă, asta e.” Această aparentă forță de caracter nu se întâlnește prea des; în general, o fată nu-și iartă tatăl că n-a fost lângă ea, fie pentru că a dispărut

prematur, fie, ca în cazul lui Hortense, pentru că a fost absent în copilărie. Ea își va manifesta furia într-un mod neașteptat, surprinzător și pentru ea însăși.

Hortense îmi povestește o întâmplare care a marcat-o foarte mult. Când era mică, tatăl ei a plecat trei ani în străinătate din motive profesionale, nerevenind în Franța decât sporadic. La capătul celor trei ani, el s-a întors în sfârșit în sânul familiei. Ea își amintește foarte bine că avea 10 ani și că, în ziua întoarcerii, revederea a decurs rău. Ea era cu siguranță foarte enervată, fusese insuportabilă și, în definitiv, spunea ea, se pregătise pentru o decepție. Deși ar fi trebuit să se bucure, ea păstrase o amintire urâtă despre întoarcerea tatălui ei. Acest lucru o făcuse ca toată tinerețea să păstreze o ranchiună încă vie față de tatăl ei.

Tatăl „etern” 3

Astăzi, în marea majoritate a cazurilor, decesul tatălui survine la o vârstă la care copilul, în cazul de față fata, este deja bine instalat în viața adultă. Astăzi, dispariția unui tată se produce în general din ce în ce mai târziu. Această evoluție poate, fără îndoială, să diminueze durerea doliului, însă travaliul doliului continuă să fie o realitate. Dar, în diferite cazuri – pierderea unei mame sau a unui tată pentru un fiu, pierderea unei mame sau a unui tată pentru o fiică – ținând cont de particularitățile fiecărei povești, experiența mea mă face să cred că, pentru o fată, cea mai dureroasă pierdere este cea a tatălui.

O profundă suferință la moartea tatălui nu înseamnă în mod obligatoriu că tatăl și fiica aveau o relație fericită, lipsită de orice conflict sau de reproșuri ale fiicei. Dispariția tatălui pare a fi momentul în care întregul atașament reînvie, indiferent care a fost calitatea relației. Impactul pierderii tatălui le poate face pe unele femei să se simtă mai puțin disponibile în viața lor conjugală sau familială. Asta poate justifica lipsa lor de atenție, de disponibilitate, de toleranță în viața profesională. Unele simt timp de mai multe luni o adevărată stare de rău, iar altele, în cazuri mai rare, ce-i drept, cunosc o „mică” depresie, în afara cazului când e vorba de o dispariție prematură, din fericire, ele se obișnuiesc treptat cu doliul.

Dispariția prematură.

Cazul dispariției premature a tatălui merită, într-adevăr, să fie tratat separat. Diane Middlebrook⁴ este autoarea unei cărți foarte frumoase despre legendarul cuplu literar american Sylvia Plath și Ted Hughes, respectiv poeta și scriitorul căsătoriți pentru a fi împreună la bine și la rău. Când Ted Hughes o părăsește pe Sylvia Plath în 1963, ea dă drumul la gaz și se sinucide. Avea atunci 31 de ani. Diane Middlebrook ne face să înțelegem că Sylvia „murise” cu mult înainte. Tatăl ei, frumosul Otto Plath, emigrat din Dantzig în Statele Unite, a murit când ea avea opt ani, în urma complicațiilor provocate de un grav diabet. Ea nu va înceta să-l cheme în ajutor pe mult iubitul ei daddy: „Tată, tată, consolează-mă!”, strigă ea printre suspine în fața psihiatrilor pe care îi consultă încă din adolescență din cauza depresiei și a tentativelor de sinucidere. Este frumoasă, revoltată, ar vrea să fie ea însăși, dar se pare că trebuie să aleagă mereu între scriitură și moarte.

Când a fost ales, în 1984, „poet laureat” (un titlu decernat pe viață și prin care devii membru al Casei Regale a Angliei), Ted Hughes a mărturisit:

„Energia, niciodată diminuată, a Sylviei Plath a avut asupra vieții mele o influență majoră” 5. Dar de unde provenea această energie, dacă nu din disperarea de a-și fi pierdut tatăl prea de tânără?

Sibylle Bedford, scriitoare și jurnalistă (a consemnat câteva mari procese, printre care cel al lui Jack Ruby ucigașul presupusului asasin al lui John Kennedy), și-a pierdut tatăl la vârsta de șapte ani. Consecințele acestei pierderi, în afara gustului pentru scris, sunt diferite de cele menționate în cazul Sylviei Plath. În legătură cu autobiografia acestei scriitoare, *Sables mouvants*, jurnalista Josya-ne Savigneau scrie: "Nomadă iubitoare de lux, europeană absolută, cosmopolită poliglotă, amatoare de călăto.

Reziliență și rezonanță.

Importanța legăturii care există între o fetiță și tatăl ei face din dispariția acestuia din urmă un veritabil traumatism, dar știm, mai ales grație lui Boris Cyrulnik⁷, că există factori de reziliență și de rezonanță. Primii permit ființei umane să se elibereze de traumatismele precoce; celelalte arată că cicatricea va rămâne mereu.

Pauline, o tânără foarte simpatică, a venit să mă vadă când și-a început viața profesională, pentru că nu se simțea în stare să înfrunte mizele unei vieți de adult: să exercite cu plăcere și în mod constant o meserie, să aibă o relație prelungită cu un bărbat. Când am văzut-o pentru prima oară, am crezut-o mai tânără decât părea. Trebuie să spun că era îmbrăcată și pieptănată ca o adolescentă. Nu i-am spus-o, dar nu m-am mirat când, în timpul primei întrevederi, mi-a relatat foarte spontan – și, se pare, pentru a se ușura – povestea ei. Tatăl ei murise de cancer când ea avea opt ani și încă se mai gândea adesea la asta. Cultiva chiar aceste gânduri pentru a păstra amintirea tatălui ei: „Pentru mine, este ceva intim.” Nu voia rii, gustul o purta către persoane mai în vârstă decât ea: „În prietenii și iubirile mele, am căutat întotdeauna persoane mai în vârstă.” Problema e că, o dată cu trecerea timpului, nu mai rămâne nimeni ca să răspundă unor asemenea înclinații.⁶ Cum să nu faci legătura între acest gust pentru persoane mai în vârstă decât ea și pierderea tatălui, un aristocrat neamț, atât de iubit, pe care un tată vitreg britanic, căsătorit de conveniență cu mama ei italiancă, nu l-a înlocuit niciodată?

Ca mama ei să știe că mergea la psihanalist: „Mi-e teamă să nu creadă că n-a făcut tot ce putea pentru mine după decesul tatălui meu. Ceea ce am să vă spun e personal, îmi iubesc mama, dar nu vreau ca ea să-mi cunoască toate gândurile. Este ca și cum ar intra în baie fără să bată la ușă și m-ar vedea goală.”

Pauline fusese așadar crescută de mama ei, ca și fratele ei mai mic, care, după părerea ei, fusese mult mai curajos. Ea nu făcuse decât să-și continue studiile cu mai multă sau mai puțină ușurință. În adolescență, deși a rămas foarte apropiată de mama ei, ea recunoaște că s-a comportat foarte provocator și că i s-a împotrivit mult, fără îndoială, spune ea astăzi, fiindcă îi admira curajul de care dăduse dovadă și se simțea vinovată că ea nu este atât de puternică. Era foarte sociabilă cu oamenii de vârsta ei, dar suferea că nu are

prietenii statornice. De unde venea această frică de a avea o relație intimă? Îi era teamă ca aceasta să nu se întrerupă din nou prematur?

Făcuse studii de Drept pentru a deveni avocat, ca tatăl ei. Repetase anul de două ori, dar, cu toate astea, reușise să-și termine studiile și să-și ia diploma. Era momentul pe care-l alesese ca să fie ajutată. Acceptase rapid ideea că avea în ea dorința de a reuși, de a se simți bine în pielea ei, așa cum dorea mama ei, dar și de a fi așa cum i-ar fi plăcut tatălui ei. Simțea adesea, spunea ea, nevoia să i se spună ce trebuia să facă, asemenea unei fete. În acele momente, realiza, mai mult ca niciodată, cât îi lipsea tatăl ei. Dispariția prematură a unui tată poate, ca în cazul lui Pauline, să-i provoace unei fete, fără ca ea să fie cu adevărat conștientă de asta, o oarecare dificultate în a crește și în a-și găsi autonomia.

Când el nu vrea să cedeze.

Nimeni nu va nega faptul că relația unei fiice cu tatăl ei este marcată de dispute, de conflicte și uneori chiar de adevărate rupturi. Există chiar, în unele situații, multă violență. Totuși, în marea majoritate a cazurilor și oricare ar fi fost problemele anterioare, o fată va dori mereu, într-un moment sau altul, să aplaneze conflictele cu tatăl ei. Din nefericire, acesta din urmă nu vrea mereu asta, fie că s-a simțit prea rănit, fie că a fost prea decepționat, fie că e prea orgolios sau prea încăpățânat.

„N-am îmbrățișat alegerea tatălui meu”

Tatăl lui Mărie este florar. De-a lungul anilor, el și-a deschis mai multe florării. Când copiii lui au crescut, a dorit ca ei să vină să lucreze cu el pentru a-l ajuta și pentru a-și extinde afacerea. Mărie are doi frați care și-au întrerupt studiile și s-au supus dorinței tatălui lor. Dar ea a refuzat. Pasionată de literatură, voia să se facă profesoară. Cu multă tenacitate și tărie de caracter, s-a opus tatălui ei, ajungând să se certe cu el. Și-a realizat dorința. Acum e profesoară și e fericită să-și exercite profesia. Are totuși sentimentul că tatăl ei îi poartă pică în continuare fiindcă i-a înșelat așteptările. A avut mai multe tentative de a se apropia de el, dar acesta a rămas distant. Ea are sentimentul că el nu-și va schimba niciodată atitudinea în ceea ce o privește. Tatăl lui Mărie nu este în război deschis cu fata lui, dar ea se teme că nu-i va ierta niciodată dorința de autonomie, totuși cât se poate de firească.

„în ciuda tuturor eforturilor.”

Povestea lui Sarah este diferită și mai violentă. Războiul cu tatăl este pricinuit de căsătoria ei cu un bărbat pe care el nu-l acceptă absolut deloc. Ea admite că, prin această alegere, a fost, fără îndoială, mai mult sau mai puțin provocatoare, dar nu înțelege totuși ca, după atâția ani, tatăl ei să nu poată depăși diferendul dintre ei, așa cum își dorește ea. Ba chiar și-a convins soțul să se angajeze într-un domeniu profesional menit să-l satisfacă pe tatăl ei. N-a ajutat la nimic. Ea suferă și se simte sfâșiată între sentimente opuse: să-și părăsească soțul, deși îl iubește, pentru a potoli mânia tatălui său, care nu se va schimba niciodată, sau, dimpotrivă, să rupă orice relație cu el.

Dacă povestea lui Mărie și cea a lui Sarah diferă, consecințele sunt aceleași: tații lor par să nu mai vrea să se împace niciodată cu ele, în ciuda eforturilor pe care ele le-au făcut. Ce-i de făcut așadar atunci când un tată nu

vrea să facă pace? O fată care suferă din acest motiv trebuie să se resemneze, să renunțe la dorința de împăcare și să se detașeze sau trebuie să continue să gândească la faptul că timpul lucrează în favoarea ei și să-și arate cu tenacitate dorința de tandrețe și de afecțiune? Desigur, nu există un răspuns, într-atât cazurile și situațiile sunt diferite unele de altele. Totuși, un lucru este sigur: o fată nu va regreta niciodată că a făcut primul pas spre tatăl ei, oricare ar fi rezistența acestuia. Lui îi revine apoi sarcina de a-și asuma responsabilitatea actelor sale, a deschiderii lui sau, dimpotrivă, a autoexilării în spatele unor ziduri pe care singur le-a ridicat.

De la cuvinte regretabile la răni dureroase 133 Legăturile care sunt sursă de nevroză.

Legăturile care sunt sursă de nevroză pot fi mult mai puțin evidente decât cele pe care le-am evocat mai înainte. Ele sunt parțial la originea unei suferințe ale cărei cauze subiectul nu le înțelege imediat. Propun să deosebim două tipuri de situații conflictuale, în parte inconștiente: când miza principală se situează direct între tată și fiică și când aceasta se situează în triangulația tată, mamă și fiică.

Prea marea presiune psihică a tatălui.

Experiența mea profesională m-a învățat că tații puteau fi tentați să stabilească cu fata lor trei moduri de relație cu consecințe dureroase: tentația „strict imperativă”, tentația „proiectivă” și tentația „regresivă”. Unii tați pot fi stăpâniți de o tentație „erotică”, ce riscă nu atât să-i facă să sufere, cât să le distrugă pe fiicele lor. Despre asta, voi vorbi mai încolo.

— Tentația strict „imperativă” se referă la tații ale căror principale schimburi cu fiica lor consistă în a-i explica, în termeni tehnici, ce trebuie să învețe, să spună, să nu spună, să facă, să nu facă, cu cine trebuie să se întâlnească, pe cine nu trebuie să frecventeze etc. Se spune că ea este strict „imperativă”, căci nu lasă loc altor schimburi, mai intuitive, mai afective. Acestei tentații strict educative i se asociază în general o tentație modelatoare: „Fă ca mine. Pe timpul meu. Părinții mei m-au învățat că. Dacă vrei să reușești.” Copilul, în cazul de față fata, pentru a continua să se simtă iubită, atunci când este sensibilă, percepe aceste sfaturi ca pe niște dictate cărora nu are dreptul să li se sustragă. Ea devine atunci subiectul unui conflict interior care îi ghidează puternic viața: „Vreau să fiu liberă, dar, dacă nu-i fac pe plac tatălui meu, el n-o să mă mai iubească.”

— Tentația proiectivă este diferită de precedenta, dar consecința poate fi asemănătoare. Tatăl vrea ca fiica lui să fie și să realizeze ceea ce el n-a putut să fie și să realizeze. Nu mai e: „Fă ca mine”, ci „Fii ceea ce eu n-am putut să fiu”. Proiecția unui ideal asupra fiicei lui reprezintă aici motorul principal și cvasiconstant al relației tatălui cu copilul său. Consecința acestei tentații proiective este într-adevăr apropiată de cea a tentației strict imperative, căci ea lasă puțin loc individualizării fetei, libertății de a fi ea însăși și posibilității de a fi influențată de alte modele sau de alte întâlniri.

— Tentația regresivă se întâlnește la tații dominați atât de mult de impulsul lor erotic sau agresiv, încât fug de orice contact cu fiica lor, care ar

putea să le scoată la iveală fragilitatea. Pentru a se apăra psihic, ei se pot arăta foarte distanți, ba chiar dezinteresați de funcția lor paternă.

Acestor trei tentații ale tatălui le corespund trei sentimente ale fiicei: cel de a nu fi niciodată suficient de apreciată, cel de a nu fi niciodată considerată fiica ideală și, în sfârșit, cel de a nu exista pentru tatăl său.

Caut cu disperare stimă.

O fată este întotdeauna decepționată de a nu fi la înălțimea speranțelor tatălui ei. Dar această speranță pune probleme atunci când este excesivă. O colegă⁸ povestește cazul unei paciente care, atunci când era mică, își făcea temele cu tatăl ei. Acesta se enerva foarte ușor și adesea ajungea să-i tragă câteva palme la fund. Pentru că se încăpățâna, evident, să rămână surdă la explicațiile pe care i le dădea tatăl ei, și terorizată fără îndoială de acesta, ea lua în mod frecvent note proaste. Se înțelege de ce l-a clasat ulterior pe tatăl ei în categoria taților autoritari. Devenită adult, ea prezenta o tulburare care o jena foarte tare: încurca în mod frecvent cuvintele și îi era greu să se facă înțeleasă. Un tată nu trebuie să uite niciodată că, dincolo de aparențe, o fiică încearcă mereu să fie la înălțimea dorințelor lui. Dacă ea are sentimentul că nu reușește, va fi foarte adesea obsedată de gândul: „Nu voi reuși niciodată!” Acest gând riscă să se generalizeze la întreaga ei existență și la tot ceea ce face.

Dar un alt sentiment poate rezulta din faptul că nu este niciodată la înălțimea dorințelor tatălui: ura. Într-adevăr, tentația strict imperativă poate genera unei fiice sentimentul dureros că tatăl ei nu o respectă. Am subliniat deja cât de mult are nevoie o fată să simtă respect din partea tatălui. Din nefericire, tații nu se gândesc mereu la acest aspect. Ei pot, involuntar, dar uneori și voluntar, ceea ce e mai grav, să se uite într-un fel, să spună ceva, să facă un comentariu care pentru ei n-are mare importanță, dar care rămâne întipărit în memoria copilului, a adolescenței sau a tinerei femei. Această lipsă de respect poate atinge toate domeniile vieții, dar atacă mereu, mai mult sau mai puțin, femininul. Atitudini sau vorbe autoritare repetate sunt înțelese, de la o anumită vârstă încolo, de o fată ca un afront personal din partea tatălui. Evident, aceste atitudini și vorbe repetate vor fi și mai inoportune dacă sunt în mod direct îndreptate către ea. Fără îndoială, ceea ce o face cel mai mult să sufere pe o fată este ca aceste atitudini sau vorbe să aibă o conotație sexuală. Ca orice femeie, dar cu mai puțină experiență și, de asemenea din cauza legăturii filiale, aceasta simte atunci la tatăl ei tendința de a o considera un obiect.

A fi cu orice preț ceea ce el n-a putut să fie în fața unui tată stăpânit de o tentație proiectivă, o fiică poate trăi sentimentul de a nu fi niciodată fiica ideală. Un tată, ca și o mamă, poate aștepta de la fiica lui ca ea să ajungă ceea ce i-ar fi plăcut lui să fie, să aibă ceea ce i-ar fi plăcut lui să aibă sau să facă ceea ce i-ar fi plăcut lui să facă. Este normal ca un părinte să-și proiecteze asupra copiilor lui propriile idealuri. El le transmite astfel reprezentarea conform căreia viața înseamnă dorințe și așteptări, care furnizează motive de a trăi și obiective de realizare personală. Este ceea ce, în psihologie, se cheamă „idealul eului” și care permite copilului să se formeze. Și ca întotdeauna în câmpul psihologiei umane, totul e o problemă de grad. Este așadar necesar să distingem între

acest „ideal al eului”, construit prin proiecția idealurilor părinților, și ceea ce este numit „eul ideal”, care dă naștere unui sentiment de omnipotență sau de megalomanie. În cazul acestui „eu ideal”, nu se mai pune problema alegerii unui scop, despre care știi că nu poate fi atins decât parțial, și să fii totuși fericit; nu mai este vorba despre o dorință sau o fantasmă, ci de o realitate absolută, constrângătoare, antrenând un sentiment de omnipotență sau de megalomanie.

Eul ideal poate avea ca origine o presiune tiranică, mai mult sau mai puțin conștientă, din partea părinților. Tatăl o poate exersa asupra fiicei lui. Un tată ale cărui studii n-au fost prea reușite sau strălucitoare așteaptă ca fiica lui să aibă o reușită școlară, iar ea nu-i poate îndeplini cu adevărat această dorință – decât doar cu prețul unui efort deosebit de intens, care, mai devreme sau mai târziu, va duce la o criză personală sau relațională cu tatăl său. Un tată care a suferit că aparține unui mediu social modest poate căuta cu orice preț ca fiica lui să se mărite cu cineva înstărit. O tânără femeie îmi mărturisea într-o zi: „Am fost obligată să-i spun:” Totuși, n-o să-mi alegi tu soțul „.”

La un grad superior, am putut observa tinere suferind de o anorexie mentală (se știu puține lucruri despre originea acestei tulburări), dintre care unele aveau în mod incontestabil o relație deosebită cu un tată foarte exigent și idealist. Unele își considerau corpul ca fiind centrul nevralgic al imperfecțiunii lor. Ele nu știau că idealul de a slăbi și controlul strict al alimentației, în numele unei imperfecțiuni imaginare privind o anumită parte a corpului, nu era decât realizarea inconștientă și interiorizată a unei dorințe paterne de perfecțiune fizică proiectate asupra lor, întrucât, aparent, aveau o relație bună cu tatăl lor. Una dintre aceste fete mi-a povestit într-o zi, în timpul ședinței de psihoterapie, un vis semnificativ: „Eram la Londra și mă plimbam cu tatăl meu. Oamenii îl priveau și spuneau:” Ce bărbat frumos ar fi dacă ar avea treizeci de kilograme mai puțin! „Este adevărat că mereu l-am considerat gras pe tatăl meu și că l-am auzit adesea spunând:” Nu vreau să semeni cu mine, mi-ar fi plăcut atât de mult să fiu slab! „Am avut mereu sentimentul că tatăl meu făcuse o fixație pentru femeile fili-forme. În visul meu, dintr-o dată, nu mai eram eu cea care mă plimbam cu el, ci manechinul Kate Moss, despre care știu că este anorexică sau că a fost. Ei păreau să fie foarte fericiți. Nu înțeleg, fiindcă, într-adevăr, n-aș vrea să semăn cu ea.” Nu e nevoie de interpretări prea lungi pentru a descoperi dorința ascunsă din acest vis: aceea de a fi imaginea ideală constrângătoare pe care acest tată o aștepta de la fiica lui și pe care i-ar fi plăcut s-o arate celorlalți.

Dar am mai întâlnit și un alt caz. E vorba despre fete care nu sunt pasionate, dar se simt constrânse să practice una din următoarele trei activități artistice sau sportive: dansul clasic, echitația sau gimnastica. Sunt activități care, după cum se știe, cer o extremă rigoare, o exigență deosebită și o angajare totală. Am regăsit la unele dintre ele o legătură cu proiecția unui eu ideal al tatălui. E vorba despre tați care, din diverse motive, așteaptă în mod inconștient ca fiica lor să realizeze ceea ce ei resimt, la modul narcisist, ca pe o lipsă dureroasă. Totuși, spre deosebire de fetele care suferă de anorexie mentală, în cazul cărora e vorba în principal de un conflict latent cu tatăl și de

un conflict manifest cu mama, amândoi simțindu-se neliniștiți și vinovați din cauza pierderii în greutate a fiicei lor, în cazul de față, conflictul dintre tată și fiică este foarte explicit.

Tatăii în defensivă.

O fată care nu se simte recunoscută, valorizată, văzută sau înțeleasă de tatăl ei, care nu are impresia că este „reală” în ochii lui, se așteaptă să trăiască aceeași experiență și cu restul societății, al cărei reprezentant cel mai important îl consideră. Ea se întreabă dacă va putea vreodată să facă parte din această lume, din moment ce nu face parte nici măcar din viața lui, și dacă se va simți vreodată iubită sau acceptată⁹. O fată poate avea sentimentul că nu îl interesează pe tatăl ei. Ea vrea să găsească explicații simple acestui lucru: este prea egoist, i-ar fi plăcut să aibă un băiat – precum Clara, care era convinsă în visele ei că tatăl i-ar fi oferit totul dacă, din întâmplare, ea s-ar fi născut „băiat”. Dar înțelegerea acestui dezinteres este uneori mai complexă. Nu este ușor pentru o fată să se confrunte cu un tată stăpânit de tentația regresivă de care vorbeam mai înainte. În fața unui tată distant, care se preocupă doar aparent de fiica lui sau care nu se ocupă de ea decât din punct de vedere financiar, este greu pentru o fată să înțeleagă că, în realitate, lui îi e frică de o relație prea apropiată și că adoptă o atitudine defensivă fobică. Ea poate, pur și simplu, să interpreteze comportamentele, bazate pe această frică, ca o lipsă de interes față de ea, ceea ce o face să-și pună întrebări despre ce este ea, ce a făcut sau ce a spus ca să merite o asemenea atitudine. Ea poate, de asemenea, în cazul unei separări a părinților, să creadă că tatăl ei o consideră prea apropiată de mama sa sau că îi seamănă prea mult și că o face să plătească pentru o problemă care nu o privește. E și cazul lui Ophelie, care îmi spune, într-o zi: „În realitate, cred că tatăl meu nu mai este interesat de mine de mult timp.” Aparent, ea are motive să creadă acest lucru. Când îi telefonează tatălui, el nu îi răspunde întotdeauna. Când, în adolescență, ea a reușit la un examen, el n-a felicitat-o. Când a aflat că a fost admisă la o școală de comerț, el i-a spus: „În sfârșit, acum o să lucrezi și tu!” Amintirile de la rarele mese de prânz luate cu tatăl ei sunt mai degrabă dureroase: el părea jenat, nu știa ce să-i spună și momentele de tăcere erau apăsătoare. Ea ajunge din când în când să-și explice acest comportament considerând că tatăl ei a fost mereu interesat în primul rând de el, de viața lui profesională și personală. În aceste momente, ea aproape că îi iartă atitudinea. Dar, cel mai adesea, se zbate între două sentimente: e supărată pe el sau e supărată pe ea însăși. Într-adevăr, părinții ei s-au despărțit când ea era foarte mică. Are sentimentul că tatăl i-a lipsit mult, că a întâmpinat multe dificultăți până să-și găsească un loc între sora și mama ei, loc pe care ar fi putut să-l găsească mai ușor dacă tatăl ei ar fi fost lângă ea. Consecințele sunt prezente și azi în relația cu ceilalți, alături de care uneori îi e greu, pe bună dreptate, să-și găsească locul.

Devenită femeie, chiar dacă și astăzi mai suferă încă din cauza atitudinii tatălui, ea simte în mod intuitiv că, dincolo de acest dezinteres manifest, sentimentele lui sunt, cu siguranță, mult mai complexe. El rămâne totuși un mister pentru ea.

Ophelie este doar un exemplu, printre altele, al unei suferințe pe care am întâlnit-o la multe fete sau femei tinere: aceea de a avea sentimentul că tații lor n-au manifestat față de ele interesul pe care erau îndreptățite să-l aștepte din partea lor. Experiența arată că, atunci când ele au înțeles că dincolo de acest interes se ascund sentimente mai complexe și că ele pot face primul pas spre un astfel de tată care are o fobie în relația cu fiica lor, relația se modifică, suferința se atenuază și poate chiar să dispară. La doi ani după ce îmi vorbise despre dezinteresul, aparent – după părerea mea – al tatălui ei față de ea, Ophelie a știut într-o bună zi să-și depășească resentimentul. Cu ocazia uneia dintre rarele lor mese de prânz, ea și-a luat inima în dinți și i-a spus cu multă teamă tot ceea ce avea pe suflet. Nu mică i-a fost surpriza, dar și bucuria, să-l vadă pe tatăl ei emoționat de ceea ce-i spunea – deși unele vorbe n-au fost prea tandre. De atunci, relația dintre Ophelie și tatăl ei nu a încetat să se îmbunătățească. Se văd mai regulat, iau prânzul împreună, iar el pare să se intereseze cu adevărat de meseria ei și chiar se întâmplă, îmi spune ea, să o sune.

Triangulațiile nefericite.

Faimosul conflict oedipian nerezolvat a făcut să curgă multă cerneală. Fără îndoială, prea multă. Asta nu-l împiedică să corespundă unor situații suficient de sugestive pentru a nu-l da uitării.

Mamele geloase din cauza relației tată-fiică.

Pentru că mama poate fi uneori percepută ca ostilă de fiica ei (culmea acestui sentiment se observă la fetele de 17-18 ani), este cât se poate de normal ca ea să poată spune, într-un moment sau altul, văzându-și fiica împotrivindu-i-se și căutând cu abilitate să se agate de tatăl ei: „Nu-l iubești decât pe tatăl tău”, „Ești ca tatăl tău”, „Sunteți făcuți ca să vă înțelegeți” etc. Este cu totul altceva când o mamă este într-adevăr geloasă pe fiica ei.

Povestea lui Camille Claudel ilustrează iar această situație: mama ei era nu doar geloasă din cauza iubirii și susținerii tatălui ei, dar, în ochii ei, Camille uzurpase locul unui fiu mai mare, Charles-Henri, decedat la șaisprezece zile după nașterea ei. Când vorbea de fiica ei Camille, această mamă o numea de altfel „uzurpatoarea”.

Diane a întreținut, fără doar și poate, o relație privilegiată cu tatăl ei. El a făcut-o mereu să rădă. Ea are sentimentul că nu au nevoie de multe cuvinte ca să se înțeleagă. Ea îi reproșează frecvent mamei ei de a fi, dimpotrivă, foarte apropiată de fratele ei. Tatăl ei are o profesie valorizantă, de care este mândră și pe care ar vrea s-o exercite și ea. Și-a început acum studiile superioare, care o vor face cu siguranță să-și îndeplinească această dorință. Mama ei l-a ajutat mult pe tatăl ei în reușita lui profesională, dar regretă că nu a făcut niște studii care să-i fi permis să aibă o profesie mai bănoasă. Ea i-a împins mereu pe cei doi copii să facă studii superioare și a reușit. Diane recunoaște că îi datorează mult mamei ei; când era copil, era împrăștiată, îi lipsea puterea de concentrare și mama ei a avut mereu răbdare cu ea. Dar, de mai mult timp, ea resimte, din contră, o gelozie incontestabilă din partea mamei, din cauza atenției pe care i-o acordă tatăl ei. Ea recunoaște că, din când în când, îl manipulează pe tatăl ei pentru ca el să se intereseze de ea și i se adresează mai mult lui pentru a o

enerva pe mama ei. Consideră că, în felul acesta, se răzbună pentru micile „răutăți” pe care le spune mama despre fizicul ei. Ea este într-adevăr, de când era mică, destul de durdulie și seamănă prin aceasta cu tatăl ei. Mama ei este o femeie drăguță, slăbuță, pentru care fizicul contează mult și îi atenuează complexul pe care îl are la nivel intelectual.

Diane își amintește că, de mult timp, atunci când vin prietene acasă la ea, mama sa o compară sistematic cu ele: haine, machiaj, tot ce are legătură cu aspectul fizic este trecut în revistă și evaluat mereu în detrimentul lui Diane. Tatăl ei, dimpotrivă, insistă mereu pe vivacitatea ei de spirit, pe umorul și, bineînțeles, pe inteligența ei. I se întâmplă, din când în când, să fie jenată de complimentele pe care i le face, fie între patru ochi, fie în fața altora. În prezența mamei, sentimentele ei sunt puțin confuze: este fericită că tatăl îi face complimente, mai ales că acestea o agasează pe mama ei, dar, în același timp, îi reproșează în sinea ei că pune gaz pe foc.

O fată poate să sufere în mod real din cauza geloziei mamei ei. Ea simte evident care îi este originea și că, în unele cazuri, ca acelea pe care le prezentăm aici, această gelozie este cauzată în mod esențial de buna relație care se stabilește între tată și fiică. Evident, se poate spune cu ușurință că suntem în plin complex Oedip. Singura problemă este că etapa oedipiană, acea criză amoroasă între fetiță și tatăl ei, este un stadiu normal al dezvoltării în copilăria mică, este spontan, natural și în mare parte inconștient. Cu totul altceva se întâmplă însă în situațiile comparabile cu cea a lui Diane. Relația cu tatăl trece, în mod obligatoriu, parțial, prin mamă. O fată își respectă tatăl în funcție de cât de mândră se simte de el, dar și în funcție de ceea ce mama ei îi transmite implicit. Dacă mama este prea geloasă pe relația tată-fiică, ea n-o să vrea să faciliteze această legătură și va putea chiar, mai mult sau mai puțin conștient, s-o împiedice, fie în mod direct, prin ostilitatea pe care o va manifesta față de fiica ei, fie în mod indirect, devalorizându-l, mai mult sau mai puțin pe față, pe tată.

Tații care o resping pe mamă.

Dacă fetele sunt sensibile la discursul patern despre feminin și feminitate, tații, chiar dacă unii dintre ei cred contrariul, nu-i fac un serviciu fiicei lor atunci când o critică sau, mai rău, o disprețuiesc sau o resping pe mama ei. Acești tați riscă să favorizeze ceea ce unii numesc „fetele paterne¹⁰”, adică fete care pot în mod inconștient să fantasmeze asupra unei lumi fără mamă. Mitologia greacă ne oferă cea mai bună reprezentare simbolică: Atena, care este femeie, dar virgină, și mai ales fără mamă, a ieșit din craniul tatălui ei, Zeus. Ca întotdeauna, mitologia greacă ne revelă o fantasmă a ființei umane: aceea a unui tată născător care a făcut mai mult decât să respingă femeia, pentru că el o exclude ca mamă și îi interzice, ca fiică, să cunoască un alt bărbat. Acest mit este cu atât mai interesant, cu cât el trimite și la fantasma unei vieți numai între bărbați, la valorizarea exclusivă a virilității, ceea ce se regăsește de altfel uneori la unii tați care o resping pe mama fiicei lor.

Legătura dintre fete și tatăl lor declanșează sentimente variate și complexe, iar o fată nu este dispusă să accepte totul de la tatăl ei, mai ales s-o disprețuiască sau s-o respingă pe mama ei. Nu este vorba, așa cum cred unii

tați, de complicitate sau de conivență feminină. Respingându-i mama, un tată îi arată fiicei lui că el disprețuiește ceea ce este feminin în ea. Este ușor de înțeles că, cu cât imaginea unei mame este mai negativă, cu atât cea a tatălui riscă să fie mai seducătoare pentru fiica lui. Asta poate să meargă până acolo încât să-i provoace teama de a nu semăna cu mama ei.

Ea va putea astfel să aibă uneori sentimentul că tatăl ei, în unele momente sau în legătură cu unele aspecte, are dreptate; e posibil ca ea să simtă față de mama ei animozitate sau să o critice. Totuși, mai devreme sau mai târziu, ea va încerca sentimente profunde de jenă, de culpabilitate, de rușine sau de furie văzându-și tatăl cum își exprimă deschis față de mama ei tot ceea ce chiar ea a gândit din când în când. Expresia respingerii la el devine o sursă de angoasă profundă pentru ea.

Divorțurile complicate.

Cele două situații „triangulare” pe care le-am menționat – respingerea tatălui de către mamă, respingerea mamei de către tată – pot în mod evident să se întâlnească în cazurile de separare sau de divorț. Tatăl îi poate reproșa soției lui tot ceea ce l-a făcut să vrea să se despartă de ea sau, invers, ea să-i reproșeze lui ce a făcut-o să se despartă de el. Copilul, în cazul de față fata, se simte victima unor conflicte legate de loialitate, a unor probleme legate de putere sau bani, la care nu e deloc exclus să se adauge tulburări afective foarte profunde: a avea și a păstra un tată sau o mamă. Într-o situație recunoscută de dispreț sau de respingere a mamei de către tată, două atitudini sunt posibile pentru fiică: fie să întărească legăturile care există între ea și mama ei, fie să fugă de această situație dureroasă prin ruptura cu fiecare dintre cei doi părinți sau, în adolescență, să adopte comportamente provocatoare sau deviante. În acest ultim caz, asumările de riscuri sunt adesea semnale adresate părinților pentru ca ei să se înțeleagă cel puțin pe un subiect comun: starea fiicei lor.

O altă sursă de suferință pentru fată se referă la conflictele legate de educația ei, care nu sunt, de altfel, apanajul cuplurilor divorțate. Fiecare părinte este și el fructul a doi părinți, care i-au transmis propriile lor valori și propriul lor model educativ. Aceste valori și modele pot fi foarte apropiate, așa cum pot să fie și foarte diferite. Or, trebuie știut că disonanțele foarte puternice între cei doi părinți riscă să-l determine pe copil să nu mai respecte autoritatea părintească. Nu doar fiindcă i se oferă două modele educative foarte diferite, dar și pentru că fiecare dintre aceste modele este cel mai adesea criticat sau violent respins de celălalt părinte, cel care nu îl aplică.

S. O. S. Părinți în criză în fața fetițelor în plină dezvoltare sau a adolescentelor în plină schimbare, în plin conflict psihic, părinții repun și ei în discuție diverse probleme sau rețrăiesc conflicte vechi. Pentru unii, confrunțați cu „criza de la mijlocul vieții”, o situație de conflict cu fiica lor adolescentă poate chiar să scoată la iveală o opoziție latentă în interiorul cuplului conjugal. Experiența mea de psiholog și psihiatru de copii de vârstă mare, adolescenți și tineri adulți, mi-a arătat că, într-un număr deloc neglijabil de cazuri, tocmai asocierea crizei observate la copil cu cea observată la părinți, mai ales sub forma devalorizării mamelor de către tați, era cea care le aducea pe fete într-o situație de blocaj.

De la cuvinte regretabile la răni dureroase 147 Un caz special:
Rolul tatălui în viața fiicei anorexice.

După cum știe fiecare, anorexia mentală este o tulburare care apare mai mult la fete decât la băieți. În general, mamele sunt cele care se îngrijorează primele din cauza slăbirii excesive a fiicei lor, care selectează din ce în ce mai drastic alimentele, excluzând tot ceea ce ar putea să o în-grașe și în special tot ceea ce conține grăsimi. Amenoreea vine să completeze tabloul. Adeseori și fără prea mari dubii, s-a atribuit mamelor responsabilitatea, cel puțin parțială, pentru această tulburare a fiicei. Este adevărat că se întâlnesc tinere anorexice ale căror mame au suferit ele însele în adolescență de aceeași tulburare. Este adevărat că se întâlnesc adesea la unele mame ale acestor fete preocupări excesive cu privire la hrană, chiar înainte de declanșarea tulburării fiicei lor. S-a insistat, de asemenea, pe faptul că o fată anorexică se caracterizează prin dorința de a nu mai datora nimic altuia și că refuzul hranei ar fi, în mod simbolic, dorința de a-și respinge mama care o hrănește și de care nu mai vrea să depindă.

În definitiv, s-a vorbit puțin despre tați. Totuși, lucrări recente¹¹ arată că tații fiicelor anorexice aveau în comun cu acestea o dificultate emoțională cunoscută sub numele de alexitimie. E vorba o tulburare definită ca „incapacitatea de a-și descrie în cuvinte emoțiile sau sentimentele”. Această tulburare se poate măsura pe o scară de evaluare a importanței unor caracteristici precum: distingerea dificilă a sentimentelor, senzațiile fizice, dificultatea de a-și descrie sentimentele, diminuarea activității referitoare la reverie, gândurile orientate către exterior și nu spre propriile gânduri sau atitudini

(ceea ce este desemnat tehnic printr-o lipsă a „capacității autoreflexive”). S-a descoperit atunci că tații aveau valori ale alexitimiei (dificultăți emoționale) care corespundeau cu cele ale fiicelor lor, în timp ce mama, evaluată și ea, nu prezenta aceste caracteristici. Această descoperire are o consecință concretă: trebuie favorizată exprimarea sentimentelor prin diverse mediatizări care să vină în ajutorul fetei, în primul rând și înainte de toate, dar și în cel al tatălui. Aceste lucrări reflectă interesul care s-a dezvoltat în ultimii ani cu privire la locul tatălui în înțelegerea anorexiei. Au fost propuse mai multe ipoteze. În spiritul acestei cărți, care încearcă să favorizeze comunicarea dintre tați și fiicele lor, nu voi face decât să le citez aici cu titlu informativ, chiar dacă ele exprimă adesea un punct de vedere subiacent care l-ar face responsabil pe tată de tulburarea fiicei lui. S-a vorbit astfel, sub diferite forme, de dificultăți în asumarea funcției paterne¹², de un tată devalorizat, strivit sau și mai direct desemnat sau perceput ca incestuos sau pervers. S-a vorbit, de asemenea, de tați care le acordau prea puțină atenție fiicelor lor, ceea ce poate conduce la un proces de autodistrugere, inclusiv prin atacuri împotriva propriului corp¹³. Alți autori vorbesc de „ma-ternizarea” taților de anorexice. După ei, ar exista tați care joacă întru câtva rolul de „mamă bună” sau „tați-mame”, la care identificarea feminină prevalează¹⁴. Acest punct de vedere ar fi confirmat de dificultatea pe care o au tații de a juca un rol de interdicție față de fiica lor

pentru a nu sacrifica buna înțelegere cu ea, mai ales atunci când aceasta iese din spital¹⁵.

Pe scurt, aceste lucrări încearcă să stabilească unele caracteristici comune taților de anorexice, ajungând la ideea unei „lipse a tatălui”: identitate prost asumată, gestația identificărilor feminine, maternizarea, puterea investițiilor antioedipiene¹⁶ etc. Acestea fiind spuse, trebuie să recunoaștem că aceste caracteristici se regăsesc și în alte tulburări pe care le pot prezenta tinerele fiice aflate în dificultate.

În cartea ei *Le Pavilion des enfants fous*, Valerie Vaiera povestește cum a stat în spital timp de patru luni, la vârsta de 13 ani, pentru anorexie. În mai multe rânduri, ea își evocă părinții și, între alții, pe tatăl ei, despre care vorbește în termeni foarte duri: „Ea este ipocrită, oarbă, nevrotică și fără energie, el este mincinos, schizofrenic, obsedat sexual, frustrat.¹⁷” Ea va sublinia în această carte înclinația homosexuală a tatălui ei și în același timp legătura extraconjugală a acestuia cu o femeie. Se regăsesc în povestirea acestei fete anorexice, al cărei destin a fost tragic, unele din punctele de vedere evocate mai sus. Din fericire, dacă anorexia este în cazul fetelor, un fapt constatat, gravitatea ei este variabilă și contextele sunt foarte diferite. Nu putem totuși neglija importanța rolului jucat de tată în procesul psihic prin care o fată „devine femeie”.

Comportamentele paterne care pot duce la nebunie.

Există femei care nu-și amintesc niciodată de copilărie. În această perioadă, ele au suferit un adevărat traumatism ale cărui forme pot fi multiple. Poate fi vorba de o dispariție, de o separare dureroasă, de o violență psihologică deci, dar care, în asemenea cazuri, este asociată sau consecutivă unei violențe fizice sau sexuale. Viața lor este atunci adesea dominată de o lume imaginară și de dificultatea asumării realității, ceea ce arată incapacitatea de a șterge distanța existentă între universul lor imaginar și realitate. În aceste situații, activități creatoare precum scrisul, pictura sau muzica sunt de multe ori mijloace de a depăși și de a sublima realitatea apăsătoare a vieții cotidiene.

Pe marginea prăpastiei.

Fără a cădea în excesele actuale de dincolo de Atlantic, care prezintă masculinitatea sub semnul unei absolute brutalități¹⁸, este necesar să abordăm problema violenței paterne. Așa cum istoria umanității, viața cotidiană și experiența profesională ne învață, legăturile dintre un tată și o fiică pot fi într-adevăr dominate de o violență uneori explicită, alteori mult mai surdă, totuși extrem de distructivă pentru fiică, lăsând cel mai adesea urme de neșters.

Observatorul vieții sociale și profesioniștii din acest domeniu constată o agravare a maltratării copiilor, și mai ales a fetelor, de către tați. Sindromul copilului bătut, fie că e vorba de o fată sau de un băiat, este bine cunoscut de pediatri. Punerea diagnosticului rămâne însă dificilă, chiar dacă examenele radiografice din ce în ce mai sofisticate ajută la stabilirea lui.

Violența paternă este înainte de toate o problemă legată de bătaie și de comportamente sexuale deviante, dar există și o maltratare prin neglijență sau chiar prin indiferență totală care conferă copilului sau adolescentului un statut

de victimă, refuzându-i rolul de subiect, pentru a-i atribui identitatea copilului bătut.

Dar există și o altă formă de maltratare, care poate fi asociată cu violența fizică sau care se poate exprima singură, ale cărei efecte, mai puțin studiate, nu îmi par mai puțin patogene. Vreau să vorbesc despre exprimarea verbală a violenței: strigăte, insulte, toate agresiunile verbale al căror obiect este copilul. În fața insultelor, o fată poate desigur să se apere și să replice, dar ea poate, de asemenea, să rămână fără voce: o violență verbală care debutează sistematic cu „Taci!” îl face adesea pe copil să aleagă tăcerea și închiderea în sine.

De cele mai multe ori, un tată violent care are cu fiica lui o relație dominatoare, fie că e fizică și/sau psihică, nu ține cont de nevoile ei și îi înăbușă dorințele. Într-adevăr, când se vorbește de violența paternă și de maltratare, nu este vorba de un comportament unic, limitat, izolat, într-un moment de furie, fără intensitate excesivă, care va lăsa urme neînsemnate sau deloc la copil. Este vorba de un comportament repetat și/sau într-o formă care îl va marca pe copil pentru totdeauna.

Desigur, maltratarea este tributară în mare parte subiectivității, fie ea individuală sau colectivă. Nu trebuie uitat că noțiunea de violență rămâne variabilă, în funcție de societăți, popoare și epoci. Într-adevăr, cu cât această violență este mai aproape de noi, cu atât ne afectează mai mult. Exploatarea prin muncă a copiilor sinonimă cu sclavia sau brutalizarea fiicelor în numele practicilor religioase extremiste de-abia încep să trezească interesul. Dar cele mai nedrepte sunt mai ales violențele care rămân secrete și despre care fetele nu pot vorbi decât atunci când devin femei – și mult după! Violența paternă față de femei cunoaște probabil cauze multiple: contexte familiale, economice sau sociale deosebit de defavorizate, alegerea educației în detrimentul afectivității, punerea în discuție a rolurilor jucate de părinți, clasică repetiție din generație în generație care face ca unii dintre tații care maltratează să fi fost ei înșiși victime etc.

Unele dintre fiicele maltratate sau abuzate reușesc să-și construiască o viață satisfăcătoare. Dar un lucru este clar: chiar dacă există explicații ale violenței paterne și chiar dacă reziliența este posibilă, totuși nici o toleranță nu trebuie admisă.

De la incestual la incestuos.

Am văzut că un tată simte în general iubire pentru fiica lui. Acest sentiment este trăit de spirit și resimțit în corp. Astfel că poate lua forme multiple. De la afecțiune la pasiune, de la tandrețe la senzualitate, sentimentul unui tată pentru fiica lui depășește frontierele în mod clar și pentru totdeauna definite. Dar, așa cum scrie Ca-therine Matheline: „Un tată nu trebuie să-și seducă fiica prin cine știe ce metodă. El a sedus-o oricum fără să facă nimic. El trebuie să-i spună că este seducătoare, dar nu trebuie să încerce să-i placă.¹⁹”

Tulburări paterne.

Charles Lutwidge Dogson, alias Lewis Carroll, n-a fost niciodată tată, dar este evident că, în epoca noastră, atracția autorului lui Alice în țara minunilor pentru fetițe ar fi ridicat numeroase semne de întrebare. Așa cum scrie Jackie Wullschlager, este bine cunoscut faptul că prietenii lui „sunt deasupra

oricărei suspiciuni. Ca un adevărat victorian (e născut în 1832), acest universitar celibatar, timid, original și discret (.) este convins că legătura cu copilăria înalță spiritul și sufletul (.). Totuși, în epoca noastră postfreudiană, este aproape imposibil să citești miile de scrisori pe care le scrie (fetițelor) fără a descoperi o senzualitate ascunsă. În 1877, el notează în jurnal că a întâlnit” fetița cu formele cele mai frumoase văzute vreodată. Mi-ar plăcea să-i fac sute de fotografii20 „.” Chiar dacă nu era tată, nu se poate nega că Lewis Carroll era tulburat, așa cum pot fi unii tați.

Bertrand își dorește să o pot ajuta pe fiica lui, Iulie, de 12 ani, care suportă cu greu viața de zi cu zi alături de mama ei, de care Bertrand a divorțat în urmă cu patru ani. Iulie o recunoaște cu ușurință: se ceartă cu mama ei aproape din orice. Mâncarea, greutatea ei, ieșirile în oraș, prietenele, prietenul, rezultatele școlare, vacanțele, totul este pretext de certuri violente cu mama ei. Aceasta din urmă nu mai rezistă și Bertrand ar vrea să facă ceva. Dar ce? Îl întreb atunci dacă Iulie n-ar vrea să stea o perioadă cu el, așa cum se întâmplă uneori în astfel de situații. El răspunde atunci brusc că își iubește fiica, că ar putea s-o ia la el, dar că nu vrea să facă acest lucru. El consideră că ex-soția lui i-a lăsat prea multă libertate lui Iulie, fiind responsabilă de afirmarea excesivă a fiicei lor. Apoi, dintr-o dată, fără legătură cu ceea ce îmi povestea, îmi spune că, dacă își dorește s-o pot ajuta pe fiica lui, este pentru ca ea să nu devină o „ușuratică”. Această intervenție neașteptată este un veritabil strigăt din inimă. Dincolo de o teamă care nu pare să-l intereseze, acest tată este în mod incontestabil tulburat de fiica lui. Ea știe oare? Iulie este impresionată de accentele de sinceritate și de tandrețea tatălui ei. Este emoționată că el pare să o cunoască atât de bine, mai ales când îmi mărturisește că, dincolo de atitudinile ei uneori prea violente, dincolo de caracterul aparent puternic, ea este de o mare sensibilitate. Ea îl ascultă atunci extrem de atentă, cu o mină serioasă și gânditoare, cuprinsă de o emoție pe care nu și-o poate ascunde. E vorba în acest caz de ceea ce unii definesc prin termenul „incestual”, prin opoziție cu situațiile în mod evident incestuoase, care trimit la o fantasmă sau la o idee nesănătoasă care poate apărea, dar care este imediat refuțată.

Ce se întâmplă între Camille Claudel și tatăl ei, așa cum povestește Anne Delbee, atunci când tânăra de 13 ani îl anunță că vrea să devină sculptor? „Vreau să fiu sculptor!” Ea se ridică în picioare. El îi cuprinde talia. Este deja mare pentru cei 13 ani ai ei. Cuprins de o mare tandrețe pentru ea, el se ridică la rândul lui și o strânge la piept. „Fata mea, fata mea!” El simte acel corp de femeie în devenire. Îi ține capul cu amândouă mâinile. „Ce frumoasă o să fie această femeie!” El îi privește gura imensă, provocatoare. Ea are obraji în flăcări. Liniștea din bucătărie este teribil de apăsătoare. Amândoi se privesc21.” Ulterior, va fi ușor de înțeles pasiunea care o va uni pe Camille Claudel de Auguste Rodin, doar cu puțin mai tânăr decât tatăl său, ca și internarea ei într-un spital de psihiatrie din Viile Evrard, pe 10 martie 1913, la o săptămână după decesul acestuia din urmă.

Ne aflăm în fața unor situații pe care psihologii le califică așadar drept „incestuale”, a căror pericolozitate nu este clară și poate fi sursă de interpretări

din partea unora și altora; ea poate, totodată, să depindă de contextul situațiilor. Este cu totul altceva față de incestul propriu-zis.

Un tată poate uneori să fie tulburat de fiica lui – ce tată ar îndrăzni să spună că n-a fost niciodată? Dar, deși tulburarea nu este act, se poate eventual trece la așa ceva. Și mai periculos este să se traducă în act fără sentiment.

Incestul adevărat reprezintă culmea violenței unui tată asupra fiicei lui. Traumatismul pe care îl provoacă nu va fi niciodată uitat. Violența incestuoasă este ceva de nereprezentat pentru psihismul uman. Este vorba de o imposibilitate de reprezentare înăscută, fiindcă există evenimente, situații, relații pe care ființa umană, prin natura ei, este incapabilă să le integreze psihic.

Oroarea de incest.

Este nevoie să amintim că incestul, „perversiune prin excelență²²”, este o adevărată crimă care se produce de cele mai multe ori între tată și fiică²³? Viața ne învață că astăzi, ca și ieri, acest comportament criminal este adesea ascuns și trecut sub tăcere în mod deliberat, în momentul în care acest comportament are loc, de către tată bineînțeles, dar adesea și de către fetiță și, ceea ce nu este deloc ieșit din comun, chiar de către mamă. Fetița poate ascunde acest lucru mulți ani. Ea va fi adesea în căutarea cuvintelor potrivite pentru a exprima ce i s-a întâmplat și își va manifesta suferința sub diverse forme care exprimă, în tăcere, ceea ce ea vrea să strige întregii lumi.

Oricine știe astăzi că depresiile adolescentelor sau ale femeilor tinere, gesturile suicidare, comportamentele alimentare patologice (anorexie sau bulimie) pot ascunde această rană profundă care nu se cicatrizează. În alte cazuri, una dintre consecințe va fi nevoia de răzbunare și dorința de a trăi care le împinge pe unele fete sau femei să fie uneori violente sau excesive în relația cu bărbații.

Ruperea tăcerii.

De-a lungul secolelor, foarte mult timp, incestul a fost considerat o transgresiune în mod vag tolerată; și mai ales ascunsă. În tratatele de criminalistică ale Vechiului Regim*, incestul și violul sunt considerate condamnabile, dar, în realitate, un număr infim de acte sunt judecate. O societate care iartă, prin tradiție, brutalitatea fizică, riscul lipsei de demnitate pe care-l impune tăcerea și imprecizia expertizei medicale favorizează această stare de fapt.

Când păstrarea secretului este foarte apăsătoare, când suferința este prea mare, fiica rănită va căuta în jurul ei o a treia persoană căreia va putea să-i dezvăluie ce a pățit: mama ei, o soră sau o verișoară (care uneori îi va spune că și ea a suferit aceleași traumatisme), un doctor, un judecător, un psiholog, o asistentă socială și mai ales un iubit în care are suficientă încredere pentru a-i vorbi despre aceasta.

Recunoașterea maltratării.

Trebuie știut, copiii maltratați își denunță mai rar decât ne-am putea închipui părinții. Fie că e vorba de agresiuni fizice, de neglijențe grave, de abuzuri sexuale sau de violență psihologică – vătămări care, de altfel, se suprapun adesea – unele indicii trebuie să-i alerteze pe cei din anturaj.

* Vechiul Regim (Ancien Régime) – perioadă din istoria Franței cuprinsă între sfârșitul Evului Mediu și Revoluția Franceză (între secolele XVI-XVIII). (N. T.)

Comportamente care spun multe.

Cel mai adesea, un anumit fel de a vorbi al părinților, și în special al tatălui, trebuie să alerteze: el nu-și numește copilul, ci spune „aia”, „ea” și se plânge de el: „Nu vorbește niciodată, plânge tot timpul, mă întreb dacă este fiica mea”. De față cu tatăl, copilul este adesea tăcut, stă nemișcat, dar, când este singur, se agită, aceasta dacă nu e vorba de o fată deja victimă a violenței paterne. În acest caz, ea se ascunde într-un colț, pândind cel mai mic gest al adultului, corpul fiindu-i încordat.

Copiii de vârstă mai mică improvizează jocuri de violență repetitivă sau desenează explicit un copil maltratat. Când e mai mare, o fată fie pare să se fi adaptat la regulile nebunești ale familiei, fie vorbește despre acest lucru cu o a treia persoană, într-un moment de sinceritate pe care îl poate regreta după aceea.

Discursul copilului în ceea ce privește mai exact maltratarea sexuală, și în special incestul, absența traumatismului fizic aparent și trecerea deliberată sub tăcere a ceea ce s-a întâmplat, întâlnite uneori chiar și la mamă, conduc la luarea în considerare în mod esențial a spuselor copilului sau ale adolescenței care adesea nu va vorbi despre evenimentele dramatice decât după foarte mult timp. Se știe, de exemplu, că, în fața unei tulburări precum anorexia mentală, după o fugă de acasă sau o tentativă de sinucidere în adolescență, fata se trezește pentru prima dată confruntată cu revelația abuzului sexual la care a fost supusă când era mai mică.

Nu se poate stabili cu certitudine dacă este vorba de o violență fizică sau sexuală, decât cu ajutorul opiniilor celor din anturaj și al mai multor persoane competente: pediatru, radiolog, ginecolog, psiholog, asistentă socială, profesori, judecător etc.

Se știe astăzi cât de important este ceea ce declară copilul, dar este nevoie și de prudență, întrucât invocarea violenței fizice și/sau a abuzului sexual de către copii sau adolescenți este din ce în ce mai frecventă în cazurile de separare a părinților.

O serie de indicii trebuie să conducă la acordarea unei atenții cu totul deosebite declarațiilor copilului, dar acest discurs nu trebuie înțeles ca expresia sistematică a adevărului. Un copil maltratat în familie sau într-o instituție se închide în general în tăcere, de frică sau de rușine, și nu este gata să vorbească despre acest lucru în mod spontan. În orice caz, trebuie știut că o fată care spune că a fost maltratată este o copilă sau o adolescentă aflată în suferință, care trebuie ajutată.

Fericită și nefericită în dragoste.

Am spus-o deja, relația cu tatăl cimentează existența fiicelor, pe care trebuie să le pregătească cât mai bine posibil pentru fericirea de mai târziu, alături de bărbații pe care îi vor întâlni. Să adăugăm totuși că această relație tată-fiică nu este singurul determinant și că o femeie poate fi fericită cu un bărbat care o va îndepărta de relațiile complicate care o leagă de tatăl ei. Orice

determinism absolut conform căruia o relație nefericită cu tatăl va genera în mod sistematic dificultăți cu bărbații sau în viață ar fi simplist: chiar și dispariția prematură a unui tată îi poate da fetei dorința de a reuși. Celebra elenistă Jacqueline de Romilly, membră a Academiei franceze, prima femeie care a predat la Colegiul Franței, acum în vârstă de 90 de ani, mărturisea recent¹ că, dacă dragostea pentru cultura greacă a moștenit-o de la mama ei, energia și optimismul i le datorează tatălui ei, un bărbat strălucit, mort în războiul din 1914, când ea nu avea decât un an.

Totuși, sprijinindu-mă pe practica mea profesională, voi insista aici pe dificultățile pe care unele fete sau femei le au în a fi fericite în dragoste, ca urmare a relațiilor complicate cu tatăl lor, fie că le e greu să întâlnească un bărbat care să le placă, fie că aleg un bărbat sau o succesiune de bărbați pentru care în mod sistematic le este ca o mamă, fie că sunt în căutarea unui tată de substituție. Toate aceste situații, oricare ar fi gravitatea lor, trimit la această chestiune fundamentală: cum să faci să nu fii nefericită în dragoste din cauza tatălui tău? În alți termeni: cum să faci să nu întâlnești un bărbat care este copia fidelă a tatălui? Cum să nu îți petreci viața căutând bărbatul ideal? Cum să nu întâlnești un bărbat care nu va fi niciodată disponibil? Cum să nu întâlnești un bărbat care iubește pe alta? Cum să nu întâlnești un bărbat care te va face să suferi?

Să nu știi să iubești și nici măcar să seduci un bărbat.

T.

O femeie poate seduce un bărbat fără să vrea, poate să vrea să seducă fără să reușească, dar ea poate, din fericire, și să seducă atunci când își dorește asta. Puterea de seducție rămâne ceva misterios. Se cunosc probabil mai bine unele din cauzele care o fac pe o femeie să sufere fiindcă nu a sedus suficient. Cel puțin trei dintre ele decurg din relația cu tatăl: o fată poate să fie marcată de dorința tatălui ei de a avea un băiat și să devină în mod inconștient „băiețoiul” atât de dorit, poate să-i fie prea frică de feminitatea ei sau poate să aibă o relație prea idealizată cu tatăl ei.

Am auzit multe femei explicându-mi că sufereau din cauză că nu știau să seducă, dar, cunoșteau cauza principală: erau prea mult niște „băiețoi”. Aveau mulți prieteni, se simțeau în largul lor în mijlocul băieților, asta încă din copilărie, dar atunci când le plăcea un băiat, ele auzeau adesea, ca răspuns la avansurile lor, această frază fatidică: „Pentru mine, ești ca o soră. Ba chiar ca un frate.” Ele puteau să dea mai multe explicații acestei laturi de „băiețoi”, dar cauza principală era că tatăl le dorise „băieți”.

Numeroase femei se adresează psihologului pentru că suferă din cauza eșecurilor repetate în viața lor amoroasă. Fie n-au putut să se îndrăgostească niciodată cu adevărat de un bărbat, fie eșecurile lor sentimentale succesive le-au făcut treptat să-și dea seama ce anume le împiedica să obțină ceea ce-și doreau. De-a lungul timpului, găsesc mai multe explicații, dar una singură capătă consistență: relațiile pe care le întrețineau cu tatăl lor erau prea complicate. Fie adoptau, fără să vrea, poziția de eterne sacrificate pentru alții, împinse de o dorință profundă de a obține fără încetare dragostea și stima tatălui lor. Fie, mai conștient, nu găseau niciodată bărbați suficient de buni

pentru ele. Și în acest caz, ele vor descoperi că acest ideal masculin, pe care nu-l conștientizaseră mai înainte, releva faptul că erau în căutarea unui bărbat care să aibă aceleași calități ca tatăl lor sau a unui bărbat pe care tatăl lor, credeau ele, se aștepta să-l aleagă. Astfel, ele nu putuseră niciodată să renunțe la tatăl lor în mod real.

Mai multe explicații pot fi avansate pentru a înțelege această imposibilă renunțare la tată. Uneori, e vorba de dispariția reală a unui tată survenită prea devreme: imaginea acestui bărbat o bântuie pe fiica lui fără răgaz, împiedicând-o să-și deschidă inima. Invers, există uneori și tați care iubesc prea mult și care le imprimă pentru totdeauna fiicelor lor nevoia de a găsi o iubire necondiționată la fel de puternică. Alții, din cauză că au respins-o pe mamă, i-au provocat fetei lor frica de bărbați, și în special de orice bărbat cu care ar putea avea o relație amoroasă. O ultimă situație posibilă este cea în care o fată aflată în conflict puternic cu tatăl ei păstrează în ea o dorință profundă de a se împăca cu el, ceea ce o împiedică să se împăce cu ea însăși și cu dorințele de bunăstare și fericire personală. Toate aceste situații, oricât de diferite ar fi, arată că relația cu tatăl condiționează în parte viața amoroasă a fiicei lui.

O întâlnire imposibilă.

Catherine are acum 32 de ani. Ea nu mai stă cu părinții de doi ani, dar îi e foarte greu să se îndepărteze de domiciliul familial. Este singura fiică a unui cuplu care aparent nu s-a înțeles niciodată. Părinții au ieșit din două culturi diferite și bunica ei din partea tatălui n-a acceptat niciodată căsătoria fiului ei cu mama lui Catherine. Tatăl ei pare să nu fi putut tăia niciodată cordonul ombilical care îl leagă de mama lui, devenită văduvă la puțin timp după ce i-a avut pe cei doi fii ai săi. El i-a împus mai întâi tinerei lui soții, într-un mod egoist, afirmă ea, prezența unei soacre, în numele avantajelor materiale, financiare și educative de care beneficia fiica lor, Catherine. Confruntat apoi cu conflictul permanent dintre propria sa mamă și soția lui – conflict de care Catherine își amintește bine, deși avea doar 5 sau 6 ani – tatăl său a sfârșit prin a se despărți de mama lui, pe care continua s-o vadă totuși zilnic. În orice caz, așa povestește Catherine, devenită confidenta privilegiată a tatălui ei, care, după cum a simțit ea, o iubea mai presus de orice, în timpul adolescenței ei, conflictele dintre mama și tatăl ei au devenit mai aprinse și își amintește mai ales de teama constantă ca părinții să nu se despartă. În mod paradoxal, deși tatăl ei părea să privilegieze relația cu propria-i mamă, Catherine își amintește că el îi făcea crize de gelozie soției lui. Aceste conflicte părintești și teama pe care i-o provocau au „privat-o de adolescență”, după cum spune ea. A rămas o fată foarte timidă, învățând cât mai bine posibil la școală, dar fără eficacitate, ieșind foarte puțin, neavând aproape deloc colege, cu excepția uneia pe care o consideră și acum cea mai bună prietenă. După ce și-a luat bacalaureatul, această tânără inteligentă n-a îndrăznit să facă studiile pe care și le-ar fi dorit, fără îndoială ca să nu se îndepărteze de părinți. A făcut așadar studii de secretariat, meserie care nu-i displace și care îi dă multă satisfacție. Ea pare într-adevăr extrem de devotată și competentă. I se reproșează adesea lipsa de inițiativă, dar este fericită pentru că nu face niciodată greșeli. La vârsta de 23 de ani, ea s-a îndrăgostit de fratele celei mai bune prietene. Această iubire a

rămas mult timp platonică, băiatul nefiind deloc grăbit să se angajeze într-o relație. În timp, susținută de tatăl ei, spune ea, această relație s-a consolidat treptat, astfel încât după cinci ani de „apropiere”, Catherine a avut prima ei relație sexuală. Un an mai târziu, ei se instalau într-un mic apartament care aparținea părinților ei și era aproape de domiciliul acestora. Foarte rapid, ea a fost decepționată de caracterul egoist și foarte gelos al partenerului ei, de care nu și-a dat seama mai înainte. După un an de viață comună, s-au despărțit. Se pare că părinții ei, și în special tatăl, i-au susținut atunci decizia. Ea îmi spune cât de ușurată s-a simțit, întrucât se temea de judecata tatălui ei, și cât de mult o ajutase el, inclusiv material. Ea crede că nu e în pericol să se mai îndrăgostească de un asemenea tip de băiat. Nu mă pot împiedica să nu fac legătura între trăsăturile de caracter ale tatălui ei pe care ea mi le-a descris și cele pe care le descoperise la acest băiat: egoismul și gelozia excesivă. La momentul potrivit, i-o spun. N-a fost mirată. Ba chiar a adăugat: „Nu știu dacă voi putea vreodată să mă lipsesc de tatăl meu.”

În spatele unui zid de timiditate, amenințarea incestului.

Hortense a fost mereu o fetiță rezervată, a cărei timiditate s-a agravat o dată cu trecerea anilor. Aparent, ea rămăsese mult prea apropiată de mama ei, o femeie exigentă, dar, se pare, nefericită și nemulțumită de viața ei. Tatăl lui Hortense, inginer comercial, dădea, dimpotrivă, impresia unui bărbat activ, extravertit și mereu bine dispus. Era ușor să atribui responsabilitatea timidității excesive a lui Hortense mamei ei.

Dar psihoterapia a scos la iveală fața ascunsă a problemelor cu care se confrunta această fată. În afară de timiditate, Hortense suferea de o gelozie excesivă, de care era conștientă, față de alte fete de vârsta ei. Ea a devenit femeie și această gelozie a rămas intactă. Deși avea o legătură strânsă cu cea mai bună prietenă a ei, ea era foarte geloasă mai ales pe relațiile sentimentale pe care aceasta putea să le aibă. Și la serviciu, era extrem de sensibilă la complimentele pe care șeful le făcea colegei nou angajate. Fiind timidă, Hortense era conștientă de dificultățile pe care le avea în relațiile cu oamenii. Ca o eroină din povești, era în căutarea lui Făt-Frumos care să vină la ea și s-o ia pe frumosul lui cal alb. Inteligentă și sensibilă, ea era complet conștientă de faptul că așteptarea ei era imaginară; știa, de asemenea, că era prea discretă, dar asta n-o făcea să-și dorească mai puțin ca un bărbat să o remarce. Suferința ei interioară, timiditatea extremă și gelozia maladivă o făceau uneori să nu mai știe cine e cu adevărat și să se simtă din când în când complet nebună. Ca să se elibereze de demonii ei și de această pasivitate pe care o considera maladivă, timp de mai mulți ani a încercat o „autoterapie” făcând teatru. Această activitate, deși agreabilă, nu a eliberat-o. Atunci s-a hotărât să facă ședințe de psihanaliză. Evident, timiditatea ei s-a manifestat din nou, cu atât mai mult, cu cât eu eram bărbat. Totuși, în măsura în care esențialul problemelor ei era legat de relațiile cu bărbații, legătura „mai neutră” pe care putea să o aibă cu mine, în contextul terapiei, lăsa speranța că ar putea să vorbească despre ele.

Ea nu și-a reconstituit povestea decât treptat. Arunci și-a reamintit cât de mult o marcaseră atitudinea și cuvintele tatălui ei. Fiind singură la părinți,

ea credea că fusese imediat adorată de tatăl ei. Dar, cu timpul, această adorație o făcuse să se simtă jenată. Își amintea de o frază care o șocase profund, pe când nu era decât un copil. După una din frecventele certuri ale părinților ei la care asistase, tatăl îi spusese cu o privire care o intimidase foarte tare, după ce mama ieșise din casă: „Când vei fi mare, vei putea să fii soția mea.” Poate că această frază nu fusese rostită de tatăl ei într-un mod suspect, dar Hortense n-o inventase și mai ales o asociase cu o privire care îi dăduse un cu totul alt sens. De atunci, se gândise adesea la ea și încă se mai gândea. În plus, mama ei îi spusese că, într-o perioadă din copilărie, ea avusese mari probleme cu somnul, legate, după părerea mamei ei, de coșmarurile foarte frecvente. Hortense credea acum că tulburările de somn și coșmarurile surveniseră ca urmare a ceea ce îi spusese tatăl ei. Ea se simțise mult timp derutată între admirația și afecțiunea pe care le avea pentru el și jena pe care o resimțea.

În adolescență, Hortense a trăit un alt episod care, văzut retrospectiv, căpăta sens. Deși foarte timidă, ea se îndrăgostise de un băiat care o forțase să aibă o relație sexuală cu el. De atunci, ea simțea un dezgust pentru bărbați, dar și un sentiment de rușine față de ea însăși, legat de pasivitatea pe care o manifestase atunci – pasivitate pe care și-o explica în același timp prin dorința și plăcerea pe care le simțise și prin sentimentul că experimentase violența celui alt.

Grație legăturilor care se pot stabili cu ușurință între fraza și privirea tatălui său și ceea ce simțise după acest eveniment traumatizant cunoscut în adolescență, ea a putut să-mi vorbească despre furia pe care o simțea față de bărbați. A înțeles sensul geloziei ei extreme și ceea ce putea să însemne timiditatea ei excesivă: un mod de a-și controla toate sentimentele violente pe care le simțea față de oameni. Treptat, și-a dat voie să se întâlnească cu unul, cu doi, apoi cu trei băieți, cu care își exercita voluntar și conștient capacitatea de a se simți dominatoare, și nu dominată. Era conștientă că-i folosea pe acești băieți ca pe niște subiecți ai unui experiment și că se răzbuna fără îndoială pentru ceea ce suportase. Ea a putut în paralel să se detașeze de părinți, și în special de tatăl ei, în mod concret și afectiv. Dar n-a îndrăznit niciodată să-i spună cât de convinsă era că el îi frânase dezvoltarea personalității și îndeosebi a feminității. A știut însă să-i reproșeze fără să se simtă vinovată tot ce avea pe suflet în legătură cu certurile violente la care asistase toată copilăria și de care îl făcea în mare parte responsabil. Se pare că el i-a acceptat reproșurile fără să-i dea sentimentul că face puțin caz de ele sau că le găsește nedrepte. Hortense s-a simțit atunci cuprinsă de un sentiment de libertate și a putut să întâlnească, în sfârșit, un băiat pe care îl iubește și care o iubește.

Absența tatălui poate perturba relația cu bărbații.

Lumea filmului, dar și aceea a psihanalizei, este marcată de povestea lui Marilyn Monroe, actrița mitică ale cărei existență nefericită, haotică și sfârșit tragic le cunoaștem². Această stea de cinema ar fi putut fi considerată prototipul femeii fatale, „personaj central al sumbrelor povestiri în care bărbatul sucombă vrăjilor unei seducătoare³”, la fel ca Eva, Circe, Dalila sau Salome. Biografia lui Marilyn, dar și psihanalistul ei, accentuează faptul că ea trăia un profund sentiment de abandon și de tristețe din cauză că nu-și

cunoscuse tatăl, ea care cântase My Heart Belong to Daddy („Inima mea îi aparține lui tati”). În biografia pe care i-a consacrat-o, Donald Spoto scrie: „Vorbea despre tatăl ei mai mult decât despre oricine altcineva din copilărie”, va spune mai târziu unul dintre prietenii ei apropiați. „Își amintea de mama ei, dar fără o reală emoție. În schimb, tatăl îi lipsea teribil⁴”. „În filmul Inadaptatii, al lui John Huston, Marilyn Monroe îl are ca partener pe celebrul Clark Gable, despre care ar fi spus următoarele:” Aș fi vrut să fie tatăl meu, să-mi dea oricâte palme la fund ar fi fost necesar, numai să mă strângă la pieptul lui și să-mi spună că eram fetița lui cea dragă și că mă iubea⁵. „Ea a dat în diferite perioade ale vieții ei versiuni fanteziste și contradictorii legate de numele și personalitatea tatălui ei, care erau tot atâtea tentative de a-și inventa o filiație. Susan Doll, care i-a consacrat o carte, a scris:” Chiar înainte de moartea ei, în 1962, Marilyn a completat un formular oficial în fața secretarei ei, care a văzut-o pe actriță, melancolică, mângălind cu amărăciune „necunoscut” pe linia unde scria „tatăl” ⁶ „. Relațiile pe care Marilyn le-a întreținut în viața ei cu bărbații vin să confirme, dacă mai era nevoie, cât de mult relația dintre o fiică și tatăl ei o poate face pe aceasta nefericită în dragoste, mai ales atunci când ea îi caută un substitut toată viața. Michel Schneider transcrie din spusele lui Marilyn:” Expresia mea favorită când vorbesc despre experiențele mele cu bărbații: ei sunt foarte rar acolo, cu mine „sau” Am avut profesori. Oameni pe care puteam să-i admir, dar niciunul cu care puteam să semăn. M-am simțit mereu un nimeni și singurul mod de a fi cineva a fost probabil să fiu altcineva. De aceea am vrut să joc și să fiu actriță”⁷.

Dacă povestea lui Marilyn comportă o dimensiune spectaculară de viață expusă și de parcurs extrem, cele anonime, a două tinere femei despre care o să vă vorbesc în continuare, confirmă ideea unei legături între absența tatălui în copilărie și dificultatea unei relații ulterioare cu un bărbat.

O curiozitate insașiabilă.

Tatăl lui Caroline a plecat când ea avea doi ani și jumătate. Și, dintr-o dată, adaugă: „Doi ani și jumătate nu înseamnă nimic, la urma urmei”. Vine să mă vadă pentru că este foarte geloasă pe soțul ei. Se simte în mod constant tentată să-l spioneze, să-l interogheze despre locul unde și-a petrecut ziua, să-i verifice telefonul mobil etc. Mărturisește chiar, cu rușine, că îi scotocește regulat prin buzunare. N-a găsit niciodată nici un indiciu care s-o facă să creadă că soțul ei o înșală, că-i ascunde unele lucruri, dar gelozia o obsedează. Se simte cuprinsă de dorința de a-l face să plătească pentru ceva, dar nu știe pentru ce. Cu timpul, descoperă că datoria neplătită se referă probabil la tatăl ei și la faptul că acesta a abandonat-o. Dar, treptat, face o altă descoperire. Ea este din ce în ce mai convinsă că ceea ce o determină să acționeze astfel trimite la o dorință profundă care o uimește până și pe ea: aceea de a descoperi misterele virilității. Ea crede că nimic nu-i va potoli dorința de a ști ceea ce simt, gândesc sau exprimă soțul ei și bărbații, în general. Mărturisește că vrea să pătrundă misterul pe care îl reprezintă ei pentru ea. Caroline înțelege brusc că această dorință are probabil legătură cu o afirmație pe care mama ei i-o tot repeta: „Fiii rămân cu tatăl lor și fetele cu mama.” Această afirmație, spune ea, era cu siguranță motivată de dorința mamei ei de a o face să accepte faptul că

ea o creștea singură. Dar, pentru Caroline, asta a căpătat un cu totul alt sens și a trezit în ea o formidabilă curiozitate pentru lumea masculină, la care absența tatălui a contribuit în mod deosebit.

Tatăl de suflet.

Judith face psihoterapie aparent pentru problemele de greutate care o complexează. Este o femeie foarte tânără, care se exprimă corect, cu simplitate și emoție. De un an, este studentă la o facultate de arhitectură, la Paris. Venirea în capitală a fost justificată, spune ea, de studiile pe care nu putea să le facă în orașul ei natal. Problema legată de greutate o are de la începutul adolescenței și e cauzată de accesele de bulimie, care nu reprezintă o tulburare serioasă de comportament alimentar, dar care au rezistat totuși la toate regimurile pe care le-a ținut. Și, imediat, adaugă că, după părerea ei, este vorba de ceva „psihologic”, îi cer să-mi explice motivele pentru care crede acest lucru. Îmi spune arunci că părinții ei s-au despărțit pe când ea era copil, că nu s-a înțeles niciodată cu adevărat bine cu mama ei, spre deosebire de tatăl vitreg cu care este, spune ea, în relații bune. Are un frate mai mare care a părăsit destul de devreme domiciliul familial pentru a face studii în străinătate. O întreb atunci: „Și tatăl tău?” Ea îmi răspunde la început că nu-l cunoaște și că nu s-a arătat niciodată. Deși pare să fi depășit această problemă, sunt surprins să văd că-i curg lacrimi pe obraji. O întreb ce i se întâmplă. Extrem de emoționată, ea îmi spune atunci că a venit la Paris pentru a încerca să-și găsească tatăl. Speră într-adevăr că acesta locuiește tot acolo, fiindcă a descoperit, în urmă cu mai mulți ani, într-un sertar al mamei ei, o scrisoare de la tatăl său al cărei plic avea ștampila unui arondisment parizian. Ea a întreprins în secret o anchetă demnă de un detectiv particular și găsisese deja adresa lui probabilă. A continuat să fie foarte emoționată în timpul acestei lungi povestiri și a sfârșit prin a-mi spune: „Tatăl meu vitreg e tatăl meu, dar tatăl meu adevărat e” tatăl meu de suflet „.”

Judith își va găsi tatăl în timpul terapiei. Ea va fi decepționată de această întâlnire. Tatăl ei nu corespundea cu reprezentarea idealizată pe care și-o făcuse despre el. Dar faptul că reluate legătura cu familia din partea tatălui și mai ales cu bunicul ei o va ușura. Îi va fi greu să îndrăznească să le vorbească despre demersul ei mamei și îndeosebi tatălui vitreg, pe care îi era teamă să nu-l rănească. Comportamentul ei bulimic și problemele cu greutatea se vor diminua. Și, mai ales, avea să întâlnească un băiat de care se va îndrăgosti, ceea ce nu i se întâmplase niciodată până atunci. Ea îmi va spune cu această ocazie următoarele: „Nu poți iubi mai mulți bărbați în același timp”.

Consecințele situației unui tată care nu e niciodată mulțumit.

Multe femei caută în viața lor un om care să le iubească pentru ceea ce sunt, care să nu le devalorizeze, care să nu le țină predici tot timpul, mai mult sau mai puțin explicit, care să nu le disprețuiască sau să le facă să se simtă în societate niște ratate. Regăsim aici principalele calități pe care o fată le așteaptă de la tatăl ei. Dacă nu a găsit aceste calități la tatăl ei, ea riscă să caute bărbatul ideal, cel care, în mod inconștient, în inima lor seamănă cu tatăl pe care și l-ar fi dorit. Cu toții putem admite că acest bărbat ideal este deosebit de rar, mai ales atunci când trebuie să existe ca soț. Căutarea acestui bărbat se

dovedește așadar a fi mai mult o fantasmă decât o realitate. Pentru a fi liberă și fericită, trebuie să accepți că ești imperfectă, și celălalt la fel.

O fată care n-a găsit aceste calități la tatăl ei poate să le caute cu disperare la bărbații pe care îi întâlnește. Unul dintre paradoxurile omenești se referă la faptul că, tot căutând în mod conștient aceste calități la un bărbat, unele femei dau, fără să vrea și fără să-și dea seama, peste bărbați care au până la urmă aceleași defecte ca și tatăl lor. Această situație este la originea multor despărțiri și divorțuri.

Căsătoria cu un bărbat pe care îl ocrotești.

Se pare că femeilor le place să-i ocrotească pe bărbați. Mult timp au fost acuzate că le place să-l ocrotească prea mult pe soțul lor. S-a mers chiar până acolo încât acest comportament a fost interpretat ca semn al unei legături inconștiente cu tatăl lor, fie prin nostalgia de a nu fi jucat acest rol cu el, fie pentru a-i lăsa mereu loc bărbatului puternic pe care nici un altul nu-l va putea înlocui vreodată. Legătura unei fiice cu tatăl ei ar putea așadar să-i distrugă viața de femeie.

Dacă soțul așteaptă de la voi să-l ocrotiți, ce-i de făcut? Fie vă exploatează și n-aveți nici un motiv să-l lăsați s-o facă, fie este mai slab decât sunteți voi. Această situație este mai frecventă decât se crede, având în vedere că bărbații își ascund această problemă în spatele unor atitudini de prestanță agasante. Nu vreți să aveți un copil drept partener, nu vreți, așa cum s-a spus, nici un tată ca prieten sau ca soț, ci vreți un bărbat, și în secret vreți un bărbat care să aibă grijă de voi. Adeseori, femeile pe care le-am întâlnit care își ocroteau sau își dominau prea mult soțul, și obosiseră din această cauză, sau care erau foarte ambițioase și considerau că tovarășul lor de viață nu era suficient de ambițios, fuseseră lipsite de afecțiunea părinților, și, în special, a tatălui. Aceasta era pentru ele o modalitate inconștientă de compensare sau de a arăta că nu au nevoie de ajutor. Dar cu ce preț!

Alegerea unui bărbat mai în vârstă.

Am văzut că indiferența unui tată o va face mereu să sufere atât de mult pe fiică, încât uneori o relație chiar ostilă pare, dacă ne gândim bine, preferabilă. Această indiferență îi va marca, mai mult sau puțin puternic, viața. Una din „mărcile” adesea observate este în fond ușor de înțeles: este vorba de dorința de a întâlni un bărbat mai în vârstă care va umple golul lăsat de lipsa iubirii paterne.

Un bărbat mai în vârstă se arată adesea seducător, atent și protector. Această situație amintește cât de multă nevoie are o fată să fie cunoscută și recunoscută de mama ei, bineînțeles, dar și de tată. Tinerele femei care își doresc să întâlnească un bărbat mai în vârstă decât ele fac de altfel singure legătura cu dezinteresul pe care tatăl lor l-a manifestat față de ele.

Relația cu tatăl nu e mereu în cauză.

Evident, doar această explicație nu va justifica unele relații de cuplu caracteristice. O femeie își poate ocroti bărbatul sau, în mod sistematic, pe toți bărbații din viața ei datorită, așa cum am spus mai înainte, legăturilor particulare pe care le are cu tatăl ei. Ea va suferi din acest motiv.

Nu trebuie s-o confundăm cu alte tipuri de femei al căror caracter competitiv și ambițios le face să ocupe cu plăcere poziții dominante, fie în domeniul privat, fie în cel social sau profesional. Aceste femei sunt fericite și unele cupluri se împacă foarte bine cu această situație. Dar există și astăzi femei ambițioase, în sensul pozitiv al termenului, care se plâng că soțului lor îi lipsește ambiția. Legăturile pe care le au aceste femei cu tatăl lor nu intră în discuție aici. Într-adevăr, problema lor nu se rezumă la faptul că au rămas prea atașate de tatăl lor, ci că ele nu reușesc să găsească un echilibru în cuplu. Ele obolesc adesea să poarte singure greutatea tuturor responsabilităților, de la cele mai importante, precum educația copiilor sau cumpărarea unei case, la cele mai neînsemnate dar indispensabile, cum ar fi petrecerea unui weekend sau cumpărarea unui aspirator. Altfel spus, acele femei nu au nimic să-și reproșeze, cel care trebuie să-și reconsidere comportamentul este partenerul sau soțul, prea pasiv în fața vieții.

O viață pentru a-și vorbi.

Variatatea și complexitatea legăturilor dintre o fiică și tatăl ei, adăugate la pudoarea evidentă pe care această relație o suscită, explică în mare parte dificultatea pe care amândoi o au în a-și vorbi deschis. Dacă e vorba aici despre denunțarea culturii tăcerii, aceasta nu echivalează totuși cu alunecarea în tirania transparenței, prin expunerea intimității și ridicarea în slăvi a meritelor abolirii secretului.

Fiecare fiică are secretele ei, fiecare tată are misterele lui.

Să începem cu pudoarea care marchează foarte profund relația tată-fiică. Acest sentiment determină mereu, la orice ființă umană, o reținere în exprimare, fie că este vorba de limbajul verbal ori de expresia corporală. Totuși, între o fiică și tatăl ei, locul privilegiat pe care îl ocupă acest sentiment în raport cu alte sentimente, care există și ele, este firesc. El trimite la ceea ce se întâmplă în profunzimea relației tată-fiică, la nevoia de a găsi o distanță suficientă care îi face pe amândoi să se gândească la ceea ce acceptă să arate și la ceea ce nu doresc să arate. Aceasta explică de ce toate fiicele au secretele lor, ceea ce e cât se poate de normal, și de ce toți tații au misterele lor, lucru la fel de normal.

În această relație, fiecare trebuie să accepte că rămâne mereu un con de umbră în identitatea celuilalt. Este vorba mai mult decât de un filtru, este un fel de „noapte americană” destinată să dezvăluie, păstrând în același timp o distanță suficientă. Un tată și o fiică reprezintă, oarecum, unul pentru celălalt o enigmă. Freud spune chiar, în legătură cu teoriile sexuale infantile, că tatăl întruchipează problema enigmatică prin excelență. În ceea ce-l privește, oare enigma pe care o reprezentau femeile l-a făcut să devină un Sherlock Holmes al psihicului uman, determinându-l să caute fără încetare ceea ce i se părea inaccesibil?

Așa stând lucrurile, menținerea unei distanțe foarte mari comportă un risc de care trebuie să fim conștienți: acela al transformării relației cu celălalt într-o relație plină de necunoscut sau, mai grav, într-o relație cu un necunoscut. Or, această transformare va avea în mod inevitabil un efect pervers: sub influența unei curiozități trezite de ceea ce îi este inaccesibil, ființa

umană vrea să știe tot mai mult. Această reacție cât se poate de naturală nu se referă doar la relația tată-fiică, dar are mari șanse să se manifeste în cadrul ei. Spiritul uman este de așa natură încât, cu cât ne este interzis accesul, indiferent unde, cu atât dorim mai mult să intrăm. Un tată nu poate rămâne pentru fiica lui o enigmă totală și invers, ceea ce nu înseamnă că toate secretele și toate misterele trebuie să fie în mod sistematic dezvăluite².

Posibilitatea de a-i vorbi propriului tată.

Am întâlnit, timp de peste douăzeci de ani, un mare număr de fete și femei pentru care problema esențială a existenței era legătura cu propriul tată. Aceste fete și femei își iubeau mult tatăl, dar cât de mult și-ar fi dorit ca el să se comporte altfel față de ele! Să le înțeleagă mai bine, să știe să comunice mai mult cu ele. Așa stând lucrurile, am întâlnit și tați care regretau că nu au știut să dialogheze mai bine cu fiica lor. Așadar, nu este pierdută orice speranță de întâlnire, cu condiția unor clarificări care să favorizeze o înțelegere mai bună!

Orice bărbat știe că femeilor le place să se întâlnească unele cu altele pentru a-și povesti viața, pentru a se amuza, pentru a se elibera, pentru a face schimb de păreri. În absența bărbaților, ele nu simt nevoia să joace vreun rol, cel de femeie, de soție, de mamă sau de „fetiță”, nu mai au nevoie să utilizeze strategii de seducție sau de apărare. Bărbații ar plăti uneori scump ca să știe ce își spun în acele momente. Putem să le înțelegem, căci, adeseori, vorbind despre bărbați și criticându-i, stabilesc legături strânse între ele. În timp ce bărbații se măsoară între ei, și asta din timpul școlii, fetele se adună în grupuri mici, fondate pe cooperare, înțelegere, intimitate și secrete împărtășite. Dar despre ce pot ele să discute în tot acest timp? se întreabă bărbații. Despre orice, ar răspunde ele; despre bucurii, deliruri, neazuri, temeri, despre dorințele lor, despre poveștile de familie, despre copii, dragoste, sex. Și, evident, despre bărbați! Când femeile se întâlnesc, totul pare mai ușor de spus: ele nu se tem că destăinuirile lor ar putea fi subiect de batjocură sau că ar putea suscita disprețul sau alimenta niște reglări de conturi, deși nu se spune chiar totul și o oarecare neîncredere poate uneori să apară. Aceste schimburi între femei au existat dintotdeauna. Poate că pur și simplu astăzi se fac într-un mod mai deschis decât în trecut, la un prânz sau o cină între colege, fără jenă ori culpabilitate. Un sondaj recent arăta că 62,7% dintre femei găseau „petrecerile între fete” haioase și regretau că nu sunt organizate mai des³.

Această nevoie de complicitate feminină se regăsește evident și în familie. Se înțelege de la sine că o fată va împărți mai mult cu mama decât cu tatăl ceea ce ea consideră secret, feminin, intim, ofensator sau tabu. Totuși, chiar dacă nu pe el îl alege pentru a-i face confidențe, este dureros pentru un copil să trăiască lângă un tată care nu vorbește, căruia nu i se poate vorbi și care rămâne inaccesibil, refractar la orice discuție. În memoria acestor fete devenite femei, tăcerea tatălui lor rămâne o tăcere asurzitoare, și acest lucru este important: o fetiță sau o adolescentă simte nevoia să vorbească cu tatăl ei, nu pentru a-i împărtăși secretele ei, ci pentru a-l cunoaște mai bine.

S-o repetăm: există o funcție pozitivă a secretului și a misterului. Față de tatăl ei, o fată trebuie să aibă grădina ei secretă, adică să dispună de un spațiu în care să-și poată depozita secretele intime: este o condiție esențială a

dezvoltării și a independenței ei. Secretele îi garantează o autonomie psihică și îi afirmă libertatea personală. Singura excepție valabilă în acest domeniu este cea dictată de datoria de protecție: un tată are mereu dreptul să știe ce anume poate să-i pună copilul în pericol – pe plan personal, social și, evident, în mod vital. Acum, de cealaltă parte, dinspre fată, misterul pe care-l reprezintă tatăl ei nu va fi niciodată perceput în totalitate și, de altfel, acest aspect de bizarerie îi conferă într-o anumită măsură poziția de autoritate simbolică de care fiica lui are nevoie. Astfel stând lucrurile, înțelegem mai bine că relația pe care o fiică o întreține cu tatăl ei îi poate influența raportul ulterior cu sexul masculin. Povestea care le unește pe aceste două ființe foarte apropiate, dar a căror identitate trebuie, în același timp, să fie clar diferențiată, este, într-adevăr, cea care se va repeta mai târziu, când această fată, devenită femeie, va întâlni alți bărbați.

L.

Dorința de a-i vorbi propriului tată.

N-am întâlnit niciodată, în cursul consultațiilor mele, fete sau femei care să nu fi avut, într-un moment sau altul, dorința foarte puternică de a-mi vorbi despre tatăl lor. Procedând astfel, ele îmi dezvăluiau sentimentele pe care nu reușiseră să i le exprime acestuia în mod direct: afecțiunea lor, mândria, furia, decepțiile, reproșurile și, bineînțeles, pudoarea. Amintindu-și scene din viața de familie, ele îmi spuneau povestea lor, pentru că nu puteau să vorbească deschis cu el despre toate acestea. Țin să precizez că aceste confidențe despre tatăl lor nu mi-au fost niciodată făcute cu ușurință, nici măcar mie, care, în calitate de terapeut, sunt, aproape prin definiție, un interlocutor neutru și binevoitor. O incontestabilă reținere caracterizează modul în care femeile, tinere sau mai puțin tinere, vorbesc despre tatăl lor. Această reținere este, în mod evident, mult mai importantă atunci când ceea ce spun le evocă o suferință profundă, bine instalată, sau le obligă să-și amintească perioade de criză gravă – preferința netă pentru un alt copil, divorțul părinților, refuzul tatălui de a accepta alegerea lor amoroasă. Când se referă la tată, discursul unei femei este întotdeauna încărcat de pasiune și emoții; rareori este univoc, și amestecă iubirea cu critica, tandrețea cu frustrarea, bucuria cu furia, indulgența cu neînțelegerea. Complexitatea, subtilitatea și variația în timp sunt caracteristicile relației dintre o fată și tatăl ei.

Putem îndrăzni să facem aici o paralelă. S-a tot spus că experiența plăcerii feminine este o experiență intimă, interioară, care are loc într-un spațiu secret, insesizabil, ceea ce face ca accesul unui bărbat la reprezentarea și la simbolizarea ei să fie dificil. Secretele unei femei ar fi, pentru un tată, printr-un proces de generalizare, ceea ce este adesea misterul sexualității feminine pentru un bărbat? Nu am un răspuns cert, dar e sigur, în schimb, că tații trebuie să aibă față de fiica lor, precum bărbații față de femei, aceeași atenție pentru ceea ce există în spatele lucrurilor trecute de ele sub tăcere fără a merge totuși până la a vrea să descifreze totul. În ceea ce le privește, fetele trebuie să găsească cuvintele, reprezentările și gesturile pentru a exprima ceea ce simt și nu îndrăznesc să spună, pentru ca tatăl lor să nu proiecteze asupra lor intenții, sentimente sau gânduri imaginare sau inexacte.

Aceeași emoție, două limbaje.

Chiar dacă o fată nu trebuie să știe totul despre tatăl ei, iar un tată nu trebuie să știe totul despre fiica lui, ei n-ar trebui totuși să fie niște străini unul pentru celălalt. Cum se explică atunci această constatare dureroasă și foarte frecventă a unei prea mari lipse de cunoaștere reciprocă? De ce fiicele și tații vor atât de des să știe unul despre celălalt, de ce regretă că nu pot stabili o legătură mai profundă decât cea care există deja între ei?

Distanța față de un tată.

Marine, 30 de ani, își prezintă tatăl ca pe un om distant, exprimându-și puțin emoțiile, dar incontestabil foarte atașat de cele două fiice ale lui. Are un caracter destul de introvertit – „ca și sora mea”, precizează Marine. În schimb, ea comunică bine cu mama ei, de care se simte foarte apropiată, mult mai apropiată decât de sora ei. Actualul ei prieten, cu care stă de doi ani, este la fel de puțin expansiv ca și tatăl ei. Uneori, latura lui introvertită o enervează foarte tare; ea îi interpretează atunci tăcerea ca pe o dezaprobare, deși știe că probabil nu este cazul. Își dă osteneala să facă bine diferența între aparențe și realitatea adevărată, dar nu este mereu ușor, remarcă ea. Recent, i s-a plâns mamei ei de faptul că prietenul ei este foarte închis în el, spunându-i: „Ori tata, ori el, tot aia el” Mama i-a spus că înțelegea fiindcă și ea, într-o perioadă, avusese aceleași dificultăți, după care a adăugat: „Știi, de fapt, tatăl tău este un mare sentimental.” S-a dus atunci să caute un teanc de scrisori, legat cu o panglică albă, și a scos una, cea pe care tatăl lui Marine i-o trimisese în timpul uneia din deplasările lui în interes de serviciu. „Nu ți-am arătat niciodată corespondența mea și în special această scrisoare. Ar fi trebuit poate s-o fac, tocmai aflasem că eram însărcinată cu tine.” Marine a luat scrisoarea oarecum jenată, dar a citit-o. Printre alte cuvinte de dragoste adresate soției lui însărcinate, tatăl ei, acel bărbat aparent rece și distant, scria: „Știi că nu sunt foarte expansiv, dar, după ce mi-ai dat această veste extraordinară, am plâns de fericire și a trebuit să scot o batistă și să-mi șterg ochii în fața patronului meu care era acolo și care nu înțelegea ce mi se întâmplă.” Marine e fericită că a putut citi aceste rânduri care îi modifică în parte impresia pe care o are despre tatăl ei, dar, lucidă, conchide: „Aș fi preferat totuși să fie un pic mai extravertit uneori. Ani de zile, am avut sentimentul că am crescut lângă o stâncă. Tatăl meu avea o forță extraordinară, pe care o admiram, dar care mă făcea să mă simt vinovată atunci când mă lăsam în voia emoțiilor. Trebuie să spun că asta mi se întâmpla frecvent, mă îndrăgostesc cu ușurință.”

Mai multă receptivitate și emoție.

În materie de psihologie, una din întrebările cele mai frecvente se referă la dificultatea tipic masculină de a fi receptiv la emoțiile altora. Fetele au această problemă cu tatăl lor, iar femeile, cu bărbații în general. Asta se întâmplă fiindcă le e prea frică de propriile emoții? Pentru că au fost crescuți în ideea că, pentru a fi un bărbat adevărat, trebuie să fie mereu capabil să-și controleze sentimentele și să nu se lase copleșit de ceea ce simte? În același timp, am auzit adesea femei, chiar în situații de conflict violent, spunând că fuseseră bulversate de o emoție care, în mod brutal și neașteptat, apăruse la tovarășul lor de viață. Brusc, o comunicare sensibilă și emoțională devenea

posibilă în ochii lor și din nou totul li se părea mai ușor, chiar și viața de cuplu! La fel se întâmplă cu fetele. Sensibilitatea, cel mai adesea ascunsă, a tatălui lor le emoționează când ea se lasă văzută.

În ceea ce-i privește, bărbații, în general, și tații, în special, acceptă cu dificultate înclinația pe care o au femeile, și mai ales fiicele lor, de a-și exprima emoțiile negative, anxietatea și tristețea. Lamentațiile pe care ele le preferă în acest gen de situații li se par lipsite de interes: e mai bine, după ei, să încerce să caute un mijloc de a scăpa de aceste afecte dureroase, chiar dacă acest mijloc este, obiectiv vorbind, nepotrivit. Câte femei nu s-au plâns în fața mea de această lipsă de înțelegere, de această dificultate de comunicare, tipic masculină! Tații nu își imaginează cât de susținută s-ar simți fiica lor, atunci când este neliniștită, dacă ei i-ar da sentimentul că o înțeleg și că o ascultă, fără să cadă totuși într-o gândire morbidă. Ei nu prea bănuiesc cât de multă nevoie ar avea fiica lor să le vorbească, atunci când este deprimată. În loc de asta, de cele mai multe ori, ei încep să-i reproșeze fie talentul ei de a dramatiza și lipsa simțului realității, fie plăcerea de a se abandona sau nemulțumirea ei cronică. Criticile nu fac atunci decât să sporească starea de inconfort, vinovăția sau rușinea pe care ea le încearcă deja. Din fericire, importanța acordată astăzi egalității sexelor este pe cale de a schimba modul în care tații își văd fiica și cel în care fiicele își văd tatăl. Dreptul la diferență, inclusiv la diferența emoțională, își croiește drum.

Ceea ce evităm să spunem între o fiică și tatăl ei, unul dintre primele lucruri trecute sub tăcere, dacă nu cumva primul, este atracția care se exercită între ei. În adolescență, dar și după, fiicele simt, fără să și-o explice, o indispoziție provocată de o oarecare tulburare. Este adevărat că nici un bărbat, nici chiar un tată, nu este total insensibil la farmecele feminității, chiar dacă seducția umană are multiple fațete și nu se rezumă, nici pe departe, la seducția sexuală. Fără îndoială, una dintre nemulțumirile cele mai frecvente ale fiicelor, aceea de a se simți permanent controlate de tatăl lor, este legată de această ambiguitate relațională. Să luăm cazul lui Agnès, 29 de ani, care își părăsește soțul pentru un alt bărbat de care s-a îndrăgostit. O neliniștește gândul că trebuie să le vorbească părinților ei despre aceasta, dar din motive diferite, îi este teamă de îngrijorarea mamei ei, de lipsa de înțelegere, de frica zilei de mâine, de frica ei de insecuritate, în privința tatălui, ea se teme, înainte de toate, de faptul că o va judeca, de decepția lui, chiar dacă crede că el îi va înțelege mai bine decizia. În plus, ținând cont de dificultățile financiare pe care riscă să le aibă, ea are nevoie de asigurarea că va primi ajutorul lui material. Luându-și inima în dinți, ea îi spune așadar ce i se întâmplă și îi cere sprijinul. Reacția tatălui este cea anticipată, cu o singură excepție: el o asigură că poate conta pe el, dar în același timp îi propune să vină să locuiască în blocul lor, unde mai au un mic apartament neocupat. Reacția lui Agnès ar putea surprinde, căci ea declină oferta tatălui. Ea se explică astfel: ideea de a se simți, prin această apropiere, din nou sub controlul tatălui este insuportabilă; a suferit mult în trecut din această cauză.

Dincolo de cazurile particulare și de relațiile personale ale fiecăreia, fiicele resimt adesea dureros acest control patern. De ce tații au, așadar, această

profundă nevoie de a-și controla fiicele? Răspunsurile sunt probabil numeroase și, de altfel, nu se exclud. Pentru început, să spunem că, fie că vrea, fie că nu, un tată normal se simte responsabil pentru experiențele neplăcute sau periculoase pe care le-ar putea cunoaște fiica lui: el „pune atunci în aplicare” datoria de a o proteja, cu care se simte investit. Pe de altă parte, autoritatea patriahală rămâne puternică în cultura noastră, chiar dacă ea nu este în mod oficial recunoscută, în fine, pot fi evocate și alte motive mai puțin manifeste. Sunt tații stăpâniți în mod inconștient de o îndoială existențială, aceea de a nu fi niciodată siguri de paternitatea lor? Atitudinea față de fiica lor nu se traduce cumva printr-o lipsă de încredere în „feminin” – feminin pe care fiica lor îl întruchipează în mod special? Antropologul Françoise Héritier a subliniat pe bună dreptate faptul că orice definiție a „femininului” este formulată în termeni negativi – „femeia nu este.”, „femeia nu are.” etc.: ea vede în aceasta nu atât „o disfuncție a femininului (fragilitate, talie mai mică, handicapul sarcinii și al alăptării)”, cât expresia unei „voințe de control” din partea celor care nu dispun de puterea procreării⁴. Explicația psihanalitică propusă de Jean Cournut merge și mai departe, căci el afirmă: „Nevoia bărbaților de a controla fecunditatea femeilor nu este decât un indiciu suplimentar al fricii profunde pe care o au față de femei, frică față de ceea ce nu înțeleg, de ceea ce nu reușesc să. Conceapă în funcționarea erotico-maternă⁵.”

Fiecare este liber să adere total la aceste interpretări sau să nu le adopte. Totuși, dacă ne întoarcem la povestea lui Agnes, motivația inconștientă a unui tată care îi spune fiicei lui: „Vino mai aproape de mine ca să pot controla mai ușor ceea ce faci” este cu atât mai edificatoare cu cât Agnes își părăsește soțul pentru un alt bărbat, de care este îndrăgostită, dar cu care este și însărcinată. Dacă nevoia pe care o resimte acest tată de a-și controla fiica rezultă evident dintr-o grijă lăudabilă și conștientă de a o proteja, el n-ar avea și o altă motivație mai puțin clară, aceea de a controla ceea ce el nu are: puterea de a procrea?

Dificultatea dialogului.

Dificultatea dialogului contemporan între tați și fiice este confirmată de toate studiile pe acest subiect. Această dificultate crește pe măsură ce fata se mărește. „Nu mă înțelegea.”, „Nu avea niciodată timp”, „Aveam centre de interes mult prea diferite.”, „Era gelos pe prietenii mei!”: iată afirmațiile pe care le aud adesea atunci când femeile își evocă adolescența. Într-adevăr, începând de la această vârstă, ele conștientizează lipsa de comunicare cu tatăl lor și o critică. Oare pentru că au devenit între timp mai independente, pentru că au o privire mai lucidă asupra relațiilor umane sau pentru că ele însele se jenează să-i vorbească tatălui lor, prin „încărcarea” lor cu propriile lor dificultăți? Oricum ar fi, în condițiile imposibilității dialogului, adolescentele își păstrează problemele pentru ele. Câteodată, conștienți că ceva nu merge, tații încearcă să le oblige să vorbească, le interoghează cu brutalitate și stângăcie despre ceea ce le preocupă. Cum nu obțin nici un răspuns, trag concluzia că fiica lor opune rezistență sau că le este ostilă, ceea ce îi agasează, așa că nu mai insistă. Ca reacție, adolescența se închide în ea însăși, simțindu-se și mai neînțeleasă. Așadar, se formează un cerc vicios.

Totuși, și țin să o afirm aici sus și tare, trebuie să încetăm să credem că un dialog între fiice și tați ar fi imposibil și să recunoaștem dificultatea unui astfel de demers pentru a o depăși cu bine. Între o fată și tatăl ei, adevăratul obstacol în calea dialogului este faptul că unul proiectează asupra celuilalt propriile sentimente sau gânduri fără a considera necesar să le verifice autenticitatea. Nu trebuie neapărat să știi totul despre celălalt pentru a-l iubi, dar nici nu se poate să blochezi orice comunicare. Asta este adevărat pentru fete în relațiile cu tatăl lor, dar și pentru tați în relația cu fiica lor.

De ce taților le e frică de fiica lor.

Există frica pe care o încearcă unii bărbați în anumite circumstanțe față de o anumită femeie și există frica funciară pe care o simt toți bărbații față de femei, față de „femeie”, adică acea parte obscură a celuilalt. Despre această frică de feminin am de gând să vă vorbesc aici, amintind cuvintele lui Zarathustra, care, întâlnind o femeie bătrână, îi spune: „Totul în femeie este o enigmă”.

Frica de partea feminină în mod semnificativ, majorității bărbaților, chiar și astăzi, nu le place să se simtă în poziție de mamă sau de soție, adică, potrivit stereotipurilor care încă mai circulă, în poziție pasivă și masochistă. Ceea ce caută ei în mod spontan este o poziție masculină falică, activă și chiar puțin sadică. Femeile o știu bine și, în mod inteligent, știu să se împace cu această trăsătură pentru a obține cel mai mare beneficiu, dar, pentru aceasta, este nevoie de experiență, iar o fetiță sau o fată nu o capătă decât progresiv.

Motivele pentru care bărbații refuză, mai mult sau mai puțin conștient și, mai ales, mai mult sau mai puțin explicit, femininul aparțin mai multor registre. Explicația cea mai des avansată este aceea că ei resping partea feminină pe care o simt în ei. În această parte feminină mai există încă, pentru prea mulți dintre ei, ideea de pasivitate și de masochism, care nu sunt totuși, în nici un fel, atribute ale femeii. Mai serios vorbind, pentru a defini specificitățile feminine, ne orientăm acum mai mult spre expresia emoțiilor, capacitatea de dialog și de ascultare, precum și exercițiul relațiilor umane, mai deschis spre înțelegere și negociere decât spre ierarhizare, încercarea de dominație sau rivalitatea manifestă. Altfel spus, bărbaților care își exprimă emoțiile și care cad la învoială cu ceilalți în loc să le impună punctul lor de vedere le-ar fi teamă că nu se simt destul de bărbați și că vor fi aspirați de lumea feminină.

Un alt motiv frecvent invocat pentru a dovedi frica simțită în fața a ceea ce ține de feminin: nevoia bărbaților, și mai ales a taților, de a-și controla frica de incest sau, în sens mai larg, de violență sexuală. În 1912, în ale sale Contribuții la psihologia vieții amoroase, Freud a avansat concluzia conform căreia, pentru ca un bărbat să acceadă la o viață fericită și liberă, el trebuie să fi „surmon-tat respectul pentru femeie” și să se fi „familiarizat cu reprezentarea incestului cu mama sau cu sora”. Regăsim aici una din tezele favorite ale părintelui psihanalizei, și anume că, la toate ființele umane, viața amoroasă „originară” este blocată în beneficiul dezvoltării umanității și a civilizației. Pentru Freud, această piedică nu trebuie să fie negată, ci recunoscută și acceptată, pentru a fi depășită. Dacă urmăm această teză, tații ar trebui deci să

accepte că au în ei, într-un moment sau altul, fantasme incestuoase cu fiica lor, pentru a nu le traduce, în primul rând, în act, dar și pentru a nu le refula în mod excesiv. Dacă le refulează în exces, ei vor plăti, într-adevăr, un preț mare: o frică nemăsurată de fantasma lor, asociată cu o nevoie de control imperioasă.

Nu vreau ca fata mea să fie o târfă"

Anne, în vârstă de 14 ani, vine însoțită de tatăl ei. Ea trece printr-o criză puternică manifestată prin temeri, refuzul de a merge la școală și furie exagerată. În plus, de ceva timp, este impulsivă și agresivă cu cei doi frați mai mici. Părinții au încercat să o înțeleagă și au emis mai multe ipoteze, pe care ea le-a respins una după alta. Într-o seară, întorcându-se de la serviciu, tatăl ei se plânge de o colaboratoare, și Anne începe să-l agreseze verbal în mod violent, acuzându-l că este ca toți ceilalți, un „nemernic”. Apoi, începe să plângă, simțindu-se, fără îndoială, vinovată. Eliberarea de acest preaplin sufletesc o face să le explice pentru prima oară părinților ei motivele suferinței ei. Ea le povestește așadar că s-a îndrăgostit nebunește de un băiat cu doi ani mai mare decât ea și că el s-a purtat urât cu ea. După ce a făcut-o să creadă că era la fel de îndrăgostit, el a părăsit-o brusc pentru altă fată. Era pentru prima dată că se îndrăgostește; de fapt, este și acum. Ea știe că această situație e departe de a fi ieșită din comun, dar, pentru ea, această primă decepție sentimentală este o dramă.

Contrar a ceea ce se întâmplă adeseori, discuția cu părinții ei n-o liniștește pe această adolescentă, și așa se face că a venit la mine împreună cu tatăl ei. Anne îmi explică destul de calmă că nu reușește să-l uite pe acest băiat, că se gândește la el fără încetare și că nu va putea să mai suporte mult timp această situație. Această afirmație mă face să mă tem de un gest violent din partea ei, fie împotriva propriei persoane, fie împotriva rivalei ei, și îi dau de înțeles tatălui că îi împărtășesc îngrijorarea. Or, iată că acest bărbat îmi spune că nu de aceasta îi e frică cel mai mult și îmi adaugă în prezența fiicei lui: „Știți, am vrut ca fiica mea să vină la dumneavoastră mai ales fiindcă nu vreau să ajungă o târfă. De asta mi-e frică mie!” Sunt extrem de surprins, aproape șocat, de acest comentariu total nepotrivit. În timp ce această adolescentă trăiește primele ei emoții amoroase, și încă într-un mod deosebit de intens, tatăl ei vede această explozie de sentimente ca pe o amenințare, ceea ce spune multe, fără ca el s-o știe, despre modul în care vede femeile, sexualitatea lor și despre pericolul pe care ele, inclusiv propria lui fiică, îl reprezintă pentru el.

Prin natura lucrurilor, o fiică este diferită de tatăl ei.

Frica poate fi un factor de valorizare a celuilalt, dar și un factor de respingere, iar bărbații ar putea, din acest motiv, să aibă tendința să valorizeze femeile și să încerce, în același timp, să le domine. În fața fiicei lor, tații au, de asemenea, o dublă tendință. În ochii lor, ele sunt produsul genelor lor, dar, și acest lucru este vizibil, ele posedă, fără nici o îndoială, și genele mamelor lor: acest împrumut le readuce la feminin și, mai ales, la diferența sexelor.

Orice diferență are o funcție: ea este utilă, căci permite separarea, dar aruncă în aer în același timp certitudinile, mai ales atunci când este ireductibilă⁶. Raportarea la diferență, pe care orice întâlnire cu Celălalt o

actualizează, este revelatoare pentru ceea ce este ființa umană, la bine și la rău. Și reacția declanșată riscă să fie cu atât mai puternică, cu cât această diferență este pluralistă și privește în același timp sexul, vârsta, generația și statutul. Pentru un tată, în mod incontestabil, fiica lui este cea care cristalizează acest ansamblu de diferențe, chiar dacă ea este și o prelungire a lui însuși.

În plus, se știe că, la ființa umană există mereu în prezent o parte a trecutului, ceva care este de ordinul repetiției. Chiar dacă viața este o carte ale cărei prime capitole ne rămân celor mai mulți dintre noi ne rămân necunoscute, crescând, cu toții dorim să regăsim timpul pierdut, să gustăm din agreabilele reîntâlniri cu copilul care am fost, care ne-ar fi plăcut să fim sau care am crezut că am fost. Fiecare dintre noi își fabrică astfel amintirile și nostalgiile lui. Când un tată își privește fiul, prin cuvintele pe care el însuși le-a pronunțat atunci când era mic, prin gusturile care au fost și ale lui la un moment dat, prin comentariile pe care le-a auzit la propriii lui părinți – „Cum seamănă cu tine! Parcă ești tu, la vârsta lui.” – el replonjează, grație imaginației și memoriei lui, în propria copilărie. O fată, în schimb, în ciuda tuturor asemănărilor fizice sau a unor trăsături de caracter comune, rămâne mereu pentru tatăl ei ceea ce el n-a fost niciodată. Când acest gând nu-i mai dă pace, el poate chiar să justifice o apreciere negativă de tipul: „în orice caz, n-o s-o înțeleg niciodată; este o fată!”

De ce fetelor le e frică de tatăl lor în ceea ce le privește, fetele, încă din copilărie, se confruntă cu masculinul întruchipat de băieței, eventualii frați și, evident, tatăl lor. Ele trebuie foarte devreme să interacționeze cu aceste ființe cam ciudate, care vor mereu să aibă mai mult și să facă mai mult, și învață repede să țină sub control această rivalitate, să o dejoace, să o deformeze utilizând strategii care îi descumpănesc sau îi îndepărtează pe băieți. Dacă ele percep în mod intuitiv că tatăl lor aparține acestei lumi a masculinului căreia ele îi sunt străine, ele simt în același timp că acest tată e tatăl lor și își doresc ca el să nu le provoace frică prin latura lui prea virilă.

Tatăl meu, acest străin.

Nu vom face decât să amintim aici cele două cauze majore ale fricii de tată: am vorbit deja destul despre ele în paginile acestei cărți. Există, pe de o parte, acest statut care îi este dat de societate sau de soția lui – un tată trebuie să ocupe o poziție simbolică de autoritate, trebuie să fie garantul limitelor împotriva excesului.

— Și, bineînțeles, faptul că el reprezintă masculinul în ceea ce are el străin, diferit, uneori penibil, dacă e să le dăm crezare fetițelor de pe băncile școlii și, mai târziu, adolescentelor și femeilor, pe care latura revendicativă și bătbăioasă a bărbaților le poate de-a dreptul exaspera. Așa stând lucrurile, este important să subliniem aici că este primordial ca o fiică să poată depăși această frică de masculin, pentru a evita, mai târziu, o inhibiție excesivă în viață sau, dimpotrivă, un spirit de răzbunare îndreptat împotriva tuturor bărbaților, care duce la epuizare sau la frustrare.

Să învățăm să ne cunoaștem.

O fiică are nevoie să-și cunoască tatăl; n-are nevoie să știe tot, n-are nevoie ca toate zonele de umbră să fie luminate, dar incontestabil ea își dorește

foarte tare, într-un moment sau altul din viața ei, să existe între ei un schimb de cuvinte, să-și exprime recunoștința. Să reluăm povestea pasionantă a actriței Jane Fonda și a tatălui ei, Henri Fonda. Viața bate filmul, ca prin magie, și actrița s-a trezit într-o bună zi că joacă alături de tatăl ei într-un film intitulat Casa de lângă lac, care povestește dificultățile de comunicare dintre un tată, Norman, care este puțin comunicativ, și fiica lui, Chelsea, care e furioasă pe el.

Cine trebuie să facă primul pas într-o asemenea situație? În film, mama lui Chelsea o face să înțeleagă pe fiica ei că, la un moment dat, copilul este cel care trebuie să meargă spre părinte: „Uneori trebuie să-l privești pe celălalt foarte atent și să-ți amintești că face tot ce-i stă în putință.” Să vedem acum ce-i spune Chelsea tatălui ei, Norman:

— Trebuie să-ți vorbesc, tată.

— A, ai o problemă? Întreabă el pe un ton condescendent.

— Cred că. Dacă am încerca să ne purtăm normal unul cu celălalt.

— Normal? Adică? Răspunde Norman sec.

— Ca un tată și o fiică. Știi bine.

— Ți-e frică de. Ce am scris în testament, nu? Nu-ți face griji, ți-am lăsat tot, în afară de corpul meu.

— Nu vreau nimic. E drept că. Ai zice că suntem furioși unul pe altul dintotdeauna.

— N-am avut niciodată această impresie. Credeam doar că nu ne iubim prea mult.

— Vreau să fiu prietena ta, spuse ea punând mâna pe brațul lui Norman."

Jane Fonda povestește că, de fiecare dată când citea scenariul, atunci când ajungea la acest pasaj simțea lacrimile inundându-i fața: „Mergeam în fața camerei să-i spun tatălui meu lucruri pe care nu putusem să i le spun niciodată în viața reală.”

Câte femei, după ce trăiseră momente deosebit de dificile în relația pe care o avuseseră cu tatăl lor, doresc să-i vorbească deschis, sincer – într-un cuvânt să facă pace! Pentru a găsi calea împăcării, nu există o formulă unică; asta va depinde de caracter, de situație, de cei din anturaj care susțin acest demers etc. Să vorbești direct cu el, dacă este accesibil, să-i scrii, căci scriitura ține în același timp la distanță, circumscrie sentimentele și face posibilă cu mai multă ușurință exprimarea lor sinceră. Este, de asemenea, posibil să iei o persoană apropiată ca mesager. Toate modalitățile sunt bune pentru a te apropia de un tată. O fiică poate să-și amelioreze relația cu tatăl ei având curajul să meargă către el, să-i ofere propria lectură a poveștii ei, a așteptărilor și decepțiilor pe care le-a interiorizat fără să le poată exprima. La rândul lui, tatăl trebuie să fie pregătit ca acest pas să fie făcut către el. Dacă acceptă, amândoi, și fiica, și tatăl, se vor simți ușurați. Nu vor fi șterse automat toate neînțelegerile, dar drumul reconcilierii va fi deschis.

A se înțelege mai bine, a se cunoaște mai bine, a comunica mai bine.

Drumul referitor la fiice și tați, pe care v-am propus să-l parcurgem, a permis explorarea, din copilărie până la vârsta adultă, a relațiilor care îi fac

fericiți, dar și a celor care îi fac nefericiți. Acest drum a permis totodată înțelegerea insatisfacției provocate de o comunicare insuficientă, dar și a motivelor secretelor reciproce. Acest parcurs are, în mod evident, ca obiectiv o mai bună comunicare între fiice și tați. Singurul mod de a comunica bine este de a avea încredere și de a accepta că celălalt nu gândește neapărat ca tine. Psihologul Louis Parez supervizează de mai mulți ani așa-numitele „atelier de tată-fiică”. El se bazează pe ideea că a fi tată, în ziua de azi, este, înainte de toate, o poveste de suflet. Consultațiile pe care le fac de mai bine de treizeci de ani, reunind un tată și fiica lui, nu îmi confirmă decât parțial acest punct de vedere. De ce?

Desigur, este mereu interesant și benefic pentru o fiică să observe în mod explicit, chiar dacă ea o știe implicit, că tatăl ei își poate manifesta, ca și mama ei, tandrețea și emoțiile și că o face într-un alt registru decât cel clasic, al autorității și al legii. Dar nu trebuie totuși ca tatăl să fie prea fuzionai, să joace rol de amic. Multe fiice. Și mame se plâng astăzi de acest lucru, mai ales în situațiile de custodie alternativă. Tații și mamele sunt egali, dar nu simetrici. Tatăl poate la fel de bine să-și exprime tandrețea și să-și manifeste emoțiile ca și mama. Dar în cuplu trebuie să existe o înțelegere, și nu o competiție pentru a câștiga afecțiunea copilului. Acest lucru e cu atât mai important cu cât de la emoții și afecțiune se poate aluneca ușor spre problema sensibilității și chiar a sexualității. Or, fiecare este gata să răspundă că relația tată-fiică trebuie la acest nivel să fie lipsită de o ambiguitate oricând posibilă. Fantasma incestului și a violenței pe care acesta o conține reprezintă mereu un risc prezent în mintea fiecăruia. Dificultatea e că, în viață, când ne gândim la ambiguitate, ne gândim în mod firesc doar la ambiguitatea senzuală ori sexuală. Ne gândim mai puțin spontan la ambiguitatea sentimentelor pe care o presupune orice relație umană. Acest lucru este mai ales adevărat în domeniul sentimentelor pe care le conține orice relație tată-fiică: ambiguitate a emoțiilor, a interesului personal, a locului ocupat de fiecare, a rivalității, a complicității, a locului acordat celui de-al treilea protagonist (în acest caz, a locului acordat mamei). Celebri afirmații a cardinalului de Retz: „Nu ieși din ambiguitate decât în detrimentul tău”, i-aș substitui, în privința relațiilor tată-fiică, o alta: „Nu negi o ambiguitate oricând posibilă decât în detrimentul autenticității comunicării.” Dacă un tată știe că relația cu fiica lui este pentru ea mai complexă decât crede el, iar dacă fata nu este conștientă de aceasta, acest lucru facilitează în mod paradoxal comunicarea. Este vorba, așadar, atât pentru unul, cât și pentru celălalt, să dezvolte o comprehensiune și o cunoaștere reciprocă, asociind sentimentele cu cunoașterea mizelor lor.

Cum să-ți înțelegi fiica.

Unui tată nu-i este deloc ușor să-și înțeleagă bine fiica, aceasta trebuie să o știe. Totuși, unele stângăcii și unele greșeli sunt atât de des denunțate, încât trebuie să fie posibilă anticiparea lor!

Să nu gândești în locul ei.

O fată nu așteaptă de la tatăl său să gândească în locul ei, ci să-i pese de ea, să o înțeleagă, iar pentru aceasta, să-și facă timp să o asculte la orice vârstă din viața ei.

Când e mică, își dorește ca el să fie interesat de jocurile ei, să cunoască numele profesoarei ei, să știe ce vârstă are exact, să-i accepte timiditatea sau furiile fără să o lase pradă emoțiilor. La începutul adolescenței, își dorește ca el să admită că are o prietenă bună, căreia îi spune totul, că aceasta este ceva „specific fetelor”, dar ceva normal, și că este primordial să poată vorbi cu ea la telefon cel puțin o oră de zi. Ceva mai târziu, când devine adolescentă, așteaptă de la tatăl ei ca el să înțeleagă că vrea să placă și că trăiește, ca și prietenele ei, sub dictatura unor canoane ale frumuseții, ceea ce explică lamentările obsesionale privind „silueta” sau timpul petrecut în baie! Tânără femeie, ea așteaptă ca el să aibă încredere în alegerile ei amoroase sau să-i spună ce crede despre aceasta fără să o judece. Mai târziu, o fiică așteaptă de la tatăl ei să nu-i țină lecții despre modul în care își educă copiii, ci s-o sprijine ascultând-o cu atenție când vorbește de preocupările ei de mamă.

Să-i acorzi aceeași atenție ca unui fiu.

Fetelor le place să fie tratate ca niște fiice, am spus-o de mai multe ori în această carte, dar ele vor, de asemenea, în privința conduitei vieții lor, să poată beneficia de aceeași susținere și de aceleași încurajări paterne ca și fiii. De acum înainte, ele nutresc aceleași dorințe de reușită școlară sau profesională ca și băieții: dacă, acasă și pe un plan afectiv, ele țin la diferențe, în schimb, în clasă, la studii sau în viața profesională, ele revendică pe drept cuvânt egalitatea. Un tată trebuie să înțeleagă această dorință legitimă dacă vrea să-i poată da fiicei lui ceea ce ea așteaptă de la el. Din acest punct de vedere, unii bărbați mai au mult de lucru pentru a-și schimba optica. Foarte des încă, tații nu cred în competențele fiicei lor pentru că este fată. Totuși, evoluăm într-o societate de servicii care privilegiază valori feminine precum limbajul, concilierea, parteneriatul sau sensibilitatea. Aceasta este adevărat în domeniul culturii și al educației, dar și în câmpul economic. Un tată trebuie să aibă aceeași dorință de reușită socială pentru fiica sa ca pentru fiul său.

Să-i înțelegi comportamentul cotidian.

O fată are gusturi, interese și o anumită modalitate de a le exprima care fac dovada feminității ei și care o apropie mai mult de mamă. Aceste specificități feminine seduc un tată, dar pot și să-l agaseze. O fetiță poate avea chef să-i arate tatălui ei noii pantofi pe care i-a cumpărat mama și îl deranjează în timp ce acesta citește ziarul. Mai târziu, ea poate avea chef să se uite la un serial siropos, în timp ce e un meci de fotbal la televizor. O adolescentă îmi povestea într-o zi că ea nu înțelege absolut deloc de ce se enervează tatăl ei atunci când o vede sunând-o în fiecare zi pe mama ei la serviciu doar pentru simpla plăcere de a sporovăi; el nu înțelegea nici de ce, seara, ele își petreceau ore întregi pe internet, pe site-urile de vânzare prin corespondență pentru a face afaceri bune, adică o pereche de pantofi de cincisprezece euro sau ultimul tricou din „topul tendințelor”. „în schimb, conchidea această tânără cu un strop de amărăciune, el nu găsește nimic de spus atunci când eu sunt cea care pun tacâmurile, strâng masa, o ajut pe mama să aranjeze vesela. Și, când îi atrag atenția că ar putea să ne ajute, el nu răspunde.”

Această mărturisire conține cele două plângeri principale ale fiicelor cu privire la comportamentul tatălui lor în viața cotidiană: lipsa de respect pentru

unele din preocupările lor considerate prea puțin „serioase” – hainele, look-ul, vedetele sau stările de suflet ale colegelor, de exemplu – și slaba participare la treburile casnice; trebuie să spunem că, dacă în treizeci de ani bărbații au realizat progrese importante, mai rămâne mult de făcut în acest domeniu. O fată care are frați va ține în mod deosebit la ideea ca regulile colective să se aplice tuturor copiilor și ca tatăl ei să nu dea dovadă de mai multă indulgență pentru fiul lui care își lasă lucrurile aruncate prin baie sau care uită să-și facă curat în cameră. În ochii ei, bunele maniere, politețea și simțul responsabilității sunt calități pe care trebuie să le aibă toți copiii, nu doar fetele.

Să-i înțelegi emoțiile.

Celălalt mare of al fiicelor se referă la domeniul emoțional și afectiv. Multe dintre ele se plâng că nu pot aborda cu tatăl lor probleme personale legate de sentimente. Totuși, rolul major al emoțiilor a fost recunoscut științific, nu doar în creativitate, dar și în anticipare și inteligență. Majoritatea taților de astăzi nu sunt din fericire la fel de introvertiți ca propriii lor tați, dar ideea potrivit căreia exprimarea emoțiilor pap un semn de slăbiciune continuă să dicteze comportamentul anumitor bărbați, care, dintr-o dată, se trezesc descumpăniți sau jenați în fața manifestărilor emoționale ale fiicei lor: în general, ei îi lasă mamei grija de a le face față. Christelle, 14 ani, poate să o dovedească: „Tatăl meu nu suportă să mă vadă plângând; el pleacă, părăsește încăperea fără să spună un cuvânt! Ai zice că nu acceptă ca eu să mă pot exprima în acest fel. Or, mie îmi face bine să plâng; am nevoie de asta, așa cum am nevoie să râd cu prietenele mele!”

Fiicele și tații nu vorbesc exact aceeași limbă, pentru că, dincolo de diferența de vârstă, există diferența de cultură afectivă care îi separă. Această diferență este, în esență, o diferență de expresie. Ar fi ridicol să gândim că tații și fiicele nu pot împărtăși aceleași emoții; bucuria, furia, angoasa sau tristețea nu sunt privilegiul unui sex. În schimb, tații și fiicele trebuie să știe că cele două sexe nu-și exprimă emoțiile și, în special, emoțiile dureroase în același fel. În cazul unui divorț, de exemplu, o fată își va exprima teama de a fi abandonată prin tristețe sau lacrimi, care îl vor pune de altfel în încurcătură pe tatăl ei, cu atât mai mult cu cât el se simte în general vinovat. Un băiat își va exprima această teamă diferit, devenind agresiv la școală sau închizându-se în el însuși. Tristețea este o altă emoție mai ușor de exprimat pentru o fată decât pentru un băiat. Un tată care își vede fata plângând va fi emoționat de lacrimile ei și se va simți vinovat: și totuși, prima lui mișcare va fi să afișeze o indiferență aparentă sau să spună vorbe dure. Să te identifice cu sentimentul celuilalt, chiar dacă acesta îl exprimă altfel, îți permite să ieși din multe impasuri. Să înțelegi cum fiecare ființă umai ^e comunică ceea ce simte și să cunoști diferențele inerente fiecărui sex este esențial pentru o mai bună conviețuire. Chiar și astăzi, un tată poate să nu înțeleagă exact ceea ce simte fiica lui: emoțiile pe care le încearcă îi apropie, dar experiența intimă pe care o au și mai ales modalitățile de exprimare pe care le adoptă îi îndepărtează. Totuși, un tată este în măsură să se pună în locul fiicei lui și să-i perceapă emoțiile și reacțiile: dacă face efortul să le decodeze, el va fi capabil de identificare și empatie. Este ceea ce fiica lui așteaptă de la el.

Să ai încredere în ea.

O fată are nevoie ca tatăl ei să aibă încredere în ea, tot așa cum un tată are nevoie ca fiica lui să aibă încredere în el. Nu numai că încrederea umană se transmite, dar ea reprezintă un sistem care funcționează în oglindă. Mai mult decât responsabilitățile pe care i le lasă în gestionarea vieții ei și activitățile cotidiene, este important ca un tată să pună în discuție cu fiica lui „teme serioase”, de suflet, precum sentimentele pe care le trăiește sau valorile pe care le apără.

Când fiica lui este încă copil, școlaritatea reprezintă un excelent domeniu de aplicație. O atenție, ba chiar o supraveghere extremă a activității ei și a notelor pe care le ia, va fi contraproductivă atât pe plan școlar, cât și pentru dobândirea stimei de sine. Uităm prea des că reușita se construiește pe încrederea în sine. Cu cât ai mai puțină încredere într-un copil, cu atât lui îi lipsește încrederea în el și ajunge chiar să nu mai aibă încredere pur și simplu, mai ales în ceilalți și în părinții lui. Ceea ce am scris în legătură cu relațiile mamă-fiică este la fel de adevărat pentru relațiile tată-fiică. Primesc părinți – din ce în ce mai des tați – a căror fiică își vede rezultatele școlare devenind foarte slabe în cursul anului. Îngrijorarea părinților, cea care îi aduce la consultație, are, în general, în prealabil, repercusiuni asupra atmosferei familiale. Spre deosebire de băiat, fata nu este neapărat ostilă întâlnirii cu un „psi”. Ca și băiatul, ea va spune: „Dacă n-ar fi școala, totul ar merge bine”. Adesea, părinții sunt de acord cu această analiză. În acest gen de situații, căutarea soluției se face cu acordul fetei, care singură afirmă că vrea să se reapeuce de învățat. Cu permisiunea părinților, închei o înțelegere cu ea: „Am încredere în tine, te pui din nou pe învățat, dar îți cer să accepți de bunăvoie să vii din nou la mine la sfârșitul trimestrului următor, ca să văd dacă te-ai ținut de cuvânt. Dacă da, nu mai e nevoie să vii la mine; dacă nu, înseamnă că ai o problemă nerezolvată și părinții tăi au dreptate să vrea ca eu să te văd.” N-am fost niciodată refuzat în astfel de cazuri.

Ce concluzie tragem de aici? Ai dreptul să pretinzi încredere din partea fiicei tale, dar, când situația o cere, o vei obține mai ușor dacă îi arăți încredere printr-o înțelegere bine stabilită. Dacă acest demers nu funcționează, aceasta înseamnă că încrederea este mult deteriorată sau că problema este la un alt nivel. Acest demers și rezultatul lui arată foarte bine ce așteaptă un copil, în cazul de față o fată, de la părinții ei, de la tată în mod special, în astfel de situații, un tată este, de altfel, mai inclinat să aibă încredere în fiica lui decât în fiul lui. Ceea ce este valabil în privința școlarității unui copil este și în alte domenii, și rămâne valabil mai târziu în viață. Într-un moment dificil al existenței ei, o fată va căuta mereu încrederea tatălui ei, inclusiv la o vârstă mai înaintată. E bine ca tații să știe acest lucru.

S-o înțelegeți când suferă.

O fată așteaptă de la tatăl ei, ca și de la mamă, de altfel, să înțeleagă că ea poate într-adevăr să sufere. La ea, suferința se va exprima mai mult prin dureri de cap, dureri de burtă, acuze somatice diverse, comportamente alimentare excesive – bulimie sau anorexie – sau exprimarea manifestă a angoasei sau a tristeții. Totuși, îi va spune mai cu plăcere mamei despre

tristețea ei sau despre ceea ce o neliniștește, căci ea știe, intuitiv sau din experiență, că tatăl ei nu va avea o reacție prea grozavă când va auzi despre grijile ei, că acestuia i se va face chiar frică, fără îndoială, în mod paradoxal fiindcă este prea afectat de ele.

O fată, ca și un băiat, poate să-și exprime suferința sau indispoziția și prin așa-numitele comportamente ex-ternalizate: agresivitate verbală și fizică, furie și împotriviri constante, la care se adaugă în adolescență conduite periculoase precum consumul de droguri. Există fete mai năbădăioase – se spune, de altfel, despre ele că sunt niște băiețoi – tot așa cum există, invers, și băieți prudenți. Totuși, și în ziua de azi, aceste conduite externalizate continuă să caracterizeze mai mult băieții decât fetele. Ceea ce nu vrea să însemne că fetele suferă mai puțin. În plus, efectul este diferit, în funcție de vârstă, astfel că distanța dintre sexe tinde adesea să se mărească în timpul adolescenței.

Ce anume o face pe o adolescentă să se simtă mai puțin atrasă de comportamentele periculoase – cu excepția riscului suicidal, care nu este dintre cele mai mici? Există mai multe explicații care ne permit să înțelegem interesul mai scăzut pentru situații periculoase al fetelor? În mod incontestabil, fetele sunt mai puțin impulsive, mai chibzuite și știu mai bine să acționeze la momentul potrivit. Ele se aruncă mai puțin decât băieții, cu ochii închiși, în ceea ce le atrage. Fără îndoială, ele sunt și mai dispuse să accepte un ajutor din partea adulților, și în special a părinților: capacitatea lor precoce de a-și exprima mai bine și de a-și împărtăși sentimentele și emoțiile joacă un rol în acest sens.

Fetele par, de asemenea, să caute senzații diferite de ale băieților. Un exemplu frapant este modul în care ele alungă plictiseala. Când se plictisesc, vor căuta pe cineva cu care să vorbească, telefonând celei mai bune prietene, sau se vor cufunda în lectură, în vreme ce un băiat va dori să acționeze. Raportarea la interioritate nu este aceeași pentru ambele sexe, după cum o atestă comportamentele alimentare cu probleme, mult mai frecvente la fete decât la băieți, care suscită senzații mai mult în interiorul corpului decât în exterior și sunt adesea, de altfel, provocate de plictiseală. Fetele par să știe mai bine să ia în calcul pericolele situației și riscurile la care se expun. Încă din copilărie, ele arată o mai mare capacitate decât băieții de a ține seama de toate elementele prezente într-o situație dată. Ele ar fi deci mai bine pregătite să evalueze pericolele unui comportament, ceea ce ar putea să explice mai marea lor „intuiție”. Înțelegem mai bine de ce suferința fetelor, și mai ales a adolescentelor, se exprimă mai mult prin angoasă, frică sau tristețe decât prin comportamente periculoase mai mult sau mai puțin violente, chiar dacă diferențele intrasexuale, nu numai cele intersexuale, trebuie mereu avute în vedere.

Să-i înțelegi dorințele.

O fată vrea ca tatăl ei să înțeleagă ce își dorește fără să fie nevoie să-i spună clar și direct: ea contează pe intuiția lui. Am prezentat în capitolele precedente ceea ce fetele își doresc și, dimpotrivă, ceea ce nu vor, la diferite vârste. O fată nu caută, precum un băiat, să aibă în mod sistematic ultimul cuvânt și să fie cea mai puternică. Ea trăiește conflictele în mod foarte diferit:

în timp ce, pentru el, dorința de a-l domina pe celălalt este adesea subiacentă, ea vede aspectul constructiv al antagonismului. Totuși, ceea ce o va înfuria nu este competiția, rivalitatea sau dorința de a vrea să câștige cu orice preț, ci faptul de a fi pusă pe planul doi, de a nu fi ascultată sau de a simți disprețul pe care bărbații, uneori chiar tatăl ei, îl au față de femei. Evident, ca și un băiat, ea se va simți rănită dacă tatăl ei nu-i acordă încredere sau dacă o consideră incompetentă. La așa ceva, ea nu va reacționa neapărat cu brutalitate, dar va fi profund afectată: încrederea în el va fi zdruncinată. Câte fete nu-și amintesc, după ani de zile, de o frază, de un gest, de o distanțare a tatălui lor care le-a încurajat profund sau, dimpotrivă, le-a rănit!

Este în mod evident mai important să crezi în tine și să accepți ceea ce ești decât să-ți dorești mereu s-o auzi de la altul. Contrar băieților, care resimt adesea nevoia de a primi confirmări regulate și explicite în privința valorii lor, fetele au mai degrabă nevoie să nu li se dea indicii care să le facă să se gândească la faptul că ele n-au nici o valoare. Această reasigurare o caută ele în primul rând la tatăl lor, mai mult decât „reamintirea” constantă a valorii lor, care riscă să le facă să se gândească că el vrea să le seducă. O fată așteaptă întotdeauna ca tatăl ei să manifeste față de ea o susținere afectuoasă și pudică.

Primele emoții amoroase trimit la ceea ce va diferenția, întreaga viață, o femeie de un bărbat. În acest domeniu, o fată așteaptă de la tatăl ei să-i înțeleagă, tot cu pudoare, sentimentele intime și să-i respecte discreția și secretele. Orice tată știe că fiica lui este stăpânită de emoții sentimentale și, în mod cât se poate de firesc, chiar dacă ea nu o arată, de dorințe sexuale, dar este imperativ ca el să evite orice aluzie deplasată la acest lucru sau să încerce să o supravegheze în mod constant. În adolescență, fetele nu vorbesc cu plăcere de primul lor raport sexual nici chiar cu mama lor – doar 26% dintre ele o fac. Fetele doresc înainte de toate, în această perioadă a vieții lor, dar și mai târziu, ca tații lor să nu știe tot ce fac ele.

Decât să exercite un control excesiv asupra acțiunilor copilului său, un tată ar trebui să știe că ceea ce le diferențiază pe fete de băieți sunt sentimentele care le conduc către actul sexual, mai mult decât actul propriu-zis. Marea majoritate a fetelor fac dragoste din dragoste (69%). Aproape jumătate din băieți – și tații pot de altfel s-o confirme, bazându-se pe propria lor experiență – o fac din atracție sau din dorință fizică; dragostea nu-i interesează decât pe 38% dintre ei. Se înțelege de ce bărbații se tem adesea ca fiicele lor să nu întâlnească băieți care să nu le respecte: fiindcă au fost și ei astfel de băieți în trecut. Totuși, trebuie să semnalăm importanța și locul privilegiat pe care îl ocupă în mod constant „sentimentele” în anchetele despre viața sentimentală a adolescenților, inclusiv a băieților⁷. În adolescență, o fată va fi liniștită dacă are o relație amoroasă care îi permite să-l descopere pe celălalt, să împartă cu el interese noi și să înceapă o relație sexuală satisfăcătoare. Prin intermediul acestei relații amoroase are loc o întreagă activitate psihică de deplasare, de substituire, de detașare – în special față de tată. Când plăcerile obținute compensează din plin, și chiar prea mult, pierderea copilăriei sau temerile pe care le avea inițial, o adolescentă poate „să

se lase în voia” acestei relații amoroase care va fi încununată în mod fericit de actul sexual.

Devenită femeie, o fiică va continua să-și dorească același respect din partea tatălui ei în legătură cu viața ei amoroasă și intimă. Ea se va dezvolta grație bărbatului pe care îl va alege, de care va fi îndrăgostită, care îi va oferi liniște și care o va iubi. Această relație va putea chiar să o elibereze de conflictele pe care le avea, în mod mai mult sau mai puțin explicit, cu tatăl sau cu mama ei. Părinților le revine sarcina de a accepta, chiar dacă se simt excluși, autonomia care o face fericită pe fiica lor.

Un tată trebuie să știe că, în mod inevitabil, vine un moment când copilul lui este în stare să decidă, să aibă propriul său punct de vedere, să emită critici și judecăți de valoare. Nu este mereu plăcut s-o auzi, dar lucrurile stau cam așa: crescând mare, o fiică îl privește pe tatăl ei cu un ochi critic. În această privință, fetele și băieții se comportă diferit. Primele își manifestă cel mai adesea opinia cu prudență, avansând progresiv câteva critici. Ceilalți aleg contestarea sau provocarea prin intermediul judecăților uneori excesive sau neadecvate. Dar, indiferent de calea aleasă, toți copiii au nevoie, pentru a-și câștiga independența, să se desprindă de modelul, inegalabil și mult timp admirat, pe care l-au constituit părinții lor. Această mișcare psihică, ce se produce în adolescență, reapare apoi cu ocazia diferitelor evenimente, în special atunci când se pune problema alegerilor de viață, fie că acestea se referă la prieteni, profesie sau sentimente.

Coralie, o tânără de 16 ani, vine la mine la sfatul medicului de la liceu. Ea este în anul al doilea. De mai multe săptămâni, este stresată, angoasată, doarme din ce în ce mai prost și nu reușește să se concentreze la ore. Ea leagă această indispoziție de un eveniment precis și important pentru ea. În urmă cu câteva săptămâni, a întâlnit un student mai mare decât ea care face meditații la matematică cu fratele ei. Ea s-a îndrăgostit imediat și nu încetează să se gândească la el. Totuși, în prezența lui, se simte complet paralizată. Băiatul și-a dat seama de tulburarea ei, a întrebato ce se întâmplă, dacă avea probleme. Ea n-a putut să răspundă. Coralie s-a gândit la tot felul de scenarii și strategii pentru a-i împărtăși sentimentele, dar n-a îndrăznit să facă nimic. Cu timpul, ea a început să-și spună că era imposibil ca dragostea să fie reciprocă. A trecut prin momente de disperare teribilă, dar nu a vorbit despre asta cu nimeni din familie. Nu voia ca fratele ei să-și dea seama de ceva ca să nu-și bată joc de ea și ca să n-o tachineze prosteste, cum face adesea. Era cât pe ce să-i vorbească mamei ei, dar nu s-a considerat destul de apropiată de ea pentru a-i spune lucruri atât de intime. În familia ei, tatăl a fost mereu marele ei confident; e adevărat, de când era copil. „Era adevărat.”, rectifică Coralie cu un suspin. Într-adevăr, de când s-a îndrăgostit, ea nu mai reușește să-i vorbească ca înainte. Și suferă din acest motiv. Are impresia că nu-și mai poate vedea părinții ca înainte. „E ca și cum, spune ea, au devenit brusc oameni obișnuiți. Ființe omenești normale care nu mai dau sfaturi bune, care nu mai știu să găsească cuvintele potrivite, care se pot înșela în judecata asupra altora. Chiar și tata a încetat să mai fie eroul meu preferat, e clar.”

Ca multe tinere, Coralie își pusese tatăl pe un pedestal. Acum, era pe cale să-l facă să coboare de acolo și această mișcare o surprindea. Ar fi preferat, așa cum ea însăși o mărturisea, ca totul să redevină ca mai înainte, dar, în același timp, înțelegea că nu poate să-și idealizeze părinții toată viața, și în special pe tatăl ei. Deși și-a dorit mult timp să-i semene și chiar a avut de gând să facă aceeași meserie, cea de avocat, ea începe să-și pună, în mod serios, întrebări. Confruntată cu o idealizare amoroasă, această tânără are concomitent o decepție filială, ceea ce nu e o simplă coincidență. Dezamăgirea ei ca fiică este legată de o deplasare a sentimentelor afective: idealizarea tatălui este proiectată asupra unei alte persoane. Acest proces este curent, atunci când diferite persoane sunt promovate, rând pe rând, la rangul de idol sau de model: pe planul sentimentelor profunde, nu poți avea decât un singur erou. După perioada tatălui iubit și idealizat vine deci foarte firesc cea a „îndrăgostitului”: simțind iubire pentru un alt bărbat, Coralie îndepărtează modelul patern și deplasează astfel o imagine protectoare sau valorizată și iubită cu care poate să se identifice.

Tații nu acceptă cu ușurință să fie deposedați de imaginea de model masculin pe care o încarnau până atunci și care este pusă în discuție în asemenea momente. Ei trebuie totuși să accepte acest lucru dacă vor să mențină contactul cu fiica lor, reprezentând un tip de sprijin diferit. O adolescentă care crește mare și care, în plus, se îndrăgostește se simte profund schimbată: ea încetează să mai vadă în tatăl ei refugiul pe care și l-a imaginat toată copilăria, ea se eliberează în parte de privirea și de tutela lui. Pasiunea bruscă pentru un băiat servește adesea de detonator în acest gen de criză de emancipare.

În acest punct al vieții ei, lipsită de reperele ei obișnuite, o fată nu este totuși foarte sigură pe sine în noul ei mod de a fi. Judecățile ei sunt lipsite de justete, atitudinile sau discursul sunt lipsite de măsură – mai ales față de fostele ei modele, acum respinse: părinții ei; mai ales față de idolul de ieri: tatăl său. Cantonată foarte mult timp în rolul de „fetița lui tati”, ea are chef să exprime de acum înainte ceea ce gândește, fără să știe prea bine dacă chiar o gândește. Un tată trebuie să perceapă această dorință de emancipare în provocările și „răbufnirile” fiicei lui, chiar dacă ele nu sunt mereu ușor de „înghițit”. El trebuie să-și spună, chiar dacă îl doare uneori, că această distanțare este necesară și pozitivă, deoarece ea îi permite fiicei lui să devină adultă. Calmul și inteligența emoțională de care va da dovadă în aceste momente de tensiune sunt primordiale pentru ca fiica lui să-i poată păstra o imagine idealizată și să-și spună în secret: „De fapt, tatăl meu mă înțelege.”

Să știi s-o ascuți.

Când ea era mică, adesea el nu știa cum să facă să-și consoleze mai bine fiica, chiar dacă și-o dorea mult, și îi lăsa această sarcină soției lui. Și iată că ea a crescut mare, își manifestă autonomia și continuă să-i reproșeze, dar nu direct de această dată, că nu e alături de ea sau la înălțimea a ceea ce i se întâmplă. Pentru un tată, acest reproș este greu de acceptat deoarece, în realitate, el dorește schimbarea, dar așteaptă ca fiica lui să o inițieze și să vină spre el. Ceea ce în sine nu e o metodă greșită: am auzit uneori fetele spunându-

mi că ele comunicau mai bine cu tatăl lor decât cu mama, care le chinuia cu întrebările. Nu este totuși majoritatea cazurilor.

Ce presupune această receptivitate pe care o reclamă majoritatea fetelor din partea tatălui lor? Chiar dacă nu vor ca el să se precipite spre ele atunci când manifestă semne de angoasă sau de tristețe, chiar dacă se lasă cu ușurință cuprinse de vinovăție fiindcă nu sunt destul de puternice, cred ele, în ochii genitorului lor, fetele își doresc totuși ca sentimentele lor să fie înțelese, mai ales cele care le fac să aibă îndoieli sau să sufere. Ele vor să împartă cu cineva ceea ce simt și le afectează. Este adevărat că tații n-au învățat să-și împărtășească sentimentele dureroase: le păstrează în general pentru ei. Or, nu există, fără îndoială, nimic mai liniștitor pentru o fată decât să descopere că sentimentele fac parte din experiența umană, că poate să le exprime fără rușine, chiar de față cu acest tată pe care îl admiră și cu care are o relație pudică. Tatălui îi revine, așadar, sarcina de a înțelege că poate fi un confident prețios, având în vedere statutul și aura lui. Această receptivitate atât de prețioasă trebuie să vină din partea lui.

În funcție de componența familiei.

Componența familiei este un factor important pentru înțelegerea raportului fiică-tată. După cum familia are un singur copil sau mai mulți, după cum există sau nu un regret la unul dintre cei doi părinți că nu au și băieți, și fete, natura și rețeaua relațiilor se schimbă.

— Fata singură la părinți. Relația unei fete singure la părinți cu tatăl ei poate furniza materia unor romane tulburătoare, precum cel al lui Balzac, Eugenie Grandet, care prezintă povestea nefericită a unei fete foarte singure, nevoită să suporte un tată autoritar și avar. Și în viață, uneori, statutul fetei singure la părinți este greu de suportat, așa cum o dovedește destinul Măriei Bonaparte, fiică unică a unui tată văduv de 24 de ani, pe care ea îl iubește cu pasiune. Adesea absent și rezervat, acest bărbat îi transmite și o curiozitate intelectuală insașiabilă. Prințesa a Greciei și a Danemarcei, fiică a strănepotei lui Napoleon, Măria Bonaparte va fi analizată mai târziu de Freud, care o numea „prințesa”, și va traduce în franceză unele din operele părintelui psihanalizei. În 1938, ea îl va ajuta pe Freud să părăsească Austria și să plece în Anglia.

Am constatat adesea că, la sfârșitul copilăriei sau al adolescenței, fetele singure la părinți investesc intens, mult mai intens decât fetele aflate în alte configurații familiale, în diverse activități. Ele sunt în mod incontestabil motivate de o energie puternică și de dorința de reușită. Acest lucru s-ar datora unei relații privilegiate cu tatăl? O fată singură la părinți trăiește în mod evident aceleași probleme ca și celelalte fete de vârsta ei, dar ea are și problematica ei specială. În copilărie, a fost răsfățată, iubită fără limitele pe care le impune dragostea părintească pentru mai mulți copii. Această iubire a venit de la cei doi părinți, dar am văzut locul esențial pe care-l ocupă iubirea tatălui în dezvoltarea fetei. Când este singurul copil, o fată nu este confruntată cu problema rivalității frățești – unii vor spune: nu e destul. Singura rivală este mama ei – sau mama vitregă.

Dorința de reușită și energia pe care le manifestă adeseori fata singură la părinți sunt cu siguranță datorate, în parte, acestei iubiri a tatălui pe care n-o mai împarte cu nimeni. Reversul medaliei apare în momentul în care trebuie să se distanțeze de acest tată pentru care ea este singura care contează.

Dificultatea unui tată de a-și vedea fiica detașându-se de el și culpabilitatea acesteia de a se îndepărta de tatăl ei, care nu-și poate deplasa investirea asupra unui alt copil, este puternic resimțită. Această preocupare este și mai intensă în situația, puțin frecventă, a unui tată care își crește singur unica fiică: cum să părăsești un tată, când ești singura lui rațiune de a trăi?

Răspunsul afectiv nu este simplu: în acest caz, mai mult decât în altele, a comunica în mod autentic și curajos despre dificultățile resimțite este un lucru primordial.

— Fratriile exclusiv feminine. În Regele Lear, Shakes-peare ne amintește cât de mult se poate înșela un tată în privința iubirii filiale pe care i-o poartă fiicele lui; Cor-delia, cea mai rezervată dintre fetele lui, deși îl iubește profund, va fi de altfel victima acestei neînțelegeri. Cel mai adesea totuși, ceea ce caracterizează puternic un grup de fete este mai mult tendința de cooperare și complicitate: dacă există concurență, ceea ce nu este rar, aceasta este mai mult implicită decât explicită, spre deosebire de ceea ce se observă între băieți. Un tată este mereu mulțumit să aibă fete, dar îi este uneori greu să sesizeze ceea ce le unește sau le opune. În mod curent, un tată poate rămâne perplex în fața interesului unanim pe care îl manifestă ele pentru moda feminină, din care el nu înțelege nimic, în ciuda eforturilor de a încerca să citească revistele pentru femei care se adună pe măsuța joasă din salon, dar la fel de mirat de disputele lor neîncetate din baie pentru un tub de pastă de dinți rău înșurubat sau pentru un șampon golit fără permisiune. În cele din urmă, abia atunci când apare rivalitatea între ele, chiar dacă această rivalitate este puțin mascată, un tată își înțelege mai bine fiicele!

Un tată este conștient de avantajul de a fi singurul bărbat din casă: nu are concurent, nu îi este pusă în discuție masculinitatea și poate avea, numai pentru el singur, iubirea soției și a fiicelor lui. Acasă, totuși, neputând avea sprijinul unui băiat, el se va vedea pus în situația de a renunța, chiar din acest motiv, la meciul de rugby sau la filmul de acțiune de la televizor care l-ar fi destins. Chiar dacă, de fapt, el este puțin mândru de a trece drept un martir al unei lumi feminine neîndurătoare care îi impune cu orice preț legea ei, el se va simți evident un pic izolat în unele zile. Ar fi păcat totuși să abuzeze de această postură de bărbat singur și neînțeles, căci, insistând prea mult, riscă să fie îndepărtat cu totul de „clanul fiicelor” sau să fie nevoit să se sprijine pe una din fete, cea care este cel mai mult atașată de el sau care se opune cel mai mult mamei ei, generând astfel inevitabile tensiuni în grupul familial. Între ele, fetele stabilesc alianțe diferite în funcție de vârstă, de caracter, de afinități, care de altfel sunt variabile în timp. Gelozia care apare între ele sau care se manifestă la vreuna din ele față de alta poate să-l pună pe un tată în dificultate, dacă el nu înțelege aceste porniri firești sau, mai rău, dacă le accentuează printr-o preferință pe care nu și-o poate ascunde. Și mai mult decât în cazul fraților, rivalitatea dintre surori duce la o concurență exacerbată dacă „bărbatul casei”

arată o afecțiune specială, chiar dacă momentană sau justificată de o anumită acțiune, pentru una din fiice. De altfel, în familiile cu mai multe fete, nu sunt rare cazurile când una dintre ele își asumă rolul de băiat și spre ea se întoarce mai cu plăcere tatăl sau cu ea intră mai direct în conflict. Tații care au mai multe fiice trebuie să fie foarte vigilenți în această problemă a geloziei – și unii dintre ei o fac foarte bine, mai ales când au avut o relație complicată cu o soră. Așa stând lucrurile, dacă trebuie, într-adevăr, să faci totul pentru a-ți repartiza în mod echitabil afecțiunea și autoritatea între copii, asta nu înseamnă, în schimb, că trebuie să negi diferențele de gust și de interes dintre copii și, sub pretextul de a fi drept, să trimiți toate fetele la aceeași școală sau să le faci aceleași cadouri.

— Fratriile mixte. Un frate și o soră pot fi în același timp asemănători, dar și total diferiți. Camille și Paul Claudel, amândoi celebri, sunt un bun exemplu. Într-o familie unde coabitează o soră și un frate, recomandarea-tip pentru o fată este: „Nu răspunde la provocare!”, iar pentru un băiat: „N-o necăji pe sora ta!” Bănuiesc că aceste două indicații vor fi mereu repetate în cazul tuturor fetelor și băieților. S-ar zice că agresivitatea plutește în aer! Într-adevăr, un frate și o soră se dondănesc, se contrazic și se ceartă uneori violent. Vestea bună e că această situație evoluează cu timpul și conivențele sunt schimbătoare, ca în basmul fraților Grimm, Cei șapte corbi, unde o fetiță, după ce a acaparat iubirea tatălui său în asemenea măsură, încât el a ajuns să-i transforme pe frații ei în corbi, face o călătorie până la capătul lumii pentru a conjura această soartă. Vestea proastă este că rămân cicatrice sau amărăciuni persistente care răbufnesc chiar și după mulți ani, atunci când o soră a ocupat prea mult, în raport cu frații ei, universul afectiv al tatălui.

Cum să-ți înțelegi tatăl.

Dacă fetele așteaptă ca tatăl lor să le permită să se formeze, știind că, pentru a relua celebra formulă, nu se nasc femei, ci devin, în special grație lui, ele știu că, la rândul lui, și tatăl lor așteaptă de la ele anumite calități, chiar dacă nu îi este foarte ușor să spună precis care anume. Pentru a-i ajuta să vadă mai clar, iată ce mi-au povestit tații care mi s-au confesat despre ceea ce așteaptă de la fiicele lor.

Farmecul discret al modestiei.

Bărbaților le e frică de femei; taților le e frică de fiica lor. Să fie pentru că, zână sau vrăjitoare, femeia, la nivelul cel mai arhaic, este „făuritoare de destin”? Fără îndoială, dar această frică poate surprinde, căci ea nu este deloc arătată. Ca bărbați, tații, fie că se apără sau nu de ea, au într-adevăr mai degrabă tendința să se afirme și să domine. Femeile nu ignoră acest cusur masculin: în cel mai bun caz, ele se amuză, râd de el; dar pot să și sufere profund din cauza lui. Pe de altă parte, ca tați, bărbații caută să-și așeze pe baze solide autoritatea; nu de puține ori, auzi din gura lor: „Totuși, n-o să-mi dea mie ordine fiica mea!”

Fiicele sunt deci confruntate cu o exigență complexă: ele trebuie să recunoască dorința de afirmare și de dominare a bărbatului care le este tată, dar să nu i se supună, acceptând totuși autoritatea pe care el o reprezintă. Altfel spus, ele știu că nu trebuie să-și afirme prea mult caracterul sau punctul

de vedere, pentru a nu intra în conflict cu el, dar că, în același timp, nu trebuie să se arate prea docile, pentru a putea fi respectate. Cele mai șirete dintre ele știu să jongleze cu acest registru dublu și găsesc dozajul potrivit între recunoașterea, cel puțin aparentă, a autorității paterne și afirmarea propriilor dorințe.

În general, femeile știu să se arate mai modeste decât bărbații; ele consideră că modestia este o calitate și își controlează mândria chiar și în momentele cele mai importante ale vieții. Acest farmec discret al modestiei nu le face să dea înapoi sau să accepte o dominație care să le facă să sufere; ele o folosesc ca pe o armă relațională; să nu caute să domine pentru a-și transmite în mod eficace mesajul este nu doar abil, dar incredibil de eficient. Sensibilitatea celuilalt și afirmarea de sine compun un aliaj prețios în relațiile umane, iar femeile stăpânesc, în general, formula mai bine decât bărbații. Fără îndoială, pentru că ele exersează, foarte de timpuriu în viață, stabilirea celei mai bune relații posibile cu tatăl lor.

Așchia nu sare departe de trunchi în afară de tații paranoici, și există și astfel de tați, un tată apreciază faptul de a descoperi ceva din caracterul său la fiica lui. Este chiar mândru de aceasta: „Este sânge din sângele meu!”, își spune el. În realitate, toate trăsăturile dominante ale caracterului patern se pot regăsi la fiica lui, fie că ne gândim la forța pe care o împart Atena și tatăl ei, Zeus, la romantismul care-i leagă pe Sissi și pe Maximilian*, la curiozitatea intelectuală pe care admirația pentru un tată de o inteligență excepțională a suscit-o unor fiice precum Mărie Curie, Mărie Bona-parte sau Christine de Pizan, prima femeie care a trăit din scris încă din Evul Mediu¹⁰. Câte tinere nu au visat cu ochii deschiși la povestea frumoasei împărătese și a prințului ei pe cal alb, dar și la legăturile strânse care o apropiau de tatăl ei! Câte n-au repetat această afirmație celebră: „Tu și eu, dacă n-am fi fost prinți, am fi fost călăreți de circ.” într-adevăr, Sissi și tatăl ei aveau aceeași latură boemă, excentrică și nonconformistă, aceeași dragoste pentru natură, totul într-un cadru foarte riguros – cel al curții împăratului Austriei. Am înțelege, fără îndoială, dificultățile căsătoriei lui Sissi dacă am privi de aproape relația acesteia cu tatăl ei, pe care îl adora, pe care nu voia să-l renege, chiar dacă trebuia să-și asume rolul de tânără împărăteasă. N-ar fi mai degrabă vorba de un conflict de loialitate decât de unul de regalitate?!

Pentru a-i înțelege mai bine unele reacții, o fiică trebuie să știe că tatăl ei este în general mândru de asemănarea care îi leagă, atunci când este vorba despre trăsături de caracter pozitive, ca încrederea în sine, combativitatea sau atașamentul față de anumite valori. Jane Fonda scrie în legătură cu asta: „Nu e foarte greu să știu ce am de la tatăl meu. Îi semăn fizic, am ales aceeași carieră și am în comun cu el trăsături de caracter incontestabile – inclusiv, din nefericire, tendința de a mă închide în mine și de a părea vulnerabilă (m-am străduit totuși să mă debarasez de acest gen de atitudine). Dar genele paterne mi-au transmis și soliditatea omului din Middle West, respectul integrității, dorința de apărare a celor oprimați și ura împotriva opresorilor. Cred că, până în ziua morții sale, tata a purtat în el un simț moral legat de pământ și că eu l-am moștenit, și copiii mei la fel.” Invers, se întâmplă ca o fată să-i reproșeze

tatălui ei de a-i fi transmis o trăsătură de caracter care îi displace sau ca un tată să încerce sentimente de vinovăție văzând la fiica lui atitudini negative de a căror origine se simte răspunzător. Accentuarea acestei culpabilități prin critici acerbe nu duce totuși la nici un rezultat: nu provoacă decât reacții stângace de apărare din partea celui în cauză.

Așa cum un tată poate dori cu ardoare ca fiica lui să-i semene în anumite privințe, tot așa și o fată poate dori să semene cu tatăl ei într-un fel, să aibă acele calități pe care le apreciază la el, să-i facă plăcere arătându-i afinitățile pe care le au în comun – într-un cuvânt, să vadă în el un model cu care să se identifice. Într-un moment dificil, ea își poate aminti de o frază pe care el i-o repeta adesea și pe care ea și-o însușise, ca această tânără care, după mult timp, îl mai auzea pe tatăl ei spunându-i: „Trebuie să știi să accepți ceea ce ți se dă”. Totuși, acest proces de identificare are niște limite: mai întâi, pentru că o fiică are un alt model cu care să se identifice – mama ei; apoi, pentru că ea trebuie să se construiască ea însăși, cu propria ei personalitate. Nici un tată nu-i poate impune fiicei să fie oglinda lui; în caz contrar, el se definește ca un tată narcisist, a cărui dorință este ca fiica lui să-i semene doar pentru propria lui plăcere.

Lea suferă că este mereu stăpânită de o dorință de competiție care se manifestă peste tot – în viața profesională, în viața socială, în relațiile cu prietenii sau în viața amoroasă. Fără nici o îndoială, acest spirit de competiție i-a permis să-și termine cu brio studiile și să fie astăzi un cercetător științific respectat. De la cine l-a moștenit? De la tatăl ei, răspunde ea fără ezitare. Acesta s-a luptat toată viața și pentru aceasta ea îl admiră. L-a auzit adesea spunând: „în viață, trebuie să fii cel mai bun”; el adăuga: „Este și mai adevărat pentru tine, fata mea, pentru că ești fată”. Așa stând lucrurile, competiția nu face neapărat casă bună cu prietenia și dragostea. Lea se simte în mod constant în competiție, chiar și cu iubiții ei. Ultimul a părăsit-o recent tocmai din acest motiv; ea nu reușește să-l uite: pentru prima dată în viața ei, nu reușește să uite un bărbat. Să fie pentru că e foarte îndrăgostită de el? Nu e sigur. Când analizează situația, ea își spune că se gândește la el astfel, adică în mod constant, fiindcă are sentimentul că a pierdut. Acest gând îi este dezagreabil și îi e ciudă pe tatăl ei că a vrut prea mult ca ea să-i semene. Mărturisește: „M-am săturat să-l aud mereu pe tatăl meu spunând:” îl biciuiește pe cel mai bun. „. Își dă imediat seama de lapsus* și izbucnește în râs:” Scuze, voiam să spun: „Trebuie să fii”. „Apoi adaugă:” Vedeți în ce hal m-a adus tatăl meu!"

Să o poți revedea mereu în marea majoritate a cazurilor, chiar dacă, din când în când, relațiile au fost tumultuoase, tații doresc să-și vadă sau să-și revadă fiica, și această dorință persistă de-a lungul întregii lor vieți. În romanul său *La course du cheval-le-ger*, romancierul Jacques Bertrand¹¹ spune povestea lui Je-remie, care pleacă într-o zi în căutarea tinerei femei a cărei fotografie nu l-a părăsit niciodată: cea a fiicei lui Mag-dalena. I-a pierdut urma de mai mulți ani. El știe că fiica lui are un caracter energic, că îi place să călătorească și că spiritul ei de aventură o poate duce până la capătul lumii. Merge pe urma ei în Elveția, în Franța, în Portugalia și, în cele din urmă, o

regăsește la nord de Thailanda, nu departe de frontiera birmaneză, unde ea îi îngrijește pe copiii din triburile Hmongs. Acolo se va derula ultima lor întâlnire, impregnată de umor, pudoare și o mare afecțiune. Acest roman traduce dorința profundă a numeroși tați: aceea de a păstra mereu contactul cu fiica lor, chiar dacă ea s-a îndepărtat de ei. Desigur, există și excepții, când tensiunile și conflictele sunt prea puternice, așa cum am văzut în capitolul precedent în legătură cu tații care refuză să se împace cu fiica lor după o lungă perioadă de certuri; dar, în afară de acest caz special, o fată trebuie să știe că tatăl ei o va iubi până la moarte, uneori cu stângăcie, adesea posesiv, dar, de fapt, mereu cu multă tandrețe.

Să fii lângă ea și să contezi.

Cum să ai sentimentul că păstrezi încrederea fiicei tale, când aceasta, lovindu-se de probleme personale, are mai degrabă tendința să apeleze la mama ei sau la alții, și nu la tine? Tații își pun deseori această întrebare. În realitate, trebuie să distingem între două tipuri de încredere: cea care se aplică cotidianului – să semnezi un carnet de note, să-i amintești ora unei întâlniri, să-i pregătești hainele pentru a doua zi – și cea rezultând dintr-o susținere profundă, bazată pe înțelegere și dragoste, care lasă să se întrevadă soliditatea de care ești capabil pentru tine și pentru celălalt, dacă este cazul. Pentru primul tip de încredere, este evident că un tată are un rol de jucat, dar, fie că ne convine, fie că nu, mama e cea care se află adesea în prim-plan. În schimb, al doilea tip de încredere o fată îl încearcă profund și firesc față de tatăl ei, dar ea trebuie să știe că încrederea este un sentiment care funcționează în oglindă și că numai acordând și ea încredere tatălui ei va obține beneficii dintr-un astfel de demers.

Există o anumită situație reprezentativă pentru dificultățile pe care o fată le poate avea în a se confesa tatălui ei, chiar dacă acesta ar dori ca acest lucru să se întâmple. Mă refer la necazurile din dragoste. Tații se așteaptă ca fiicele lor să le vorbească despre acestea mai mult decât o gândesc sau o fac ele. În mod incontestabil, ele nu se angajează în așa ceva cu plăcere. Alt semn probabil de pudoare din partea lor este faptul că preferă fie să încerce să ascundă problemele, fie să vorbească despre ele cu cele mai bune prietene, cu surorile sau cu mama lor – solidaritatea în materie de sentimente este mai frecventă la fete decât la băieți: tatăl se află adesea pe ultimul loc. Totuși, toți tații pe care i-am întâlnit, când erau la curent sau ghiceau ce se întâmplă, mi-au spus că le-ar fi plăcut să o cruțe pe fiica lor de această suferință.

I.

Desigur, un tată se simte adesea neîndemânatic când e vorba să găsească momentul adecvat sau cuvintele potrivite; își spune, de asemenea, că soția lui este mai calificată decât el în acest domeniu. Totuși, dacă are ocazia să vorbească și nu știe cum să spună ceea ce ar vrea să spună, e mai bine să se mulțumească să declare, chiar cu oarecare prudență: „Poate că nu era băiatul potrivit pentru tine”, decât să rostească faimoasele fraze: „Ce-ai avut și ce-ai pierdut!” sau „Nu e grav, o să-ți treacă”, pentru că aceste stereotipii nu fac decât să descalifice sentimentele trăite de fiica lui.

O mamă este adeseori prima care ghicește ce se întâmplă cu fiica ei. Cu multă finețe, ea știe să găsească acele cuvinte care o vor liniști cel mai bine. Confidențele pe care poate să i le facă fiica ei se bazează pe sentimentul, real sau imaginat, al unei experiențe împărtășite: el, tatăl, este din categoria bărbaților, ceea ce nu ajută comunicarea în acele momente. Trebuie știut că, în special în perioada adolescenței, fetele consideră că problemele lor sentimentale le creează dificultăți importante – 38% dintre fete, față de numai 20% dintre băieți, conform unei anchete recente¹². În domeniul sentimentelor amoroase, un tată se află nu doar într-o poziție mai puțin bună pentru a deveni confidentul fiicei lui, dar în mod clar se simte și mai puțin în largul său. În general, el va fi stăpânit, în aceste momente afective, de o tendință foarte masculină – în loc să-și facă timp să-l asculte pe celălalt, el caută dintr-o dată o soluție de rezolvare a problemei, soluție care, evident, nu există. Ba chiar ar putea, cu multă stângăcie, să-i reproșeze fetei lui alegerea, devalorizând-o astfel în mod involuntar. În cel mai bun caz, crezând că-i dă o mână de ajutor, el o va întreba pur și simplu: „Ce nu merge?”. „Nimic”, o să-i răspundă ea, de cele mai multe ori. Dacă insistă, el va simți că riscă să fie respins sau să declanșeze planșete pe care nu va ști cum să le potolească.

Totuși, în cea mai mare parte a cazurilor, un tată împărtășește tristețea fiicei sale, chiar dacă nu o arată, și ar dori într-adevăr ca fiica lui să-i arate aceeași încredere ca mamei ei. Pur și simplu, el vrea să o asigure că e alături de ea. Dacă o fată consideră că n-are nimic să-i spună tatălui ei pe acest subiect, ea trebuie totuși să știe că nici un părinte, nici chiar tatăl ei, nu rămâne indiferent la necazurile amoroase ale copilului său. Dacă se gândește bine, ea știe că această ruptură este foarte greu de suportat, dar că niciunul din cei doi părinți n-are puterea să o scutească de o asemenea experiență; ea știe că are nevoie ca părinții, și în special tatăl, să-i respecte suferința fără să o bată la cap, fără să o culpabilizeze și, bineînțeles, fără să o ia peste picior. De fapt, în acest domeniu, ceea ce așteaptă tații de la fiica lor este să nu fie excluși.

Să fii respectat și să ai dreptul.

Un tată își acceptă funcția de protecție față de copii, și, în special, față de fiica lui, acceptă, de asemenea, să fie criticat sau să încaseze lovituri, în sensul psihic al termenului, dar în același timp are și el dreptul să aibă așteptări și pretenții. Ceea ce în mod clasic, în psihologie, se numește „legea tatălui”, a cărei funcție este de a vehicula cele trei mari problematice, și anume: interdicția, filiația și transmisia, se referă atât la fete, cât și la băieți.

I.

Funcția de protecție pe care și-o asumă un tată este fondată, în mod pozitiv, pe faptul că el își iubește fata și aceasta poate fi vulnerabilă. Este datorია lui să vegheze la ceea ce se întâmplă în jurul ei pentru a nu fi în pericol; întrucât fiica lui crește, el acceptă în general faptul că acest mediu se lărgeste. Totuși, indiferent ce crede ea uneori, un tată rămâne un refugiu privilegiat.

Chiar și atunci când dorește mai mult decât orice să-și exprime capacitățile de autonomie, o fiică lucidă sau care se vrea așa știe, pe undeva, că are și o nevoie profundă de a simți, în apropierea ei, o permanentă susținere atât din partea tatălui ei, cât și din partea mamei ei, chiar dacă exprimată în

feluri diferite. Ea a înțeles totodată în acel moment al vieții ei că un tată demn de acest nume, și pe care ea îl respectă pentru acest motiv, încearcă să-și asume o dublă funcție: cea de susținere, dar și cea de autoritate, prin care să-i înfrâneze excesele, capriciile, furiile, prin care să-i impună niște limite atunci când acest lucru e necesar. În astfel de momente, tații au adesea de surmontat atitudinea sau vorbele agresive ale fiicei lor: ei trebuie să accepte să fie obiectul unei tensiuni violente dirijate în mod clar împotriva lor. De altfel, chiar dacă nu sunt în prima linie și sunt cruțați de agresivitatea fiicei lor, ceea ce se mai întâmplă, le revine totuși obligația de a nu accepta, și de a face cunoscut acest lucru, ca soția lor să ducă greul: sarcina este grea în ambele cazuri și nu lasă prea mult loc eschivării.

Desigur, una dintre calitățile esențiale ale părinților este de a „supraviețui” acestei tensiuni agresive: ei nu trebuie să fie preocupați profund, deprimați sau distruși de această violență care ar putea să-i facă să se arate indiferenți, ceea ce ar fi un semn de capitulare, sau să reacționeze la fel. Altfel spus, părinții nu trebuie să renunțe la funcția lor; ei nu trebuie nici să renunțe la ea, nici să se lase afectați prea mult. „A supraviețui” presupune capacitatea de a rămâne sensibil, ba chiar impresionat, în fața comportamentelor copilului tău, oricare i-ar fi vârsta, dar de a continua să te interesezi, să-ți faci griji și, mai ales, să iubești.

O fată trebuie să înțeleagă că, dacă ea are drepturi asupra tatălui ei, și el are asupra ei. Oricine știe, contextul cultural și social al educației copiilor s-a schimbat, s-a trecut de la o educație fără îndoială prea strictă, care nu recunoștea suficient nevoile, capacitățile precoce ale copiilor și dreptul lor de a fi ascultați și recunoscuți în existența lor proprie, la un credo cultural, preluat cu entuziasm de mijloacele mass-media, în care copiii au sistematic dreptate sau sunt victime. Or, această nouă greutate care apasă asupra copiilor poate fi o sursă de angoasă. O fiică trebuie totuși să înțeleagă că un tată are dreptul de a exercita o anumită autoritate asupra ei, în anumite condiții.

Fiicele contestă mai puțin direct decât băieții autoritatea tatălui, dar și-o pot manifesta sub forme deghizate evidente. Ele își vor manifesta opoziția printr-o pasivitate aparentă, printr-o tenacitate surprinzătoare având în vedere miza aparent anodină, prin critici care reiau cu abilitate tezele feministe – și, în această opoziție, ele vor profita, mai bine ca oricine, de diferențele de puncte de vedere dintre mama și tatăl lor – sau pur și simplu printr-o atitudine de repliere. Nu voi relua aici în amănunt ceea ce am spus, de altfel, despre autoritatea părintească în cartea mea despre mame și fii sau în ghidul adolescentului, dar voi aminti totuși că este necesar să distingem trei tipuri de autoritate: autoritatea care încurajează, autoritatea care permite și autoritatea care interzice, adică autoritatea afectivă, autoritatea morală și autoritatea formală¹³.

— Autoritatea afectivă este cea care se bazează pe dragoste și pe dorința de fericire și reușită pe care le nutrești pentru copilul tău. Ea este „încurajatoare”, deoarece dă copilului sentimentul că ceea ce realizează bine îi face bine. Or, și acest lucru ne interesează pe noi aici, această autoritate

afectivă, încurajatoare, nu este doar apanajul mamei: ea trebuie să fie împărțită între tată și mamă.

— Autoritatea morală trimite la imaginile parentale interiorizate, adică la reprezentările mentale pe care le are copilul despre ceea ce mama și tatăl lui deosebesc ca fiind bine și rău, frumos și urât, drept și nedrept. Ea e cea care îi permite copilului să-și experimenteze propriile limite și să-și facă propriile reguli prin identificarea cu regulile pe care părinții și le-au impus și pe care le transmit copiilor lor. Acest tip de autoritate este în egală măsură cel care trebuie să permită transmiterea valorilor morale. Să amintim aici cartea lui Tahar Ben Jelloun, *Le racisme explique a ma fille*¹⁴, în care un tată îi expune fiicei lui de 10 ani, Meriem, valorile la care el ține. Evident, în acest domeniu, un copil va fi deosebit de sensibil la contradicțiile unuia dintre părinți sau la contradicțiile dintre părinți. În aceste cazuri, încă din momentul în care va putea s-o spună, copilul, și în special fata, nu va întârzia să gândească, și apoi să-i spună tatălui: „îmi ceri să fac asta, dar tu n-o faci!” Această observație este dureroasă, fiindcă cel mai adesea este justă.

— Autoritatea formală conține o anumită parte de arbitrar. Este cea care dictează interdicția socială și se sprijină pe lege: nu depășești o linie galbenă, fiindcă este interzis, dar o poți dubla cu o linie punctată. Asta nu te împiedică să-i explici copilului de ce este interzis. Această autoritate, prin arbitrarul pe care se bazează, presupune, încă și mai mult decât celelalte două, un consens între cei doi părinți.

Exercițiul autorității parentale, care înglobează aceste trei aspecte, trebuie să evite piedicile: renunțarea, defetismul sau neglijența, care, foarte repede, vor fi simțite de copil, în special de fată în privința tatălui ei, ca indiferență, abandon. La polul opus, o autoritate prea rigidă, fixată numai pe interdicții formale, nu va permite experiența dialogului și nu va oferi decât două soluții: fie revolta deschisă, mereu ușor de declanșat la un micuț care crește, fie supunerea și renunțarea. Și într-un caz, și în celălalt, analiza psihologică progresivă care caracterizează construirea unei vieți sociale este împiedicată sau profund modificată. În fine, a treia piedică este tocmai cea a unei autorități care n-ar fi exersată decât de unul din cei doi părinți sau reprezentanții lor. Să semnalăm, pentru a încheia acest punct, că autoritatea parentală pune în joc relațiile cuplului: trebuie insistat pe faptul că părinții nu trebuie să se devalorizeze reciproc, contes-tându-se în mod sistematic.

Pentru a-și înțelege tatăl, o fată trebuie să știe că el dorește să îndeplinească toată viața o funcție paternă care evoluează de-a lungul existenței, dar care este mereu prezentă în spiritul și inima lui. Această dorință poate părea, din când în când, apăsătoare, contradictorie, uneori chiar paradoxală, dar, dacă este manifestată de către tată cu discernământ.

Mânt, inteligență și sensibilitate, ea va fi mereu spre binele fiicei lui.

Să faci pace „Este totuși tatăl meu!”, îmi spune, într-o zi, Françoise, după ce mi-a vorbit mai multe luni despre dificultățile pe care le avusese cu acest om din cauza caracterului său autoritar, intransigent, perfecționist și, uneori, de-a dreptul injust. Pentru a relua ceea ce spunea Sfântul Augustin, uneori poți să

ajungi să iubești „prea târziu”: când trage de firul ghemului care o leagă de tatăl ei, o fată constată adesea că puloverul este plin de găuri.

Pentru a reveni la Françoise, încă din adolescență, ea i s-a opus puternic tatălui ei. Director de firmă, acesta era admirat în familie și de toți prietenii. Soția lui fusese mereu o femeie supusă, ceea ce fiica ei nu voia deloc să devină. Françoise își amintea că a putut să fie mândră de tatăl ei, dar s-a simțit mereu sufocată, și chiar oprimată, de acest bărbat care nu făcea nici o diferență între viața lui profesională și casă. Din momentul în care avusese posibilitatea, chiar imediat după bacalaureat, plecase să facă studii într-un oraș îndepărtat. Tatăl ei, nefiind de acord cu alegerea ei, refuzase să-i acopere cheltuielile legate de școală. Ea se descurcase singură, rămânând în legătură cu mama, fratele și sora ei, dar refuzând orice contact, chiar și prin telefon, cu tatăl ei. „Mult timp, îmi povestește Françoise, nu l-am mai considerat tatăl meu. Devenise un străin pentru mine. Mai rău decât un străin: un dușman.” Când se căsătorise, ea îi acceptase prezența la nuntă, dar aproape că nu-i vorbise. Viața mergând înainte, ea ajunsese mama unei fete și a unui băiat. Uneori regreta că acești copii ai ei nu-și cunosc bunicul. Avea în jurul ei prietene care știuseră să-și depășească conflictele cu tatăl lor. Era impresionată mai ales de una dintre ele, cu care vorbea mult despre problemele pe care le aveau cu tatăl lor. Aceasta îi spusese că tatăl ei nu mai era același de când devenise bunic. În urma acestei mărturisiri, Françoise a început să se gândească serios la relațiile pe care le putea eventual relua cu tatăl ei. Atunci a făcut acea afirmație pe care v-am relatat-o la început: „Este totuși tatăl meu!”

Prin intermediul surorii ei, rămasă mult timp mai aproape de părinții lor și având un caracter mai supus, contactul a fost reluat. N-a fost ușor la început, fiecare era neîncrezător și probabil tulburat de această revedere. Dar Françoise a fost fericită, în sufletul ei, să vadă cât de mândru era tatăl ei de reușita ei familială și profesională. Ba chiar a fost mândră că a avut inițiativa de a se împăca cu el. A fost cu atât mai fericită de acest lucru, cu cât, după câteva luni, tatăl ei a făcut o criză cardiacă. Atunci, Françoise, care domina relația, dar care simțea o reală afecțiune față de el, i-a putut arăta că nu-i mai purta pică.

Cum să te împaci cu tatăl tău când acesta refuză sau când moartea îl împiedică s-o facă? Este o adevărată problemă pentru numeroase fete prinse într-un conflict care, adesea, le depășește. Nu este ușor să-ți reconsideri convingerile, mai ales când ele se bazează pe sentimente adânc înrădăcinate în suflet. Convingerea unei fete că tatăl ei are defecte care o determină să nu mai aibă relații cu el este un sentiment greu de pus sub semnul întrebării, cu atât mai mult cu cât el este legat de o profundă decepție pentru o ființă pe care a adorat-o. Argumentelor raționale care s-au acumulat pentru a duce la o asemenea convingere li se adaugă răni afective profunde. Ne dăm seama de dificultatea de a parcurge drumul în sens invers: nu e vorba strict de a negocia între două puncte de vedere opuse, ci de a anihila ranchiuna care le este asociată. Când o fată și tatăl ei au ajuns să se urască, să se lupte pe termen lung, pasul spre împăcare nu se face dintr-o dată, ca prin minune. Multe femei o pot dovedi și numeroși tați, de asemenea. Recurgerea la psihoterapie sau la o

adevărată psihanaliză care să refacă, într-o nouă lumină, povestea fiecăruia este pentru mulți un ajutor indispensabil.

Debutul acestei analize personale consistă în a căuta consecințele distructive ale rupturii dureroase: „Relația ofensatoare cu tatăl meu a semănat dezordine în domeniile cele mai importante ale vieții mele: cel al feminității, al relației mele cu bărbații, (.) al sexualității, al creativității și al încrederii necesare pentru a-mi croi drumul în viață. Am înțeles foarte repede, grație meseriei mele de terapeut, că instaurarea unei noi relații cu tatăl este o sarcină importantă pentru femeile care au suferit din cauza relației deteriorate cu acest bărbat.” Astfel se exprimă Linda Schierse Léonard în cartea ei *La Fille de son pere. Guérir les blessures dans la relation pere-fille*¹⁵. Să știi să faci pace cu tatăl tău necesită, într-adevăr, cel mai adesea, un lung proces, care te poate conduce să faci o terapie sau, dar, se întâmplă mai rar să devii tu însuși terapeut, precum această colegă. Prima etapă a acestui „travaliu” constă în a analiza consecințele distructive legate de atitudinea tatălui; a doua etapă îți permite să înțelegi ce era – și mai este, dacă el mai trăiește încă – pozitiv.

A ști să faci pace cu tatăl tău presupune recunoașterea calităților lui ascunse. Împăcarea nu se poate face decât dacă o fată reușește să-și clarifice sentimentele, mai contradictorii decât par, dacă acceptă să se confrunte cu ele și să se repună în discuție, fără ca prin aceasta să nege ceea ce i s-a părut insuportabil. Când un tată moare, și, uneori după dispariția lui, împăcarea cu el se face fără el: este o muncă unilaterală în care fata parcurge tot drumul.

Aceste situații confirmă, mai mult decât altele, că o fată și tatăl ei au nevoie uneori de o viață întreagă pentru a se întâlni cu adevărat. Ele evidențiază în același timp faptul că o fată, chiar și în afara relațiilor complicate, simte aproape mereu nevoia, într-un moment sau altul, să ajungă la o reconciliere cu tatăl ei, pentru a se putea detașa definitiv de el și a renunța la perioada binecuvântată a copilăriei, în care ea putea să conteze fără limite pe protecția și afecțiunea lui. Această nevoie de a se împăca la un moment dat cu tatăl ei ajută la conștientizarea complexității unei povești atât de hotărâtoare în viața oricărei fete, indiferent cine ar fi ea. Ea permite, de asemenea, înțelegerea paradoxului despre care vorbeam la începutul acestei cărți: relația între o fată și tatăl ei este o relație care cimentează existența și care presupune, în același timp, o viață pentru ca cei doi să se întâlnească.

Să-ți înțelegi tatăl înseamnă să-i înțelegi pe bărbați, și invers.

T.

Să-ți înțelegi tatăl îți permite întotdeauna să-i înțelegi pe bărbați, să le înțelegi forța și slăbiciunea. De asemenea, uneori, înțelegându-l mai bine pe omul cu care trăiești, ajungi să-l înțelegi retrospectiv mai bine și pe tatăl tău, iar povestea cuplului tău te autorizează chiar să-i spui tatălui tău ceea ce nu ai îndrăznit să-i spui niciodată până atunci. Acestea fiind spuse, întrucât comunicăm cu atât mai bine cu cât îl înțelegem mai bine pe celălalt, oricine ar fi el, ceea ce numim de altfel empatie, îmi voi permite să vă sugerez aici câteva piste care să permită fiecăruia, fiică sau tată, să câștige ceva timp. Aceste piste nu le exclud pe altele, unora le convin, altora nu, dar de ce să nu le propun?

— O femeie trebuie, înainte de toate, să accepte că bărbatul sau tatăl ei nu are probabil aceeași energie ca ea: aparențele sunt uneori, la acest nivel, înșelătoare.

— O femeie trebuie să vadă mai degrabă jumătatea plină a paharului decât jumătatea goală: ceea ce poate lua drept lene, decontractare excesivă sau lipsă de maturitate la un bărbat – deci, la tatăl ei – este în același timp dovada incontestabilă a unei reale capacități de a se destinde, de a vedea partea bună a lucrurilor, de a aprecia micile bucurii ale vieții.

— O femeie trebuie să accepte că teama de a-și pierde timpul – spaimă frecventă la persoanele ambițioase – este valabilă pentru serviciu sau pentru situațiile de o reală necesitate, dar nu douăzeci și patru de ore din douăzeci și patru.

— Nu trebuie uitat că un bărbat are ego-ul său. Desigur, n-o dovedește mereu sau o face fără să-și dea seama, dar cu cât îi arăți că apreciezi ceea ce a făcut, cu atât el va fi mai fericit, se va simți iubit și va fi gata să o ia de la capăt.

— Trebuie să-i spui mereu unui bărbat că, dacă faci ceva bun, te aștepti ca și el să te încurajeze și să știe să spună ce-i aduci în viață.

— Trebuie să îndrăznești să-i spui, evident cu nuanțe, că ești afectată dacă este gelos pe bărbații care te admiră sau îți fac curte (în afara cazului în care ai de-a face cu un gelos patologic).

— Trebuie, de asemenea, să-i spui că nu dorești ca el să rezolve toate problemele de care te lovești: de fapt, ai pur și simplu nevoie ca el să te asculte și să te susțină.

Cum era ieri și ce va fi mâine:

R.

Viitorul fiicelor.

Modificarea statutului femeilor și bărbaților în ultima sută de ani, și în special evoluția progresivă a stereotipurilor legate de funcția maternă și paternă, au avut o incidență puternică asupra istoriei fiicelor și a relațiilor cu tatăl lor. Fără a cădea în caricatura „tăticului mămos”, bărbații de astăzi sunt mai apropiați de copiii lor decât în trecut; ei se ocupă adesea de ei încă de la naștere, acceptând mai ușor să joace un rol pe care, altădată, îl considerau prea feminin pentru ei. Această implicare a taților nu este lipsită de consecințe asupra formării fiicelor, care, susținute de o mamă a cărei autonomie este și ea mai mare, pot, de acum înainte, să edifice mai bine, sau să exprime mai bine, bipolaritatea femininului și a masculinului care există în ele, ca în fiecare dintre noi, de altfel.

Ideea că este datoria bărbaților să exercite autoritatea și să asigure securitatea materială, lăsând gestionarea câmpului afectiv în grija altora, adică a mamelor, nu mai este o idee dominantă în ziua de azi. Acum, se pare că tații vor să găsească un oarecare echilibru între aceste diferite aspecte ale vieții. Fiicele lor îi observă, îi văd cum acționează, îi ascultă și, deși ele percep diferențe între cei doi părinți, se pot identifica mai ușor cu tatăl lor, fără să fie etichetate mereu drept „băiețoi”. În ceea ce le privește pe femei, lupta pentru paritate nu este câștigată încă, dar se înaintează, chiar dacă, cu pași mici. Așteptând o egalitate de șanse efectivă între cele două sexe, se poate cel puțin

constata că „supermamele” sunt din ce în ce mai des niște „superwomen” și invers: tot mai puține femei cu funcții foarte importante în lumea profesională, fie în domeniul funcțiilor publice, al activităților liberale sau al finanțelor, renunță la dorința lor de maternitate; ceea ce vor este să existe și în afara muncii lor, fiind femei și mame. Fetele de astăzi pot urma exemplul acestor femei care vor să nu mai aibă de ales între muncă, pe de o parte, și copii, pe de alta, pentru a se afirma în viață și a reuși în diferite domenii, fără a renunța la niciunul.

Noii tați împart, fără îndoială, mai bine decât strămoșii lor responsabilitățile părintești. Ei asistă la naștere, schimbă scutecele bebelușului, îl duc pe micuț la creșă sau la dădacă, se duc la ședințele cu părinții, merg la pediatru și chiar la psiholog! Această puternică implicare în cotidian nu poate să aibă asupra unei fetițe decât un efect pozitiv, care, simțit precoce, o va face să nu-și perceapă tatăl, și deci masculinul, ca pe ceva total străin de ceea ce constituie identitatea ei. Evident că acest lucru nu diminuează aportul fundamental al mamei. Tot ea este cea care rămâne la maternitate cu bebelușul, chiar dacă durata s-a redus puternic în beneficiul întoarcerii acasă; tot ea este cea vizată în primul rând de reclamele la mărcile de lapte sau de mâncare pentru bebeluși; și tot ea este chemată la școală dacă e o problemă urgentă de sănătate. În afara unor cazuri particulare – iar eu am întâlnit astfel de cazuri – un tată, chiar prezent și activ încă din primii ani de viață, nu devine pentru fetița lui, sau chiar pentru fata lui mare, echivalentul unei mame. El este un bărbat și așa rămâne în ochii ei: pur și simplu, autoritatea pe care el o exercită și diferența esențială pe care o reprezintă n-ar mai trebui să suscite, ca înainte, frica și, în special, frica de Celălalt. Probabil că inventatorul psihanalizei, marele Freud în persoană, s-ar bucura de această evoluție. Cu siguranță, povestea celor trei fiice ale lui, cu destine atât de diferite, n-ar fi fost aceeași, și nici relațiile de familie.

Freud și fiicele lui.

Psihanaliza s-a născut, să ne amintim, din întâlnirea lui Freud cu suferința pe care o prezentau primele lui paciente și care avea legătură cu tatăl lor sau cu un substitut al acestuia. Cercetarea clasică a lui Lucie R. Constituie un expozeu precis despre metoda pe care Freud o folosește înainte de 1895 și care va duce la tehnica psihanalitică în tratarea cazurilor de isterie patologică unde locul tatălui este central. Este interesant de notat, apropo de asta că Freud a conștientizat funcția paternă în mai multe etape. În timp ce, în jur de 1895, are despre ea o reprezentare negativă, considerând-o potențial traumatică, el trece apoi, o dată cu complexul Oedip, la imaginea triumfală a unui tată absolut necesar dezvoltării psihicului, în special feminin, și, în cele din urmă, teoretizează fantasma uciderii tatălui pe care trebuie s-o opereze copilul pentru a-și câștiga autonomia. Să mai notăm că, în lucrarea Totem și tabu, el nu vorbește decât despre fii, nu și despre fiice, ca și cum fiicele nu puteau avea niciodată fantasma uciderii simbolice a tatălui lor. Ceea ce diferențiază fata de băiat „este că fetele sunt moștenitoarele unui tată mort, în timp ce băieții (.) sunt moștenitorii și actorii (morții lui)1”. Aceasta ar însemna că băieții își reprezintă în mod preferențial tatăl ca o imagine idealizată – „Tatăl

meu este perfect!” – sau ca o imagine devalorizată și distrusă simbolic – „Tatăl meu este un nimeni!” – în timp ce fetele ar avea despre tatăl lor o imagine mai complexă și subtilă?

Să revenim la situația personală și familială a lui Freud însuși. Acesta a avut șase copii, dintre care trei fete: Mathilde, Sophie și Arma. Legăturile lui cu fiecare au fost diferite și, dacă nimeni nu neagă că le-a iubit mult, se poate, de asemenea, considera, privind mai de aproape povestea fiecăreia dintre ele, că el a justificat prin ceea ce a făcut, prin influența sau relația stabilită, ceea ce el însuși a scris în *Despre narcisism*: „Dacă avem în vedere atitudinea părinților afectuoși față de copiii lor, suntem obligați să recunoaștem în ea reviviscența și reproducerea propriului lor narcisism.” 2

Mathilde, nesupusa.

Când s-a născut fata cea mare, Mathilde, în 1887, el le scria soacrei și cumnatei lui: „Știți deja din telegrama mea că am o fetiță. Cântărește 3 400 g, ceea ce e foarte onorabil. Simt deja că o iubesc mult, deși n-am văzut-o încă la lumina zilei, s-a născut la ora 7 și 45 de minute. Sunt atât de obosit, de parcă aș fi îndurat eu însumi totul.” 3. La această primă naștere, el a rămas alături de soția lui, Martha, de la primele dureri până la naștere și a ales pentru fetiță numele soției prietenului său Josef Breuer. Crescând, Mathilde devine un băiețoi a cărui impertinență aproape că îl sperie pe Freud. El atribuie latura exuberantă a fiicei lui mai mari „educației absurde date de bona copiilor. Și indulgenței Marthei. Să sperăm că micuța noastră creatură va scăpa de aceste influențe și își va regăsi comportamentul de fetiță”. El nu se pune în nici un fel în discuție în ceea ce privește latura „insuportabilă și nesupusă” 4 a fiicei lui. La vârsta de 10 ani, aceasta se îmbolnăvește destul de grav. Ea suferă de „difterie septică” și tatăl ei subliniază atunci cu multă insistență că se arată „foarte curajoasă”. Ernest Jones, biograful și discipolul lui Freud, scrie că Freud însuși i-ar fi provocat ameliorarea: „în timpul acestei crize, tatăl, bulversat, a întrebat-o pe fetiță ce și-ar dori cel mai mult pe lume și ea a răspuns:” O căpșună „. În acel anotimp, fructul ăsta era greu de găsit, dar un magazin foarte cunoscut din Viena vindea așa ceva. Prima tentativă a copilului de a înghiți i-a provocat un acces de tuse care a înlăturat membrana obstruantă și, a doua zi, fetița a intrat în convalescență. O căpșună – și un tată iubitor – îi salvară viața.” 5

Caracterul dificil al lui Mathilde pare să se estompeze o dată cu adolescența. Freud notează atunci că ea este „o ființă umană împlinită și evident o adevărată femeie. Acasă, ea devine din ce în ce mai mult o” mamă de substituție „. Aceste cuvinte i-au făcut pe unii să considere că Freud avea pentru Mathilde sentimente de tandrețe excesivă și să avanseze ipoteza că era o legătură între prima lui” teorie a seducției „, menită să explice isteria tinerelor femei pe care le îngrijea, și ceea ce simțea el însuși pentru fiica lui. La adolescență, Mathilde va fi tratată ca orice tânără de familie bună din epocă. Ea nu poate ieși din casă fără să fie însoțită, fie că mergea la școală, la cursul de dans, foarte costisitor, sau la teatru. Cum notează Ștefan Zweig în critica pe care o face taților din această generație, bărbatul care și-a fondat opera pe suprimarea tabuurilor sexuale și pe eliberarea sexualității feminine își creștea

propria fiică precum o” plantă de seră „care se dezvoltă într-o” atmosferă supraîncălzită superficial”.

În cartea ei consacrată familiei Freud, Eva Weissweil-ler apără teza conform căreia Freud ar fi avut-o ca metresă pe Minna, sora cea mică a soției lui. Din punctul ei de vedere, Mathilde ar fi manifestat tulburări nervoase care aveau legătură directă cu infidelitatea paternă: „Cum se întoarce din călătoria făcută în compania lui Minna, starea lui Mathilde se ameliorează, cel puțin în aparență. Unul dintre cazurile clasice de” gelozie oedi-piană „sau de” isterie feminină „, comparabilă cu cel al Idei, alias Dora, una din primele paciente ale lui Freud? Mai degrabă o formă de protest împotriva infidelității flagrante pe care ea o consideră (.) intolerabilă (.) indescriptibilă.” Este o repetiție aproape exactă a „cazului Ida”: tatăl o înșală pe mamă cu o altă femeie și fiica este disperată din acest motiv. Dacă Mathilde ar fi fost o pacientă anonimă, Freud ar fi vorbit fără îndoială de isterie și de gelozie oedipiană, fata fiind îndrăgostită de tată și identificându-se inconștient atât de mult cu mama înșelată, încât are aceleași simptome.

În orice caz, fermitatea și combativitatea ies învingătoare, și Mathilde obține de la părinții ei acordul de a frecventa școala superioară de știință, artă și literatură, pe care o califică drept „universitate liberă pentru femei”. Această alegere nu-i convine decât foarte puțin lui Freud, care îi cere să-și reducă numărul de cursuri, pentru a-și proteja sănătatea nervoasă, după cum motivează el oficial. Mathilde nu se dovedește convinsă și scrie: „Ar fi minunat dacă aș putea câștiga. Aș avea cu ce să îmi plătesc ieșirile în oraș sau toaletele. Ar fi frumos să devin independentă, mai ales când nu sunt obligată s-o fac.” Se întâmplă atunci ceea ce trebuia poate să se întâmple: la 21 de ani, în ciuda presiunii tatălui ei de a se mărita de conveniență, fiica cea mare a lui Freud se îndrăgostește de un tânăr vienez, Robert Hollitscher. Încă o dată, tatăl nu se arată încântat la aflarea veștii. Invocând autoritatea paternă, el încearcă să-i impună fiicei lui o „amânare”. Iată cum poți contesta viguros tabuurile și „morală sexuală civilizată” în Viena sfârșitului de secol XIX și să fii în viața personală cel mai înfocat apărător al lor!

În ceea ce o privește pe Mathilde, ea se logodește cu iubitul ei în cea mai mare taină. Freud și soția lui n-au altă alternativă decât să-i dea binecuvântarea fiicei lor, care le-a spus despre decizia ei când era deja prea târziu. Viitorul soț are trăsături fizice total opuse tatălui: „înalt, blond, cu ochii albaștri, are 33 de ani, dar pare mult mai tânăr, menționează Mathilde; este foarte drăguț, sensibil, de o mare finețe a sentimentelor; ne înțelegem bine.” Fiica cea mare a lui Freud se mărită pe 7 februarie 1909, cu mult înainte ca anul de amânare cerut de tatăl ei să se fi scurs. Deși adesea bolnavă, ea se înțelege „de minune” cu soțul. Cât despre relațiile cu tatăl, ei rămân afectuoși unul cu altul, în ciuda dezacordurilor, Freud acordându-i în continuare o atenție specială când are probleme de sănătate, ceea ce se întâmplă frecvent. Fără să poată avea copii, Mathilde va părăsi Viena în mai 1938 și va pleca în Anglia împreună cu soțul ei. Va fi fericită aici și se va îmbolnăvi mult mai rar decât la Viena. Ea va deveni ceea ce azi s-ar numi stilistă de modă și își va

deschide, într-un cartier foarte șic din Londra, un magazin de haine care va fi prosper timp de mai multe decenii.

Freud pare să fi avut mereu o oarecare admirație pentru fiica lui cea mare, poate chiar mai multă decât pentru Anna, care este totuși moștenitoarea lui intelectuală. Tot față de ea își va manifesta, fără îndoială, cel mai mult latura sa patriarhală. Între acest tată și această fiică, există probabil o afinitate foarte puternică de caracter care îi face să fie foarte apropiați, dar care îi și desparte. Ca și mama ei, Martha, Mathilde pare să nu fi fost niciodată interesată de psihanaliză, dar a urmat, în mod inconștient, preceptele pe care Freud le propovăduia pentru alții în materie de eliberare feminină și sexuală. Ea și-a ales singură soțul și și-a urmat drumul neținând cont de opinia părinților săi; autonomia ei – forța eului – a trecut, așa cum trebuie, prin revolta împotriva tatălui și prin omnipotența supraeului. De asemenea, manifestându-și independența în raport cu ceea ce prevăzuse Freud pentru ea, Mathilde s-a detașat și a suscitât mândria celebrului ei tată.

Sophie: o scumpete de fetiță.

După cum am spus, Freud a mai avut alte două fete, Sophie și Anna. Într-o fotografie care s-a păstrat, le vedem și pe una, și pe cealaltă ca două „păpuși fragile și încântătoare, semănând cu două gemene. Rochiile lor albe au mâneci bufante. Bogatul lor păr negru este strâns cu panglici de mătase sau de tafta. Anna este preocupată să coasă ceva, Sophie fixează cu îndrăzneală obiectivul: o copilărie fără probleme, niciodată bolnavă, niciodată obraznică. Este imposibil să bănuiești ce lupte înverșunate aveau loc între ele. O gelozie feroce le opune, un caz tipic de rivalitate între surori „; Anna face totul ca să-i placă tatălui ei, în timp ce Sophie se agață cu tandrețe de mama ei pe care ar fi vrut s-o aibă numai pentru ea.” Sophie este a doua fiică a lui Freud, născută pe 12 aprilie 1893. Despre ea, Freud nota: „Fetița noastră este foarte drăguță, a luat 370 g săptămâna trecută.” Trei ani mai târziu, când ea este domnișoară de onoare la o nuntă, el notează din nou: „Ce poate fi mai frumos. O fetiță cu părul cârlionțat și cu o coroaniță de flori de nu-mă-uita.” Sophie va rămâne mereu deosebit de feminină și apropiată de mama ei. La 19 ani, călcând pe urmele surorii ei mai mari, Mathilde, se îndrăgostește de Max Halberstadt, mai mare decât ea cu unsprezece ani. Ținând seama de contextul familial și de averea satisfăcătoare a tânărului, Freud acceptă mult mai ușor căsătoria. El îi scrie viitorului său ginere, care de altfel îi seamănă, fiind slăbuț, serios și care e văzut foarte rar zâmbind: „Eu m-am înțeles într-adevăr mereu bine cu soția mea și îi sunt mai ales recunoscător pentru numeroasele și nobilele ei calități, pentru copiii noștri foarte reușiți și pentru că n-a fost niciodată nici foarte ieșită din comun, nici foarte des bolnavă. Sper ca asta să fie o prevestire fericită și ca micuța sălbăticiune să devină o soție bună”. Se pare totuși că acestui tată i-a fost cam greu, în fapt, s-o lase să plece pe cea mai frumoasă dintre fiicele sale. Sophie îi va dăruia lui Freud primul nepot, Ernst, în 1914. Acesta pare să contrazică teoria bunicului despre oralitatea bebelușului, corespunzând plăcerii suptului, primul stadiu al sexualității infantile. Într-adevăr, băiețelul nu vrea să sugă la sânul mamei. Evident, această problemă se rezolvă, dar războiul bate la

ușă. Prezența acasă a scumpei Jui fiice Sophie și a nepoțelului său pare să-i dea lui Freud, al cărui moral nu e deloc bun, un motiv de a trăi.

În 1920, adică la doi ani de la sfârșitul primului conflict mondial, în viața lui Freud survine o teribilă nenorocire din care nu-și va reveni cu adevărat niciodată: fiica lui Sophie, pe care el o numea „copilul răsfățat de zei”, moare brusc, la vârsta de 26 de ani, din cauza unei gripe. Tatăl îi mărturisește discipolului său Ferenczi: „Ani de zile, mă pregătisem pentru pierderea fiilor mei și iată că vine cea a fiicei. În adâncul meu, presimțeam sentimentul unei lovituri narcisiste profunde și insurmontabile”. Anul 1920 este unul de cotitură în viața și parcursul intelectual al psihanalistului vienez. Este anul publicării unei lucrări capitale, Dincolo de principiul plăcerii, care constituie baza a ceea ce s-a numit a doua teorie a pulsionilor: în timp ce prima teorie opunea pulsionea sexuală celei de autoconservare, aceasta, mai speculativă, opune pulsionea de viață celei de moarte. Elaborarea ei a fost pusă, în general, pe seama a ceea ce Freud ar fi văzut și înțeles din războiul care ia sfârșit, mai ales violența și tendințele criminale sau suicidare, dar și pe seama încercării prin care ar fi trecut din cauza decesului fiicei lui. Ai zice că opera lui Freud se poate înțelege, în parte, prin legăturile pe care le avea cu fiicele lui. În 1920, când survine decesul lui Sophie, Freud are 64 de ani – el a murit la Londra, la 83 de ani, în 1939. Destinul îl va mai lovi încă o dată cu cruzime. Astfel, în 1923, va fi rândul fiului lui Sophie, Heinele, să moară de o meningită tuberculoasă. În același an, Freud se operează pentru prima dată de cancer la mandibulă. Va fi și anul apariției unei alte cărți fundamentale: Eul și Se-ul, în care autorul susține că personalitatea umană are nevoie să țină departe de conștiință ceea ce este insuportabil.

Anna, moștenitoarea.

Anna este ultima dintre fiicele lui Freud, ea născându-se pe 3 decembrie 1895. Într-o scrisoare pe care o adresează prietenului său Fliess, tatăl povestește: „Dacă ar fi fost vorba de un fiu, te-aș fi anunțat printr-o telegramă, fiindcă ar fi purtat numele tău. Dar, cum este o fată, pe nume Anna, ți-o spun mai târziu. Ea și-a făcut apariția astăzi, către orele 3 și 15 minute, chiar în mijlocul consultației, și pare o femeie micuță și drăguță care, grație îngrijirilor lui Fleischmann (ginecologul), nu i-a provocat nici un rău mamei sale. Acum amândouă sunt bine.” Aceste câteva rânduri prevestesc oare destinul Annei? Lasă ele să se înțeleagă că Freud aștepta un fiu? Explică de ce ultima dintre fiicele lui Freud a devenit „fiul spiritual”, succesorul, dar un succesori puternic preocupat, cum o să vedem, de identitatea lui sexuală?

Freud o tratează pe Anna ca pe un adult cu mult înaintea vârstei; el așteaptă de la ea să fie matură și serioasă, și așa se va întâmpla, să nu intre în rivalitate feminină cu mama ei, ceea ce ea nu va face. Într-adevăr, pasiunea Annei este să învețe. Ea este singura fiică a lui Freud care a avut permisiunea, foarte tânără fiind, să asiste la reuniunile de miercuri ale „societăților psihanalitice”, singura căreia tatăl său i-a explicat foarte de timpuriu ce este psihanaliza: „Vezi casele alea cu fațade frumoase? I-ar fi spus el. Lucrurile nu sunt mereu frumoase în spatele fațadelor. Același lucru se întâmplă și cu ființele omenești”.

Spre deosebire de sora ei Sophie, cu care este într-o perpetuă rivalitate, Anna pare deci mai puțin feminină și se interesează mai mult de studiile ei. Asta nu-l împiedică pe tatăl ei să-și manifeste față de ea caracterul autoritar pe care-l adoptă cu fetele lui și să-i refuze, de exemplu, pregătirea pentru Gymnasium, care i-ar deschide, totuși, calea spre studiile superioare pe care ea dorea să le urmeze. Anna nu pare să-i poarte prea mult pică pentru asta; mai degrabă iubirea domină relația pe care o are cu tatăl ei. „Îți lipsesc uneori?”, îl întreabă ea într-o scrisoare, după care conchide: „Te îmbrățișez și rămân pentru totdeauna micuța ta Anna.” Fără îndoială, ea știe că această iubire este reciprocă și că tatăl ei vorbește despre ea ca despre fiica lui „foarte dragă și unică”. Cu ea va face acea călătorie în doi în Italia în cursul căreia se spune că ar fi început în mod officios să o analizeze.

După Italia, Anna devine mai independentă, dar tatăl ei vrea în continuare să exercite asupra ei un control excesiv, așa cum o dovedește episodul bine cunoscut cu Dr. Jones, prieten și colaborator al lui Freud, care va fi și viitorul lui biograf. Crezând că Jones are intenția să-i ceară mâna Armei, ia până și-i scrie fiicei lui: „După cum știi, Dr. Jones este un prieten și un colaborator foarte prețios. Dar știu că nu este bărbatul care-i trebuie unei tinere delicate ca tine. Îi lipsesc tactul și simțul atențiilor delicate pe care orice tânără rezervată. Obișnuită să fie ocrotită, este îndreptățită să-l aștepte din partea soțului său.” Freud îi scrie și colaboratorului lui Jones și, vorbind despre Anna, declară: „Ea nu se așteaptă deloc să fie tratată ca o femeie, căci e încă departe de a simți dorința sexuală și are mai degrabă tendința să refuze bărbatul.” Jones, dându-și fără îndoială seama care e situația, declară la rândul său: „Anna este o personalitate nobile și va deveni cu siguranță o femeie remarcabilă, dacă refularea sexuală nu-i va face rău. Bineînțeles, ea vă este extraordinar de aproape și este unul din acele rare cazuri în care tatăl veritabil corespunde imaginii tatălui.” Nici n-ar fi putut să fie mai clar în privința relațiilor dintre un tată și fiica lui și să denunțe într-un mod mai diplomatic consecințele pe care o asemenea relație le poate avea asupra vieții unei femei! În mod semnificativ, Anna va scrie ea însăși cu o altă ocazie: „De fiecare dată când am plecat în altă parte, în Anglia, la Budapesta, peste tot, toată lumea era foarte drăguță. Visez să nu fiu un bărbat”.

Anna Freud va rămâne dependentă de tatăl ei și supusă autorității lui toată viața, chiar dacă își permite uneori o relativă autonomie, de exemplu atunci când devine învățătoare, în ciuda rezervei foarte mari a tatălui ei. În octombrie 1918, Freud începe analiza ei oficială; aparent, dorește ca ea să meargă pe urmele lui. Așa cum îi scrie discipolului său Ferenczi, el o consideră „cel mai șarmant” și „cel mai agreabil” dintre copiii lui, cea care înțelege cel mai bine psihanaliza, chiar dacă își face griji pentru alegerile ei sexuale. Totul este poate prea delicat și prea personal pentru ca să o poată încredința pe fiica lui unuia dintre colaboratori. Oricum, în primăvara lui 1923, Anna începe la rândul ei să practice psihanaliza. În această perioadă, Freud este operat de o tumoră canceroasă de care nu se va vindeca niciodată. Să fie alături de tatăl ei și să-l îngrijească este noua misiune pe care Anna o va avea până la moartea lui Freud.

Mic caleidoscop contemporan.

Povestea celor trei fete ale lui Freud, așa cum au reconstituit-o mai mulți biografi, amintește, dacă mai era nevoie, că nu este mereu ușor să ai ca tată un bărbat ilustru, mai ales – și acesta va fi fost destinul Armei – când relația stabilită este una de foarte mare apropiere, care duce la dependență fără ieșire. În schimb, calea aleasă de Mathilde, cea mai modernă dintre fiicele lui Freud, este incontestabil cea a autonomiei și cea care îi permite unei fete să-și ofere o șansă de a accede la libertate și la împlinirea așteptată a vârstei adulte.

Evident, timpurile s-au schimbat și tații din ziua de azi nu se mai comportă ca Sigmund Freud în secolul al XIX-lea; ei nu au de altfel nici aceleași drepturi, nici aceeași putere asupra copiilor lor, asupra fiicelor, în special. Am trecut pe parcursul unui secol și ceva de la autoritatea paternă omnipotentă, prezentă deja pe vremea romanilor și prorogată prin promulgarea Codului Civil napoleonian în 1804, la o autoritate părintească exercitată, din 1970, deopotrivă de ambii părinți. Această autoritate paternă a avut în mod evident ecou asupra destinului fiicelor. Câte fete nu-l mai luau încă drept soț, acum un secol, pe bărbatul ales de tatăl lor, câte nu trebuiau să se obișnuiască având o căsătorie aranjată, câte nu aveau astfel sentimentul că erau măritate pentru bani, pentru pământ, pentru un titlu sau pentru o alianță! Se știe că aceste practici, și altele încă și mai detestabile, subzistă în unele țări ale lumii. O carte foarte bine documentată⁸ a făcut recent inventarul a tot ceea ce, în nenumărate regiuni ale lumii, trebuie să îndure femeile doar pentru că s-au născut femei! Această condiție inacceptabilă ține, în mod evident, de puterea pe care bărbații o au și o păstrează asupra lor și asupra societății în care evoluează. Se știe, de exemplu, că violențele și discriminările care încep încă din copilărie le afectează mai ales pe fetițe, care vor fi mai puțin hrănite, mai puțin îngrijite și mai puțin educate – aproape două treimi din cei 127 de milioane de copii din lume care au vârsta școlarizării, dar nu merg la școală, sunt fete, conform cifrelor furnizate de Unicef.

În Franța, dominația masculină este mai puțin fățișă, fiind din ce în ce mai puțin prezentă, chiar dacă nu s-au realizat încă toți pașii, dar femeile se bat, iar mamele, împreună cu un număr tot mai mare de tați, veghează pentru ca fiicele lor să fie libere. Așa stând lucrurile, basmele citite cu plăcere micuților sau transpuse pe micul ecran includ adesea un imaginar care pentru unii corespunde fantasmelor celor mai profunde, iar pentru alții vehiculează tot felul de stereotipii privind destinul promis băieților și fetelor. Fie că ne gândim pur și simplu la Cenușăreasa, la Frumoasa din pădurea adormită sau la Albă-ca-Zăpada. Este totuși sigur că fetițele nu cred în așa ceva și că, odată devenite mari, cred cu atât mai puțin? Dacă nimeni nu le-a pus în gardă sau nu le-a trezit conștiința, este sigur că ele nu continuă să considere că bărbații sunt, prin natura lor, tați iubitori și luptători valoroși, femeile mai ales niște acrituri ori vrăjitoare rele, și că salvarea unei fete, cu condiția ca ea să fie frumoasă, trece incontestabil prin protecția și dragostea unui prinț pe cât de minunat, pe atât de fermecător?

Specialiștii în problemele de paternitate ne-au învățat să distingem între paternitatea instituită, cea care este stabilită prin lege, paternitatea obișnuită,

cea consacrată prin uzanță, și paternitatea privatizată, cea răspunzătoare de legătura afectivă și intrafamilială. Aceasta din urmă este cea mai dezvoltată, de vreo treizeci de ani încoace, poate în detrimentul celorlalte două. Această evoluție nu-i privește de altfel doar pe tați, ci și pe mame. Așa cum remarcă sociologul francez Francois de Singly, părinții de azi „nu mai sunt în primul rând indivizi aparținând unei generații precedente care are rolul de a transmite generației următoare cunoașterea și experiențele acumulate. Ei sunt de acum înainte indivizi însărcinați cu decodificarea și interpretarea nevoilor copiilor, cu scopul de a-i ajuta să devină ei înșiși⁹.” Evident, când o societate a fost obișnuită să-i dea tatălui o funcție de autoritate reală și simbolică, o asemenea transformare suscită discuții, provocând chiar neliniști.

Pentru unii, așadar, figura paternă ar fi în declin, ceea ce le-ar face pe feministe să se bucure, dar i-ar îngrijora pe psihanalisti¹⁰. Pentru alții, descoperirea recentă a ADNului și testele genetice ar da relațiilor paterne o veridicitate inedită, la fel de puternică precum aceea pe care sarcina o dă relației materne. Ceea ce e sigur este că avem de acum înainte de-a face cu o pluralitate de figuri paterne care compun un fel de caleidoscop contemporan al paternității. Să luăm trei din aceste situații deosebit de actuale: cea a tatălui divorțat și a tatălui vitreg, cea a tatălui care își crește singur fiica și cea a bunicului aflat în rivalitate cu fiul său. Astăzi, toate configurațiile par posibile, și fără îndoială că Freud nu s-ar fi recunoscut sau regăsit neapărat în ele!

|
Tați divorțați și tați vitregi.

Cartea lui Dominique Sampiero, *La Petite Presence*, este cartea pe care un tată, care nu este altul decât autorul, i-o scrie fiicei lui de cinci ani de care este separat. Părinții s-au despărțit, iar Olivia a rămas la Paris cu mama ei. Întrucât el trăiește în nordul Franței, acest tată se hotărăște să-i ofere în fiecare zi fetiței prezența lui, o „mică prezență”, prin intermediul scriiturii. Pentru a compensa absența și depărtarea, pentru a fi acolo, cu orice preț, până la capăt, el îi scrie în fiecare zi. Speranța care îl însoțește, spune el, constă în faptul că aceste cuvinte ar putea fi „ca o eșarfă pentru viața ta de femeie, o rochie lungă de mătase mov și bleu care se va mula pe fiecare din gesturile tale de mai târziu, când vei sângera gândindu-te la noi, la copilăria ta prea scurtă, la această pagină din viața ta, ruptă, mototolită în trei, tu, eu și mama ta”.

Nu toți tații au talentul lui Dominique Sampiero de a atenua, fără a o alunga, tristețea pe care o încearcă fiica lor când ei pleacă. Femeile care mi-au vorbit despre separarea de părinții lor mi-au spus că au suferit profund. Ele păstrau toate amintirea unei breșe în viața lor, chiar și atunci când ruptura sau divorțul fusese „rezonabil”. Este normal ca, datorită iubirii pe care le-o poartă părinților ei, o fată să reacționeze la separarea lor. Dincolo de copilărie, acest eveniment major are uneori consecințe asupra unor atitudini sau comportamente din viața lor care nu par să aibă, la prima vedere, legătură cu el, după cum o dovedește povestea lui Eleonore.

Această femeie drăguță lucrează în domeniul financiar de câțiva ani, dar se întreabă din ce în ce mai des dacă trebuie să urmeze calea pe care a ales-o și să se afirme în continuare în cadrul firmei sau să se orienteze spre ceea ce a

atras-o întotdeauna: moda. Eleonore constată că îi e foarte greu să se hotărască. Pe de o parte, nu vrea să-i trădeze pe cei care au avut încredere în cariera ei până atunci și au ajutând-o să progreseze. Pe de alta, ea are sentimentul că nu e liberă și că nu face ceea ce și-a dorit întotdeauna. Psihanaliza pe care o începe în acest moment de cotitură din viața ei îi permite să facă legătura între situația ei actuală și ceea ce s-a petrecut, mai înainte, în viața ei personală, în perioada copilăriei. Astfel, în timpul unei ședințe, ea îmi povestește că nu reușește să-i spună actualului ei șef de la serviciu că ar dori să-și schimbe orientarea profesională, tot așa cum nu îndrăznește să-i spună tatălui ei că nu voia să fie intermediar între el și mama ei atunci când aceștia se certau adesea din cauza banilor, după divorț. Ea se referă atunci la problema care o frământă, cea a alegerilor profesionale, și adaugă spontan, fără să-și dea seama: „Este teribil să fii nevoit să alegi între părinții tăi, acest lucru are consecințe toată viața.”

Una din întrebările pe care fiicele părinților divorțați și le pun adesea se referă la motivele precise pentru care tatăl lor a plecat sau a acceptat ruptura fără a lupta. Ambivalența ce caracterizează relația mamă-fiică capătă aici întreaga ei amploare. Majoritatea femeilor pe care le-am întâlnit, ai căror părinți divorțaseră când ele erau mici sau adolescente, mi-au mărturisit că ele rămăseseră mult timp stăpânite de sentimente contradictorii. Dacă îi reproșau tatălui lor că nu făcuse față, că nu știuse să găsească acele cuvinte potrivite pentru menținerea cuplului sau, invers, că fusese infidel și că nu se gândise decât la el, ele își priveau adesea cu ochi critic, și chiar dur, și mama, care nu știuse, după părerea lor, să-i dea „bărbatului ales” atenția, interesul sau dragostea pe care acesta le aștepta.

Dorothee îmi vorbește despre divorțul părinților ei, pronunțat atunci când ea avea 12 ani, și de reacțiile ei de atunci, de furia pe care o simțise, dar și despre decepția, dezgustul și indiferența care se amestecau. Îmi vorbește și de un vis pe care tocmai îl avusese: tatăl și mama ei trăiesc într-o casă mare pe țărmul mării, ei sunt într-o piscină și par foarte fericiți că sunt împreună. Tatăl ei înoată într-un mod ridicol și ei îi este rușine. Deodată, în visul ei, Dorothee vede că bărbatul care este cu mama ei este chiar logodnicul ei, care are câțiva ani în plus față de ea: ei se află pe un vapor frumos în golful Cannes, unde, când era copil, ea mergea în vacanțe cu părinții și unde chiar își propusese să meargă în curând câteva zile împreună cu iubitul ei. Visul lui Dorothee este destul de explicit, el împlinește două dorințe: aceea de a-i reuni din nou pe tatăl și mama ei, dar și aceea de a reuși ceea ce mama ei n-a reușit să facă împreună cu tatăl ei și, deci, de a face mai bine ca ea. La numeroase fete sau femei ai căror părinți au divorțat, există, precum la Dorothee, regretul acestei separări și dorința ca ea să nu fi avut niciodată loc, furia împotriva tatălui lor care a plecat, dar și sentimentul că mama lor n-a fost la înălțime.

Să amintim aici că o fată nu are nevoie doar de dragostea și de afecțiunea tatălui ei, ea așteaptă, de asemenea, ca el să-i acorde locul pe care îl merită în sânul familiei și, în schimb, să-i explice, foarte clar, motivele alegerii pe care a făcut-o de a pleca și de a se separa. Ea nu cere totuși să fie luată drept confidentă sau complice; ea cere pur și simplu, și așa spune în mod legitim, ca

tatăl ei să țină cont de ea în deciziile luate și deci s-o includă în viața lui. Este cu atât mai important, cu cât acest bărbat, care este tatăl său, poate avea, la fel de legitim, dorința de a trăi o altă poveste de dragoste cu o altă femeie, și întrucât riscă și el de altfel, mai devreme sau mai târziu, să fie pus în situația de rivalitate cu un alt bărbat: noul partener al soției lui. Un tată care își face timp și se obosește să-i explice fetei lui motivele rupturii cu mama ei își ajută fiica să se situeze în noua constelație familială și să-și găsească locul care îi revine.

Mireille, de exemplu, afirmă că tatăl ei vitreg nu o suportă, este nedrept și le preferă, mă asigură ea, pe fiicele lui. Ea crede că nu este interesat decât de banii mamei ei, care l-a părăsit pe tatăl ei pentru a trăi cu el și care i-a impus această alegere fără să o consulte. În același timp, ea recunoaște că îi e frică să nu semene cu tatăl ei natural, care este un bărbat sensibil, anxios și nu prea combativ. Astăzi, ea simte admirație pentru mama ei, „în ciuda tuturor defectelor acesteia”, și durerea la gândul că tatăl ei este singur și nefericit. Aceste sentimente nu-i vor fi afectat oare calitatea relațiilor cu tatăl vitreg? Un tată mai hotărât și mai echilibrat n-ar fi ajutat-o mai mult pe această tânără să se înțeleagă cu tatăl ei vitreg? E o întrebare pe care putem măcar să ne-o punem.

Cu unele excepții, o fată nu așteaptă de la tatăl ei vitreg să se comporte ca un tată. Spun cu unele excepții, fiindcă am întâlnit situații în care fiicele erau fericite ca tatăl lor vitreg să facă aceasta, fie pentru că tatăl lor dispăruse foarte de timpuriu și acest bărbat manifesta o incontestabilă afecțiune față de ele, asumându-și total educația lor; fie pentru că tatăl fusese deosebit de slab sau chiar le respinsese. Dar, ca să revenim la cazul cel mai general, după o perioadă inițială care poate fi destul de mare, o fată așteaptă ca tatăl ei vitreg să se poarte ca un tată vitreg, adică să respecte locul tatălui natural și în același timp să-și ocupe propriul loc, să nu existe așadar din partea lui nici tentative de substituție, nici abținere. Dacă nu se întâmplă așa, frecvențele dificultăți inițiale se agravează într-adevăr și pot lăsa urme durabile. Este important ca între un tată vitreg și fiica lui vitregă să se construiască o relație de încredere în cadrul căreia părintele natural să nu fie alungat, ci respectat, fără nici un fel de rivalitate. Nu trebuie ca el să se străduiască să fie amabil sau să se facă plăcut: o fată simte imediat, poate și mai mult decât un băiat, lipsa de autenticitate a sentimentelor; trebuie să fie el însuși, să-și ocupe locul, locul care îi corespunde, dar numai locul lui. Mamei îi revine sarcina să-i facă să înțeleagă pe copii, inclusiv pe fiica ei, că ea continuă să exercite autoritatea educativă împreună cu tatăl lor în problemele de fond – sănătate fizică sau probleme psihologice, orientare școlară, vacanțe, activități sportive și culturale – și că împarte autoritatea cotidiană cu un nou bărbat.

Crescută doar de tată.

Un tată se poate trezi în situația de a-și educa singur copiii, cel mai adesea în urma decesului mamei. În astfel de situații, când o fată este cea mai mare dintre copii, i se atribuie rolul de substitut matern sau și-l atribuie ea singură față de frații și surorile mai mici. Dacă se simte mândră de asta, ea poate trăi această responsabilitate ca pe o sarcină: dar tatăl nu trebuie să

confeze prea mult pe ea, chiar daca o face involuntar, i să-i uureze munca în caz de nevoie, apelnd mai mult la ajutorul propriilor prni, al socrilor sau al celor apropiati. La fel, sau poate chiar mai mult, un tată care rămâne singur cu unica lui fiică trebuie să aibă grijă în mod deosebit să nu aștepte prea mult de la aceasta. Când spun „să aștepte prea mult”, vorbesc pe plan material, concret, dar i afectiv. Un tată poate, într-adevăr, să dezvolte o formă de dependen fa de unica lui fiică şi, din acest motiv, să o facă nu doar să joace rolul de adult, dar i să între într-un fel de via de cuplu din care i va fi greu să iasă mai târziu. El poate, de asemenea, mai ales în adolescență, să-şi manifeste teama, conștientă sau inconștientă, că ea îl părăsește, artndu-se deosebit de sever în privința ieirilor în ora, a anturajului sau a modului de a-i petrece timpul liber, mpiedicnd-o astfel să devină suficient de autonomă.

Tailor, ca i mamelor confruntate cu aceeași situație, le revine sarcina de a găsi dozajul potrivit între funcția simbolică pe care ei trebuie s-o exercite, mai ales pe planul autoritii, i respectarea independenei crescnde a fiicei lor, care este la fel de necesară ca i construirea identitii ei. Orice copil are nevoie, pentru a crește, de tandrețe i de repere, dar i de limite i libertate. O adolescență care trăiește singură cu tatăl ei va avea, puţin mai mult decât tinerele de vârsta ei, sentimentul că uneori se sufocă. Ea va încerca atunci să se distaneze, uneori în mod brutal, cum fac adesea băieții, alteori într-un mod mult mai interiorizat, manifestnd o timiditate accentuată sau sentimente depresive care se vor traduce printr-o tristețe evidentă, atunci cnd nu e vorba de comportamente alimentare neadecvate. Acestea fiind spuse, adesea se constată că fetele care au crescut singure cu tatăl lor au devenit mai rapid autonome i mai combative. Se întâmplă chiar ca ele să se implice i mai mult în munca lor i să reueasc mai bine decât fetele de aceeași vârstă care trăiesc cu ambii prni, pentru că, procednd astfel, ele caută să-i facă pe plac tatălui lor sau să umple un gol legat de absența mamei.

Tati i bunici

. Laura este o tânără femeie care a fost foarte marcată de bunicul din partea tatălui. Păstrează despre el amintirea unui bărbat pasionant, mereu elegant, înconjurat de prieteni. i amintește cu plăcere că prnii i spuneau că ea era preferata lui. Nu se ndoiete de asta, căci memoria ei păstrează amintiri de fericire, rsete, plimbări împreună cu el. Dacă a ales să facă Medicina, a făcut-o cu siguranță pentru că a văzut ct de pasionat era acest om de meseria lui, ct era de respectat de cei care îl înconjurau i ct se bucura de viață. Regretul ei este că nu l-a cunoscut mai mult i că n-a avut timp să-i arate că voia să-i calce pe urme. Dacă se gândește la el, în momentele de angoasă, de oboseală sau de plictis, acest lucru i redă curajul, mărturisește ea.

Dar tatăl, ce importan a avut în viaa ei? Mai puțină, mult mai puțină: aveau o relație dificilă, spune ea. „Poate că asta explică de altfel totul, adaugă. Fără îndoială că n-a fi avut attea probleme cu tatăl meu dacă bunicul n-ar fi ocupat un asemenea loc.” încă de cnd era mică, ea observase admirația fiului pentru tată, adică a tatălui ei pentru bunic – el se compara mereu cu acesta din urmă, dnd impresia că n-ar putea niciodată să-l egaleze – dar abia recent a înțeles cu adevărat relația dintre cei doi bărbați. Ea este convinsă acum că

relațiile strânse cu bunicul trebuie să-l fi agasat pe tatăl ei și că l-a preferat mereu pe fratele ei, în parte din acest motiv.

În ziua de azi, bunicii rămân tot mai tineri pentru mult timp. Asta îi face, fără nici o îndoială, să treacă de la statutul de personaje mai îndepărtate și vorbind puțin, pe care îl aveau înainte, la o prezență mult mai reală. Un prieten, deja bunic, îmi povestea recent că nepoata lui în vârstă de șapte ani îl întrebase dacă nu voia să-l înlocuiască pe tatăl ei, cu care aceasta se certase. Ea își argumentase cererea, cum știu s-o facă de altfel, copiii de azi, spunându-i că n-ar fi nevoie să fie mai prezent decât tatăl ei, pe care ea îl vedea foarte puțin, dar că în felul ăsta ar merge mai bine cu școala, fiindcă el, cel puțin, ar avea răbdare cu ea. Se vede că, dacă în trecut exista o rivalitate de natură fantasmatică între tată și bunic, acum, datorită longevității, această rivalitate capătă forme mult mai reale în ochii unei fete.

Tați de azi, fiice de mâine într-o duminică dimineață, am asistat la o scenă pe care aș vrea să o prezint aici. În timp ce mă plimbam, îl văd deodată venind spre mine pe patronul unei societăți internaționale franțuzești foarte mari, pe care-l recunosc imediat. Acest tată, despre care știu că e recăsătorit, se plimba cu cele două fiice ale lui. Una dintre ele îi arată cu mândrie că știe să pedaleze pe micuța ei bicicletă, cealaltă este într-un cărucior pe care tatăl ei îl împinge cu tandrețe. Acest tată care este șef peste câteva mii de salariați pare pur și simplu mândru și foarte fericit. Aș fi putut asista la asemenea scenă în urmă cu treizeci de ani! Fără îndoială că nu, lumea s-a schimbat într-adevăr, îmi spun. Intre, pe de o parte, Freud sau chiar tații de acum o generație și, pe de alta, noii tați, tații divorțați, tații vitregi, tații singuri și bunicii de astăzi nu mai e nici o asemănare, și nu mai înțelegi nimic, cum ar zice unii. Dar să reluăm pentru a încerca să găsim o legătură.

În 2002, 43% dintre tați și-au luat concediu de paternitate. Deși Franța nu e Suedia, tații se ocupă deci mult mai mult de copiii lor decât o făceau propriii lor tați, chiar dacă, din toate timpurile, au existat cu siguranță mereu „tați măm. Oși”, animați de strania dorință de a fi femeii¹². Nimeni nu poate nega profundele schimbări care afectează familia, locul celor doi părinți în viața afectivă a copiilor lor, rolurile masculin și feminin și, evident, statutul femeilor și, prin aceasta, chiar al fiicelor încă de la nașterea lor. Unora le place să vorbească despre rolul foarte „șters” al taților contemporani, dar se poate sublinia, de asemenea, și rolul pozitiv pe care-l joacă acești „noi tați”. În orice caz, epoca noastră a înțeles că statutul tatălui, refacerea structurilor tradiționale ale familiei și emanciparea femeii erau inseparabile. Evoluția pe care o cunoaștem vizează în mod clar apropierea dintre funcțiile și rolurile mamei și ale tatălui. Principiile fundamentale ale Codului civil, care a fost mult timp instrumentul juridic al puterii tatălui și al soțului, au fost contestate de legea din 13 iulie 1965, care a introdus noțiunea de egalitate între soți. Să amintim că legea din 4 iunie 1970 a confirmat și ea că ambii soți își asumau de acum înainte împreună conducerea familiei prin „autoritatea părintească” pe care o exercită amândoi, suprimând denumirea de „cap de familie” atribuită până atunci tatălui. Această transformare a fost subliniată de legea din 8 ianuarie 1993, care instituie principiul conform căruia copilul, fată sau băiat,

indiferent de vârstă, din momentul în care este „capabil de discernământ” – noțiune foarte complexă – trebuie să fie consultat în legătură cu orice procedură care îl privește, în sfârșit, și mai recent, dispariția patronimului nu este fără legătură cu punerea sub semnul întrebării a funcției simbolice a tatălui, a mamei și a copilului.

Toate aceste schimbări de drept au manifestări și consecințe în fapte. Un studiu cu privire la prezența cantitativă și calitativă a taților în creșe, alături de copii cu vârste cuprinse între 6 luni și 2 ani, arată că „noii tați” sunt, în mod incontestabil, mult mai apropiați de copiii lor, fete sau băieți, decât erau propriii lor tați. El evidențiază că 30% dintre tați sunt prezenți la înscrierea copilului lor, aproape 60% îi aduc și vin să-i ia, iar 36% participă la procesul de adaptare. Acești „tați noi” se califică ei înșiși drept „foarte afectuoși” (ei sunt 61,8% la copiii de 6 luni și 70%, la copiii de 2 ani), drept „tați mă-moși sau foarte mămoși” (55,8% la copiii de 6 luni și 46,7% la copiii de 2 ani) și mai ales drept „responsabili” (80% la copiii de 6 luni și la cei de 2 ani¹³). În mod incontestabil, n-am fi găsit asemenea cifre la generația anterioară. Aceste date îi fac chiar și pe experții în puericultura și pe cei care lucrează în creșe să-i considere pe unii tați „prea prezenți”!

În bunul ei simț, opinia generală așteaptă astăzi de la un tată să fie „patern”, adică să-și asume funcția de autoritate reală și simbolică, pe care o îndeplinește de mult timp, și să fie totodată mai „matern”, adică mai prezent, mai disponibil și mai implicat în educația copiilor lui. Majoritatea taților tineri contemporani răspund evidenței acestei așteptări, ceea ce îi face să intervină, de exemplu, în alegerea hainelor copilului lor sau să fie mai atenți la cuvintele adresate fiicei lor sau la dorințele pe care le pot eventual proiecta asupra ei. Nu ne putem decât felicita pentru aceasta, tot așa cum ne putem bucura că, în bătaia pentru condiția femeilor, bărbatul nu mai e perceput cum a fost mult timp, ca un dușman care trebuie învins. Acum, cel mai bun mod de a se afirma pentru o femeie nu mai este să se transforme în femeie virilă, ci să aibă încredere în ea și să fie ea însăși. Fetele de astăzi au această șansă de a se sprijini pe experiențele luptei feminine, sau feministe, ale mamelor lor și ale bunicilor lor, prezervând în același timp o feminitate de care sunt mândre. Este o victorie câștigată de femei printr-o luptă aprigă, care trebuie salutată la deplina ei valoare.

Timpurile se schimbă, așadar, în profunzime. Unii pesimiști văd în această evoluție o diminuare regretabilă a autorității tatălui, altădată omnipotent. Alții, printre care ne numărăm și noi, preferă să insiste pe încheierea unui nou „pact de filiație” cu rezonanțe asupra relațiilor familiale. Din punctul meu de vedere, într-adevăr, toate aceste transformări juridice, sociale și culturale sunt benefice. Sunt convins că fetele de mâine vor găsi în modelul oferit de cei doi părinți energia necesară pentru a-și construi viața dorită. Acestea fiind spuse, armonizarea rolurilor matern și patern în sânul familiei nu implică, după părerea mea, ștergerea a ceea ce a făcut istoria umană, și anume diferența dintre sexe și diferența dintre generații.

Ascultându-i îndelung pe pacienții mei, m-am convins că funcția paternă este necesară subiectivării fiecăruia, atât băieților, cât mai ales fetelor. Legitima

căutare a parității între cele două sexe nu trebuie să ducă la ștergerea diferențelor, dimpotrivă. Chiar dacă bărbații și femeile nu sunt atât de diferiți unii de ceilalți, ei sunt totuși diferiți: o fată va avea mereu nevoie, pentru a crește mare, și de un tată, și de o mamă sau, mai exact, de „fathering” și de „mothering”, pentru a folosi termenii atât de dragi psihanalistului englez Winnicott. Deja, în 1963, cu câțiva ani înainte de evenimentele din 1968*, Alexander Mitscherlich, fondator al Institutului „Sigmund Freud” din Frankfurt, anunța că ne îndreptăm spre o „societate fără tată” 14. Nu este chiar așa, dacă privim societatea noastră actuală, dar, în schimb, e sigur că, dacă tații ar lipsi, această absență ar duce cu sine nu numai „fii ratați”, ci și „fiice suferinde” 15. În ceea ce mă privește – și practica mea cotidiană mă face să mă gândesc la așa ceva – cine a citit această carte va înțelege că o fată se bazează enorm de mult pe dragostea și pe autoritatea tatălui ei, cu condiția ca această autoritate să fie definită ca puterea de a o face suficient de sigură pe ea însăși, liberă și fericită.

Concluzii.

Tații ocupă un loc esențial în construirea personalității fiicelor, a eului lor profund, în formarea lor ca femei și, în special, în întâlnirile cu bărbații vieții lor. Este o relație care le cimentează întreaga existență. Această relație evoluează cu timpul, ea nu este imuabilă, dar este mereu prezentă în spiritul unei femei, acolo, undeva, mai mult sau mai puțin ascunsă. Dacă un tată o poate face pe fiica lui să crească în mod armonios, o fată poate și ea, în egală măsură, să-și schimbe tatăl, și în special să-l facă să fie mai puțin temător sau ostil față de lumea feminină. Uneori, ea e singura care poate face asta. Iubirea tandră și fericită dintre o fată și tatăl ei există, eu am întâlnit-o. Din păcate, și astăzi ca și ieri, există tați care-și pot face fiica să sufere și să fie, profund și pentru mult timp, nefericită. În cazul unui conflict important sau chiar în cazul unei veritabile rupturi, am constatat că, mai devreme sau mai târziu, în majoritatea cazurilor, o fiică va dori să se împace cu tatăl ei. Mai trebuie însă ca acesta să și accepte. Uneori, e nevoie de o viață întreagă pentru ca un tată și o fiică să se regăsească.

În epoca noastră, pentru a fi un „tată bun”, trebuie să știi că fetele doresc să fie autonome, vor să acționeze și să construiască, să influențeze cursul lucrurilor și să dea un sens vieții lor. Profesia mea m-a făcut să le ascult pe multe dintre ele. Am încercat să transmit în această carte ceea ce fiecare fată, fiecare femeie, dar și fiecare tată m-au învățat despre această relație umană. Relația dintre o fiică și tatăl ei este făcută din sentimente complexe, diferite în funcție de momentele vieții, dar cel mai adesea marcate de o pudoare care nu există ca atare în relația mamă-fiică. Paleta acestor sentimente este policromă, de la dragoste la decepție, trecând prin bucurie, suferință, frică sau chiar furie. Fie că au cinci, zece, douăzeci, treizeci, patruzeci, cincizeci sau șaiszeci de ani, toate fetele sau femeile care mi s-au confesat, amical sau profesional, mi-au adus o certitudine: ceea ce doresc, înainte de toate, este să fie mândre de tatăl lor. Altfel spus, pentru a putea să se identifice cu el și să se simtă ele însele încrezătoare, ele așteaptă de la tatăl lor dragoste și respect: așteaptă ca el să le iubească, să le respecte și să fie respectabil și respectat.

În fine, relația unei fiice cu tatăl ei și a unui tată cu fiica lui nu se desfășoară fără prezența unei mame. Mediatoare, conciliatoare, sprijin, dar uneori și obstacol, mama joacă un rol fundamental în ceea ce se petrece între un tată și fiica lui. A fost ea însăși fiica unui tată, toate mamele au fost fiice. O mamă poate așadar să cunoască și să fie convinsă de mizele profunde ale acestei relații. Invers, un tată poate juca un rol important în cadrul relației dintre fiica și soția lui. I s-a atribuit adesea, în mod clasic, rolul principal, acela de a fi separator între mamă și fiică. Cred că acesta este simplificator; și el are obligația de a avea un rol de mediator, și uneori de conciliator, rezistând tentației de a refuza acest rol. S-a insistat mult pe rivalitatea mamă-fiică în raport cu tatăl. Această modalitate de a vedea lucrurile este prea simplistă. O fată va suferi și dacă-și vede tatăl devalorizând-o pe mama ei, deoarece, prin aceasta, el descalifică lumea feminină căreia ea îi aparține. Dacă o mamă trebuie să le permită copiilor ei, fată și băiat, accesul la tatăl lor, un tată trebuie la fel de mult să le respecte mama, în special pentru fiică.

Relația unei fete cu tatăl ei a fost mereu plină, într-un fel, de secrete și mistere, dar lumea noastră contemporană, în căutarea unei înțelegeri reciproce și identice pentru fiecare, permite descifrarea unora dintre ele. Această carte se vrea un mesaj de speranță: speranța că între tații și fiicele de mâine, chiar dacă pudoarea continuă să fie prezentă, va exista o mai bună comunicare.

SFÂRȘIT